LINDHOLM
RESTAURERING AB
tekniska och antikvariska projektörer

F D VANFÖREANSTALTEN

med tillbyggnad

Per Dubbsgatan 10-12



DOKUMENTATION OCH KULTURHISTORISK BESKRIVNING

SAHLGRENSKA SJUKHUSET/MEDICINAREBERGET DEL 1

Göteborg 2018-05-25

Johanna Lange
Anna Rodin

LINDHOLM
RESTAURERING AB

Drottninggatan 29
41114 GÖTEBORG
TEL: 031-336 09 40

E-POST:
johanna@lindholm-restaurering.se
anna@lindholm-restaurering.se
HEMSIDA:
www.lindholm-restaurering.se

Innehåll

Inledning **6**

Uppdragsbeskrivning *7*

Upplägg och disposition *7*

Material och metoder *8*

Läsanvisningar *9*

Begrepp och förhållningssätt *12*

Gällande kulturhistorisk värdering och lagstiftning **13**

Bevarandeprogrammet för Göteborg *13*

Skydds- och varsamhetsbestämmelser enligt Plan- och bygglagen *15*

Detaljplan *17*

Historik **18**

Områdets framväxt *18*
Sahlgrenska sjukhuset i Änggården 18
Vårdinrättningar utmed Per Dubbsgatan (Medicinareberget) 20
Sjukvårdens framväxt 22

Vanföreanstalten i Änggården *24*
Vanföreanstalten (Byggnad A) 29
Exteriör 29
Interiör 32
Konstruktion 38
Förändringar 41
Arkitektur och byggnadsteknik 42
Tengbom & Torulf 42
Material och byggnadsteknik under tidigt 1900-tal 44
Tillbyggnad (Byggnad B-C) 47
Exteriör 47
Interiör 49
Konstruktion 53
Förändringar 55
Arkitektur och byggnadsteknik 55
Nils Andréasson 55
Det rationaliserade byggandet 55

Byggnadsbeskrivning och antikvarisk bedömning (Byggnad A) **57**

Exteriör *57*
Sammanfattning 57
Beskrivning 57

Interiör *77*
Sammanfattning 77
Huvudtrapphus 78
Plan 1-6 80
Gårdstrapphus 85
Plan 2-6 86

Plan 1 90
Entréhall 92
Rum A105-112 94
Plan 2 96
Korridor A203, 228 och 238a 98
Rum A207-219 101
Rum A233-247 103
Rum A248-255 106
Plan 3 108
Entréhall och korridor A303-304 och 319 110
Rum A305-318 113
Rum A322-335 115
Rum A345-357 och 359 119
Plan 4 123
Entréhall och korridor A403 och 408 126
Rum A404-406 129
Rum A411-423 132
Rum A425-429 134
Plan 5 136
Entréhall och korridor A503-504 139
Rum A510-524 142
Rum A532-535 145
Rum A555-583 147
Plan 6 150
Entréhall och korridor A603, 606 och 608 152
Rum A610-622 154
Rum A624-633 157

Översiktlig teknisk status *159*

Byggnadsbeskrivning och antikvarisk bedömning (Byggnad B-C) **161**

Exteriör *161*
Sammanfattning 161
Beskrivning 161

Interiör *173*
Sammanfattning 173
Huvudtrapphus 174
Plan 0-7 175
Plan 0 178
Plan 1 178
Plan 2 179
Korridor B225-B233, rum B227-B236, korridor C226I-C226J samt rum C226A-C226H 182
Passage C204 och trapphus C209, rum C206-C208, C211-C212 samt C214-C221 184
Plan 3 186
Samtliga rum 188
Plan 4-6 191
Samtliga plan 195

Översiktlig teknisk status *199*

Kulturhistorisk värdering **201**

Käll- och bildförteckning **203**

Bilaga: Vanföreanstalten relationsritningar, plan 1-6

Inledning

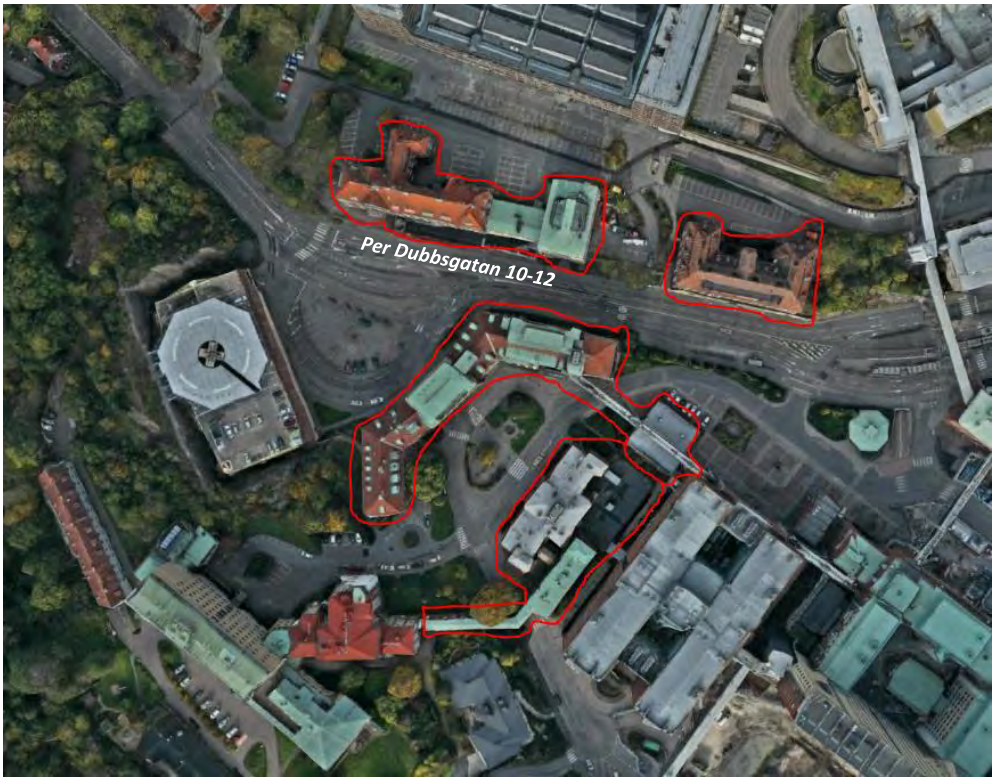
Sahlgrenska planerar en stor utbyggnad och har identifierat ett område i norra delen av sjukhusområdet som intressant att ta i anspråk för en ny struktur. På den plats som är tänkt att bebyggas finns idag sex byggnader, varav två är fristående och belägna norr om Per Dubbsgatan. De övriga fyra är sammanbyggda med Sahlgrenska sjukhusets huvudstråk. Om utbyggnaden skall genomföras enligt planerna måste dessa byggnader rivas. Byggnaderna omfattas av Göteborgs stads bevarandeprogram och anses därmed besitta kulturhistoriska värden.

Fastighetsägarna inom området, Västfastigheter och Akademiska hus, har tillsammans med stadsbyggnadskontoret påbörjat arbetet med en ny detaljplan i syfte att formulera planförutsättningar för utbyggnaden. Stadsbyggnadskontoret har i samband med detta efterfrågat ett fördjupat kunskapsunderlag om de byggnader för vilka fastighetsägarna ämnar söka rivningslov.

Följande dokumentation och kulturhistoriska beskrivning av Per Dubbsgatan 10-12 är framtagen av Lindholm Restaurering AB genom Johanna Lange och Anna Rodin på uppdrag av Västfastigheter. Denna utgör en delrapport i en större dokumentation som omfattar samtliga markerade byggnader på flygbilden nedan. Den ursprungliga byggnaden, Per Dubbsgatan 10, och tillbyggnaden, Per Dubbsgatan 12, behandlas i beskrivningen nedan som två separata byggnader.

Fastighetsuppgifter

Fastighetsbeteckning	Änggården 718:138
Adress	Per Dubbsgatan 10-12, Göteborg
Byggnadsår	Byggnad A**:** 1912/Byggnad B & C: 1962
Arkitekt	Byggnad A: Tengbom & Torulf/Byggnad B & C: Nils Andréasson



Flygbild över norra delen av Sahlgrenska sjukhusområdet samt del av Medicinareberget. De inringade byggnaderna är föremål för ansökan om rivningslov. Flygbilden med röda markeringar är hämtad från presentation vid startmöte för "Dp för vård och forskning på Medicinareberget".

Uppdragsbeskrivning

Stadsbyggnadskontoret har efterfrågat en dokumentation av de byggnader som omfattas av planarbetet och som kommer i fråga för rivningsansökan. Dokumentationen skall, enligt stadsbyggnadskontorets krav, vara hög och utgöra ett fullgott bedömningsunderlag. Nedan återges de krav som ställts på dokumentationen.

”Vad vi önskar se för ett fullgott bedömningsunderlag, dokumentation:

- sammanhanget, framförallt funktionella, men även sett till form, hur kompletteringar gjorts

- konditionsbeskrivning, konstruktion (övergripande okulär besiktning, ej full teknisk inventering)

- redogörelse ändringar av byggnaderna

- tålighet ändringar, konstruktionens möjligheter för användning i framtiden utifrån byggnadens form (Sweco deltar)

- byggnader enbart inom aktuellt planområde

- detaljeringsnivå dokument som beskriver huset när det inte finns längre

- tydliggöra ur ett kulturhistoriskt perspektiv vilka värden som går förlorade

- inte värdering för- och nackdelar rivning”

”Detaljeringsnivån bör vara hög, ned på varje rum.”

(mail från Viveca Risberg, Stadsbyggnadskontoret, 2017-11-20)

Följande dokumentation och kulturhistoriska beskrivning är utarbetad för att svara mot de krav som ställts av stadsbyggnadskontoret.

Upplägg och disposition

Dokumentationen och beskrivningen av byggnaderna inom området är uppdelad i fyra fristående dokument. Dessa har sinsemellan samma disposition och innehåll, och hålls samman av en övergripande rapport som innehåller resultaten från samtliga dokumentationer. Detta för att varje byggnad skall kunna behandlas individuellt, men att området och byggnaderna också skall kunna hanteras som en enhet. Uppdelningen i mindre enheter har även att göra med läs- och orienterbarhet i arbetet som annars riskerar att bli för omfattande.

Varje fristående dokumentation och beskrivning har en inledning som beskriver bakgrund och innehåll. Därefter beskrivs de kulturhistoriska förutsättningarna genom bevarandeprogram, detaljplaner och aktuellt lagrum genom Plan- och bygglagen. Denna del är till övervägande del gemensam för de olika byggnaderna.

Beskrivningen av varje byggnad inleds därpå med ett historiskt avsnitt som behandlar Sahlgrenska översiktligt. Efter detta beskrivs de enskilda byggnadernas historia i form av konstruktion, funktion, arkitektur samt relevanta förändringar etc.

På den historiska beskrivningen följer en dokumentation och antikvarisk beskrivning av byggnaderna idag. I denna del redogörs för byggnadernas nuvarande utseende samt för hur de har förändrats över tid och vilka delar som är bevarade respektive utbytta eller förändrade. Beskrivningen omfattar exteriör och interiör, varav den senare delen utgör den volymmässigt största då den inkluderar samtliga våningsplan. Avsnittet avslutas med en översiktlig bedömning av byggnadernas skick utifrån iakttagelser gjorda i samband med inventeringen.

Dokumentationen och beskrivningen avslutas med en kulturhistorisk värdebeskrivning där byggnaderna beskrivs och värderas utifrån vedertagna kulturhistoriska begrepp. Värderingen genomförs på grundval av det historiska källmaterial och den dokumentation som presenterats i föregående kapitel. Bilagt till varje delrapport finns relationsritningar för den aktuella byggnaden som kan läsas tillsammans med dokumentationen av interiören för att underlätta orienterbarheten i byggnaden. Varje delrapport avslutas med käll- och litteraturförteckning.

Material och metoder

Källmaterialet som använts i den historiska beskrivningen av byggnaderna utgörs av ritningar, fotografier, litteratur och tryckta källor. Det skriftliga källmaterial som använts finns angivet i slutet av varje avsnitt samt ordnat i den avslutande käll- och litteraturförteckningen. De bygglovsritningar som används är hämtade från stadsbyggnadskontoret, och relationsritningar har tillhandahållits av fastighetsägaren. Dessa ritningar har ingen löpande källhänvisning. I de fall ritningar hämtats från andra arkiv anges detta i bildtexten. Vid datering av uppförande samt senare åtgärder i byggnaderna anges året för bygglovet, om inte andra uppgifter finns. Det betyder att byggnaderna kan ha stått färdiga senare, eller att ombyggnader genomförts något år senare än bygglovets datum. Ritningarna är, om inget annat anges, orienterade i nord-sydlig riktning så att norr är rakt uppåt i dokumentet. Funktioner i olika delar av byggnaderna är som regel hämtade från bygglovsritningar, om inga andra källor finns. Det betyder funktionerna kan ha förändrats under byggtiden eller under ett tidigt skede i byggnadens historia.

Äldre fotografier har källhänvisning i bildtexten. De fotografier som ingår i dokumentationen är tagna av Lindholm Restaurering och har ingen löpande källhänvisning.

För varje byggnad har en fotodokumentation genomförts av exteriören. Varje fasad har fotograferats översiktligt. Därefter har detaljbilder tagits av de olika byggnadsdelarna från sockel till takfot, samt detaljbilder av material och originaldetaljer. Även förändrade delar av byggnaderna har dokumenterats liksom skador. Taken har bara fotograferats i den mån det har varit möjligt från marken eller från intilliggande hus.

Interiören på f d vanföreanstalten har fotograferats rum för rum i enlighet med ovan redovisade krav. Varje större rum har fotograferats med två rumsvyer och någon eller några detaljbilder av originalinslag i interiören. I mindre rum har bara en bild tagits. De rum som inte har varit tillgängliga har markerats i de bilagda relationsritningarna. Tillbyggnaden på Per Dubbsgatan 12 har däremot fotograferats översiktligt eftersom interiören i hög grad ser likadan ut genom våningsplanen. De rum eller våningsplan som har identiska planlösningar eller som genomgått omfattande förändringar i senare tid har endast dokumenterats översiktligt.

Hela dokumentationen för exteriören finns ordnad fasadvis, och interiören rumsvis. Varje bildfil är, där så är möjligt, namngiven efter rumsnumreringen i de bilagda relationsritningarna. Foton på trapphusen är samlade i separata mappar. Materialet i sin helhet finns endast digitalt. I delrapporterna är interiören sammanslagen i rumsavsnitt som har gemensamma drag och beskrivna genom exemplifierande bilder.

Läsanvisningar

Dokumentationen av exteriören inleds med en sammanfattning som kortfattat belyser byggnadens utseende och hur pass väl bevarad den är. Sammanfattningen innehåller även en lista över vilka byggnadsdelar som är i original. Därefter följer en beskrivning med fotodokumentation av byggnaden som den ser ut idag, vad som är original och vad som är förändrat. Fotodokumentationen är ordnad med inledande bilder som visar fasaderna från olika väderstreck i en ”rundvandring” runt huset. Därefter följer foton som redovisar fasaderna nerifrån och upp.

Under rubriken ”Sammanfattning” ges en kortfattad beskrivning av byggnadens utseende och hur pass väl bevarad den är.

Därefter listas de byggnadsdelar som är original.

Under rubriken ”Beskrivning” följer en redogörelse över hur byggnaden ser ut idag och vad som är original och vad som är förändrat.



Byggnadsbeskrivning och antikvarisk bedömning

Exteriör

Sammanfattning

Byggnaden utgörs av en monumental tegelbyggnad uppförd i 1920-talsklassicistisk stil med symmetrisk fasadkomposition och återhållsam utsmyckning av fasaderna.

Husets exteriör är väl bevarad. Förändringar som i viss mån påverkat originalkaraktären är inbyggnad av takterrass mot söder, igensättning av ett mindre antal fönster samt tillbyggnad av en avsats mot gården. Men byggnadens exteriör är i allt väsentligt i originalutförande och har bevarade material och detaljer av hög kvalitet.

Original

Byggnadsvolym
Sockel i granit
Putsad sockelvåning
Betongsockel
Övriga inslag av natursten i fasad
Fasader av tegel
Fönster mot norr
Fönsterdörrar
Huvudentré
Indragna balkonger
Burspråk
Takutformning
Takplåt
Inslag av kopparplåt
Stentrappor och stödmurar

Byggnadens exteriör är i allt väsentligt i originalutförande.

Beskrivning

Sjukhusbyggnaden utgörs av en rektangulär byggnadskropp med flyglar och utanpåliggande trapphus mot norr. Det fem till sex våningar höga huset är anpassat till topografin och har fasader klädda med rött tegel som uppåt avslutas med en något utkragad takfot. Den framskjutna sockelvåningen mot Per Dubbsgatan har en putsad rusticering där det yttersta putslagret utgörs av ett senare påfört putslager i blå kulör. Ovan sockelvåningen finns en smalare terrass med ett smidesräcke.

Huvudentrén i originalutförande är centralt placerad i södra fasadens sockelvåning. Byggnaden kan även nås från enklare entréer i samtliga övriga fasader. Flera av dessa dörrar är utbytta och några dörröppningar är senare upptagna.

Fönstersättningen är symmetriskt uppbyggd men med viss variation i fönsterindelning och utformning. Fönstren mot norr är övervägande i original emedan fönstren i övriga väderstreck generellt är utbytta. Några av fasadens fönster har satts igen, bland annat i östra flygelns norra fasad. I fasaden återfinns även burspråk och balkonger, såväl utanpåliggande som indragna. Flera

33

Beskrivningen följs av en fotodokumentation som belyser textens innehåll.

I bildtexterna anges vad som avbildas och vad, i förekommande fall, som är original eller förändrat på fotografiet.



Parti med avtrappad valvbåge i tegel. Exempel på originalentré med utbytt dörr. Överljus i original. Förstorade fönsteröppningar och utbytta fönster på ömse sidor.



Exempel på originalfönster i olika utförande. Två- respektive enluftsfönster med liggande spröjs samt korspostfönster med liggande spröjs i nedre bågarna. Fönsterbleck i kopparplåt – original.



Runt fönster – så kallat oxöga – med två lufter och liggande spröjs.



Välvda fönster i sockelvåningen.

42

Dokumentationen av interiören inleds med en sammanfattning som kortfattat beskriver hur väl bevarad byggnaden är i olika delar av interiören. Därefter inleds varje våningsplan respektive trapphus med en beskrivning av planlösningens utseende idag samt dess ursprungliga utseende. Därpå beskrivs större förändringar och hur våningsplanet har förändrats över tid. Avsnittet avslutas med en aktuell planritning där kvarvarande originalplanlösning är markerad med grått och det aktuella rumsavsnittet med blått. Denna illustration används sedan som orienteringsfigur genom beskrivningen av hela våningsplanet. Beskrivningen av rummen och rumsavsnitten följer nedanstående modell.

I första stycket beskrivs rummet eller rumsavsnittets ursprungliga planlösning samt vilka huvudsakliga förändringar som skett.

I andra stycket anges översiktligt vad av planlösning, material och detaljer som är original.

Därefter listas de delar i rummet eller rumsavsnittet som är original/äldre.

Fotografierna visar typiska rum, karaktärsdrag, material och detaljer i rummet eller rumsavsnittet.

I bildtexten anges vilket rum som avbildas och vad, i förekommande fall, som är original på fotografiet.

Korridor och väntrum 03.331-03.334

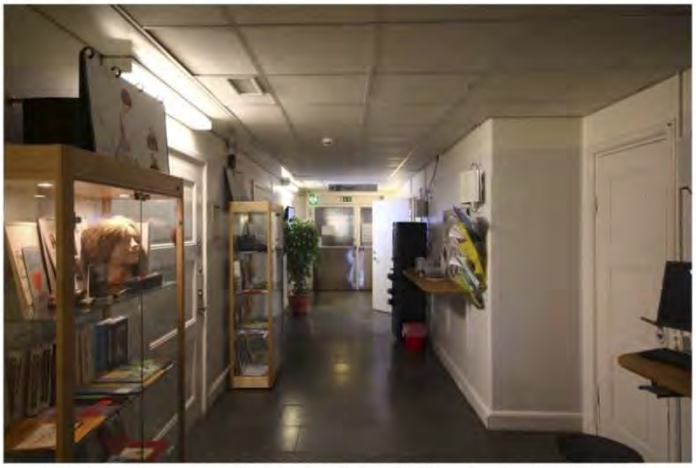
Korridoren 03.334 var ursprungligen sammankopplad med väntrummet 03.333 och ledde vidare till korridor 03.331 med vestibul samt till trapphuset mot gården. I senare tid har väntrummet delats av med en vägg och används nu som kontor. Vestibulen har gjorts om till lunchkök med en senare tillkommen vägg mot korridoren.



Plan 3. Originalväggar är gråmarkerade.

Den ursprungliga rumsindelningen är avläsbar i det genomgående kalkstensgolvet. Den genomgående korridoren har till stora delar bevarade ursprungliga material och detaljer av hög kvalitet.

Original/äldre
Kalkstensgolv
Sockel i trä
Putsade bärande väggar
Fönster
Fönsterbänk och -foder
Spegeldörrar mot korridoren



Rum 03.334. Korridoren har originalplanlösning och till stora delar bevarade originalmaterial och -detaljer som kalkstensgolv, socklar, spegeldörrar och foder.

110

Dokumentationen av interiören kan läsas med bilagda relationsritningar för att lättare hitta enskilda rum.

Begrepp och förhållningssätt

Arbetet med den kulturhistoriska värderingen är genomfört i enlighet med Riksantikvarieämbetets rekommendationer i *Plattform Kulturhistorisk värdering och urval.* I rapporten beskrivs grundläggande förhållningssätt och en arbetsprocess där de olika delmomenten i en värderingsprocess lyfts fram och tydliggörs. Vikten av att skilja på egenskaper och tillskrivna värden framhålls som ett led i att verka för en transparent kulturhistorisk värdering. Syftet med ett sådant förhållningssätt är att värderingar skall kunna förstås och äga relevans över tid, men även att de skall kunna utmanas och vägas gentemot olika intressen.

Begreppen nedan används i den följande texten för att beskriva värden och egenskaper i byggnaden och miljön. Nedan förtydligas på vilket sätt begreppen används.

Egenskaper

Original, ursprunglig

Begreppen original och ursprunglig används synonymt för att beskriva byggnadsdelar eller karaktärsdrag som bedöms vara bevarade sedan byggnaden uppfördes. Dessa utgör delar av bedömningsgrunden för kulturhistorisk analys och värdering.

Original/äldre

I texten används delvis original/äldre för att identifiera byggnadsdelar eller karaktärsdrag som bedöms ha samma egenskaper som original avseende kvalitet och karaktärsdrag men som kan ha tillkommit i efterhand, som tidiga ändringar eller tillägg. Dessa utgör delar av bedömningsgrunden för kulturhistorisk analys och värdering.

Sekundär, senare tillägg

Begreppen sekundär eller senare tillägg används för att förtydliga vad som har förändrats i senare tid. Oftast är de senare tilläggen utförda på ett sätt som inte tar utgångspunkt i byggnadens karaktär utan har avvikande kvaliteter och karaktärsdrag. Dessa utgör inte delar av bedömningsgrunden för kulturhistorisk analys och värdering – om inte så särskilt anges.

Analys och värdering

Definitionen av begreppen nedan är hämtad från Riksantikvarieämbetets *Plattform Kulturhistorisk värdering och urval.*

Kulturhistoriskt sammanhang

Begreppet används för att beskriva ”ett visst identifierat och avgränsat historiskt utvecklingsförlopp med ingående verksamheter eller aktiviteter som på olika sätt haft en präglande inverkan på en viss företeelse.” Det kulturhistoriska sammanhanget utgör utgångspunkten för kulturhistorisk värdering.

Kulturhistoriskt värde

Kulturhistoriskt värde ”avser de möjligheter materiella och immateriella företeelser kan ge vad gäller att inhämta och förmedla kunskaper om och förståelse av olika skeenden och sammanhang – samt därigenom människors livsvillkor i olika tider, inklusive de förhållanden som råder idag.”

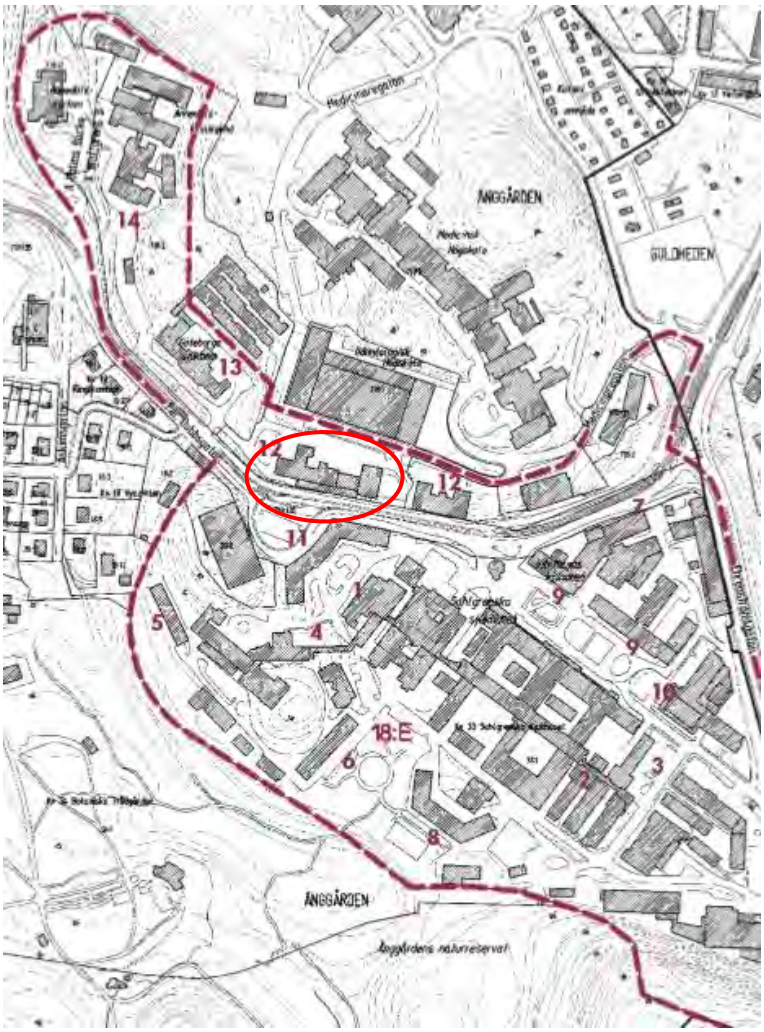
Källor: *Rapport från Riksantikvarieämbetet – Plattform Kulturhistorisk värdering och urval 2015-01-19.*

Gällande kulturhistorisk värdering och lagstiftning

Bevarandeprogrammet för Göteborg

Vanföreanstalten finns upptagen i bevarandeprogrammet för Göteborg och ingår i område Sahlgrenska sjukhuset mm (Änggården 18:E).

Miljön omfattar Sahlgrenska sjukhusets ursprungliga område men även stråket med vårdinrättningar och andra allmänna byggnader norr om Per Dubbsgatan, däribland Vanföreanstalten.



Utsnitt ur bevarandeprogrammet med Vanföreanstalten markerad. (Ur Bevarandeprogrammet, del I, Lönnroth 1999)

Ur Bevarandeprogrammet:

Motivering

Hela sjukhusmiljön med flera typer av institutionsbyggnader har kulturhistoriskt värde. Byggnaderna visar olika skeden i områdets utbyggnad och utgör tidstypiska och välbevarade exempel på vårdinrättningar från flera epoker. Särskilt intressanta interiörer finns i entréerna till Sahlgrenska Sjukhusets ursprungliga administrationsbyggnad, fd Göteborgs sjukhem och fd Barnsjukhuset. De har påkostad inredning och väggmålningar med förteckningar över alla donationer.

Annedalskyrkan och raden av friliggande monumentalt utformade institutionsbyggnader längs Per Dubbsgatan är ett värdefullt inslag i stadsbilden.

Beskrivning – karaktär

Sahlgrenska sjukhuset

Sjukhusområdet omfattar en bebyggelse som vuxit fram under cirka 90 år. Centralkomplexets huvudaxel är fortfarande en korridor som börjar i den ursprungliga entrébyggnaden och har samma sträckning som den första paviljonganläggningens korridor.

De äldsta delarna som omfattar den ursprungliga administrationsbyggnaden, två paviljonger samt delar av den ursprungliga korridoren är i 1-3 våningar och har fasader av rött tegel med tidstypisk mönstermurning. De flesta av de yngre byggnaderna har också fasader av rött tegel medan centralkomplexets höghus som dominerar hela anläggningen är utförd i gult tegel.

Ett viktigt inslag i sjukhusmiljön är parkavsnitten och planteringarna bl a vid den ursprungliga huvudentrén, väster om fd sköterskehemmet och framför centralkomplexet.

Ett antal byggnader i miljön är utpekade som byggnader med **särskilt kulturhistoriskt värde**, däribland före detta Vanföreanstaltens två äldre byggnader. I bevarandeprogrammet står följande:

F d Göteborgs vanföreanstalt

”Föreningen för bistånd åt vanföra” som bildats är 1885 lät bygga ett eget hus i Änggården 1911. Arkitekt var E Torulf. 1916 utvidgades anstalten med ett skolhem som nu är rivet och 1928 tillkom ett sjukhus. Flera ombyggnader har gjorts i de två bevarade byggnaderna men exteriören är i huvudsak bibehållen.

Den äldre byggnaden har 4-5 våningar och ett ovanligt brant valmat tegeltak. Den ligger på en terrass klädd med grov gråsten och bottenvåningen har samma fasadmaterial. Entrén omges av en finhuggen granitportal med skulpterad slutsten. Övervåningarna har fasader av rött tegel och originalfönster där vissa bågar är smårutsindelade.

Den östra byggnaden från 1920-talet har 5-6 våningar och tegeltäckt säteritak. Bottenvåningen är putsad medan de övre våningarnas fasad är av rött tegel. Fönstren är i 20-talsstil med sex rutor.

I det utökade bevarandeprogrammet, *Moderna Göteborg – ett program för bevarande del III*, är ytterligare byggnader utpekade, däribland det så kallade Centralkomplexet.

Skydds- och varsamhetsbestämmelser enligt Plan- och bygglagen

Bygglovsfrågor regleras i enlighet med Plan- och bygglagen (PBL). Särskilt kulturhistoriskt värdefulla byggnader och miljöer skall enligt denna lag skyddas från förvanskning. I Boverkets byggregler (BBR) finns närmare preciserat vad som bör betraktas som särskilt värdefulla byggnader och miljöer uttryckt som allmänt råd – se nedan.

Förvanskningsförbudet gäller såväl exteriör som interiör (PBL 8:13). Vid underhåll skall åtgärderna anpassas till byggnadens kulturhistoriska värden (PBL 8:14) och ändringar skall utföras varsamt med hänsyn till byggnadens karaktärsdrag (PBL 8:17).

Undantag får göras från de krav på ett byggnadsverks tekniska egenskaper som anges i PBL 8 kap. 4 § med hänsyn till byggnadens förutsättningar samt bestämmelserna om varsamhet och förbud mot förvanskning. (PBL 8 kap. 7 §)

Ur PBL:

8 kap. Krav på byggnadsverk, byggprodukter, tomter och allmänna platser

Byggnadsverkets utformning

1 § *En byggnad ska*
1. vara lämplig för sitt ändamål,
2. ha en god form-, färg- och materialverkan, och
3. vara tillgänglig och användbar för personer med nedsatt rörelse- eller orienteringsförmåga.

Byggnadsverks tekniska egenskaper

4 § *Ett byggnadsverk ska ha de tekniska egenskaper som är väsentliga i fråga om*
1. bärförmåga, stadga och beständighet,
2. säkerhet i händelse av brand,
3. skydd med hänsyn till hygien, hälsa och miljön,
4. säkerhet vid användning,
5. skydd mot buller,
6. energihushållning och värmeisolering,
7. lämplighet för det avsedda ändamålet,
8. tillgänglighet och användbarhet för personer med nedsatt rörelse- eller orienteringsförmåga,
9. hushållning med vatten och avfall, och
10. bredbandsanslutning. Vad som krävs för att ett byggnadsverk ska anses uppfylla första stycket framgår av föreskrifter som har meddelats med stöd av 16kap. 2 §. Lag (2016:537).

Undantag från utformnings- och egenskapskraven på byggnadsverk

7 § *Vid ändring eller flyttning av en byggnad får kraven i 1 och 4 §§ anpassas och avsteg från kraven göras med hänsyn till ändringens omfattning eller flyttningens syfte samt med hänsyn till byggnadens förutsättningar och till bestämmelserna om varsamhet och förbud mot förvanskning i detta kapitel.*

Förbud mot förvanskning

13 § *En byggnad som är särskilt värdefull från historisk, kulturhistorisk, miljömässig eller konstnärlig synpunkt får inte förvanskas. Första stycket ska tillämpas också på*
1. anläggningar som är bygglovspliktiga enligt föreskrifter som har meddelats med stöd av 16 kap. 7§,
2. tomter i de avseenden som omfattas av skyddsbestämmelser i en detaljplan eller i områdesbestämmelser,
3. allmänna platser, och
4. bebyggelseområden.

Underhåll och varsamhet

14 § *Ett byggnadsverk ska hållas i vårdat skick och underhållas så att dess utformning och de tekniska egenskaper som avses i 4 § i huvudsak bevaras. Underhållet ska anpassas till omgivningens karaktär och byggnadsverkets värde från historisk, kulturhistorisk, miljömässig och konstnärlig synpunkt.*

Om byggnadsverket är särskilt värdefullt från historisk, kulturhistorisk, miljömässig eller konstnärlig synpunkt, ska det underhållas så att de särskilda värdena bevaras.

En anordning för ett syfte som avses i 4 § första stycket 2–4, 6 eller 8, ska hållas i sådant skick att den alltid fyller sitt ändamål. Lag (2011:335).

17 § *Ändring av en byggnad och flyttning av en byggnad ska utföras varsamt så att man tar hänsyn till byggnadens karaktärsdrag och tar till vara byggnadens tekniska, historiska, kulturhistoriska, miljömässiga och konstnärliga värden.*

Ur BBR:

1:2213 Särskilt värdefull byggnad

Allmänt råd
En byggnad kan vara en sådan särskilt värdefull byggnad som avses i 8 kap. 13 § PBL antingen för att den har sådana värden i sig eller för att den utgör en väsentlig del av en särskilt värdefull bebyggelsemiljö. Vad som sägs här om byggnader gäller även för bebyggelseområden.
En byggnad kan vara särskilt värdefull om den tydliggör tidigare samhällsförhållanden. Exempel på detta är
– byggnader som representerar en tidigare vanlig byggnadskategori eller konstruktion som nu har blivit sällsynt,
– byggnader som belyser tidigare bostadsförhållanden, sociala och ekonomiska villkor, arbetsförhållanden, olika gruppers livsvillkor, stadsbyggnadsideal eller arkitektoniska ideal samt värderingar och tankemönster, och
– byggnader som har representerat för lokalsamhället viktiga funktioner eller verksamheter.
En byggnad kan även vara särskilt värdefull om den tydliggör samhällsutvecklingen. Exempel på detta är
– byggnader som till exempel illustrerar folkrörelsernas framväxt, massbilismens genombrott, immigration eller emigration,
– byggnader som har tjänat som förebilder eller på annat sätt varit uppmärksammade i sin samtid, och
– byggnader som präglas av en stark arkitektonisk idé.

En byggnad kan också vara särskilt värdefull om den i sig utgör en källa till kunskap om äldre material och teknik.

En byggnad kan vara särskilt värdefull från konstnärlig synpunkt om den uppvisar särskilda estetiska kvaliteter eller har en hög ambitionsnivå med avseende på arkitektonisk gestaltning eller i utförande och materialval eller i konstnärlig gestaltning och utsmyckning.

En byggnad kan även vara särskilt värdefull om den värderas högt i ett lokalt sammanhang. Exempel på detta kan vara byggnader som har haft stor betydelse i ortens sociala liv eller för ortens identitet eller i lokala traditioner.

I begreppet särskilt värdefull byggnad ligger att byggnaden särskilt väl ska belysa ett visst förhållande eller i sitt sammanhang ha få motsvarigheter som kan belysa samma förhållande.

Byggnader från tiden före 1920-talets bebyggelseexpansion, som har sin huvudsakliga karaktär bevarad, utgör idag en så begränsad del av byggnadsbeståndet att flertalet av dem kan antas uppfylla något av kriterierna för särskilt värdefull byggnad. (BFS 2016:6).

Detaljplan

Fastigheten Änggården 718:138 ligger inom ej planlagt område.

Källor: Kulturhistoriskt värdefull bebyggelse, del I – Ett program för bevarande, (1999), Moderna Göteborg - Kulturhistoriskt värdefull bebyggelse, del III – Ett program för bevarande (2015).

Historik

Områdets framväxt

Sahlgrenska sjukhuset i Änggården

Sahlgrenska sjukhuset i Änggården är det fjärde i ordningen. Innan verksamheten flyttades till nuvarande plats låg det först vid Postgatan, därefter vid Östra Hamngatan och sedan vid Grönsakstorget i den byggnad som idag hyser pedagogiska institutionen och som förr kallades Sociala huset.

Tomten för nuvarande anläggningen valdes bland annat eftersom miljön erbjöd ett vackert men även sunt läge i en lantlig omgivning. **Sahlgrenska sjukhuset** uppfördes under perioden **1896-1900** efter ritningar av Axel Kumlien som vid tiden var Sveriges främsta sjukhusarkitekt. Den första sjukhusanläggningen uppfördes enligt ett paviljongsystem med en påkostad administrationsbyggnad vid entrén och med en lång korridor som förband paviljongerna med varandra. Samtliga byggnader utfördes med enhetligt utformade fasader av rött tegel.



Anläggningen med sina första paviljonger. Vy mot nordväst med administrationsbyggnaden i fonden. Från före 1910. (Göteborgs Stadsmuseum)

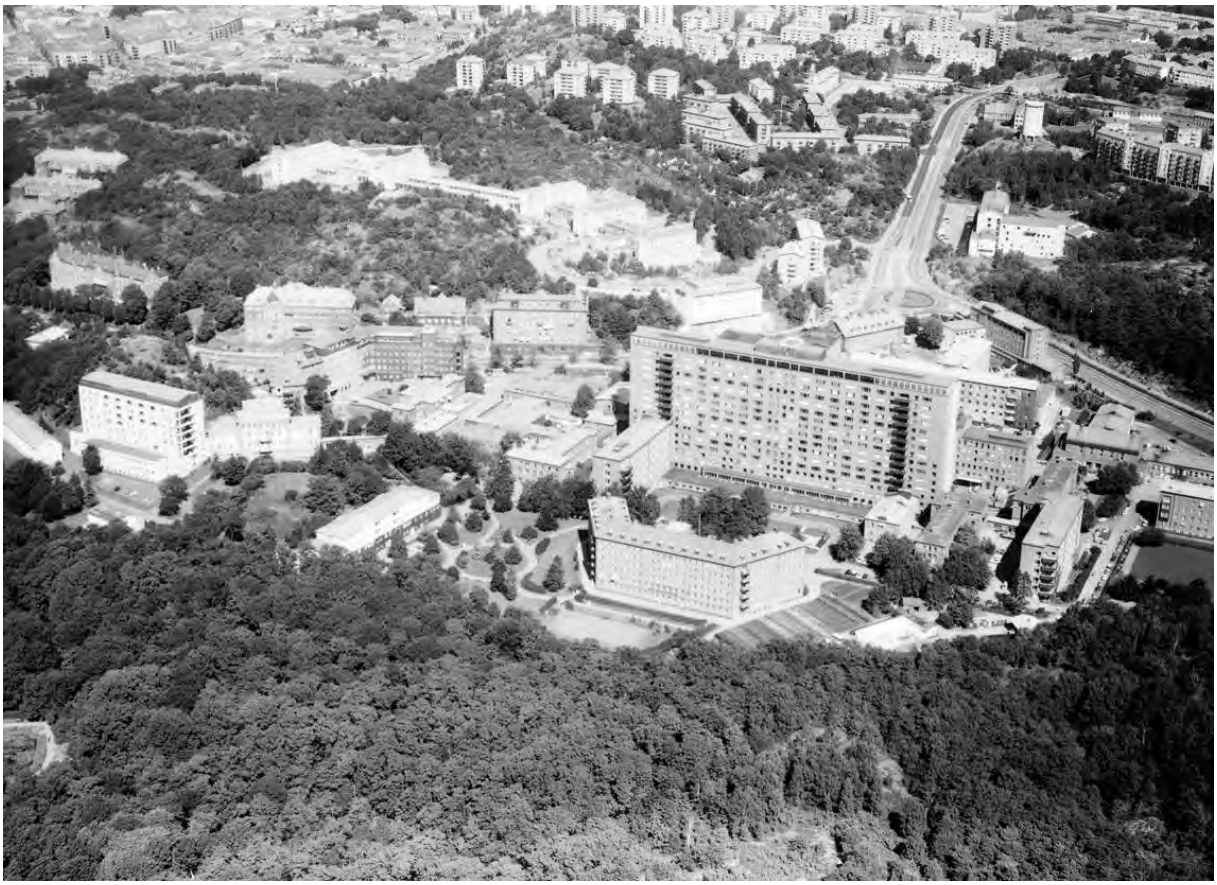
Sjukhuset blev fullbelagt nästan direkt varför det ganska tidigt byggdes ut. Bland annat tillkom flera **nya paviljonger** och en så kallad **isoleringspaviljong** för tuberkulösa under den följande tioårsperioden.

I början av 1930-talet fattades beslut om en utbyggnadsplan vilket ledde till att ett flertal nya byggnader uppfördes inom området. Bland annat tillkom **sjuksköterske- och elevhemmet**, **kvinnokliniken** och **jubileumskliniken**. I områdets norra del uppfördes en **ögon- och öronklinik** samt ett **bostadshus**. De nya husen var 4-6 våningar höga och gavs fristående placeringar kring den ursprungliga anläggningen. Enligt tidens anda hade nytillskotten en återhållsam utformning och fasaderna var av rött tegel, lika de äldre byggnaderna. För att betona sambandet med de intilliggande skogarna och sjukhuset anlades även parker och planteringar i anslutning till de nya husen.



Sahlgrenska sjukhuset år 1943. Vy mot nordväst. (Göteborgs Stadsmuseum)

1948 fattade Sveriges riksdag beslut om att inrätta en medicinsk högskola i Göteborg. Sahlgrenska sjukhuset omvandlades till ett universitetssjukhus vilket krävde ytterligare utbyggnader för att behovet av forsknings- och undervisningslokaler skulle kunna tillgodoses. Ett omfattande utbyggnadsprogram togs fram och i kontrast till tidigare utbyggnadsfasers låga och tämligen småskaliga bebyggelse byggde man nu storskaligt och med högre byggnadshöjder. I samband med utbyggnaden tillkom bland annat **matsalen**, **patologisk-anatomiska institutionen** och **hudkliniken**. 1959 stod även det så kallade **centralkomplexet** färdigt, en byggnad som delvis utgjordes av ett skivhus i 18 våningar, uppfört längs med den ursprungliga centralaxeln. För att ge plats åt de nya husen revs flera av de ursprungliga paviljongerna. Några ytterligare tillbyggnader uppfördes under 1960-talet.



Flygbild över anläggningen år 1962. Vy mot norr. (Digitalt museum)

Under 1980- och 1990-tal och in i vår tid har verksamheten specialiserats ytterligare och sjukhusanläggningen har kompletterats löpande såväl med fristående byggnader som med tillbyggnader. För att ge plats för de nya byggnaderna och tillbyggnaderna har ett flertal äldre byggnader och äldre parkavsnitt försvunnit. Placeringen av nytillskotten och övriga förändringar har överlag skett i områdets södra del vilket medfört att den axel som utgjort sjukhusanläggningens centrum sedan tillkomsttiden har bevarats.

Miljön uppvisar årsringar av bebyggelse från 1896 och framåt. Spåren efter den ursprungliga och äldsta delen av anläggningen är idag tämligen få men den centrala axeln finns kvar i form av en genomgående korridor och del av den äldre förbindelsekorridoren finns bevarad liksom den ursprungliga administrationsbyggnaden och de två paviljongerna från 1906.

Vårdinrättningar utmed Per Dubbsgatan (Medicinareberget)

Omkring sekelskiftet 1900 anlades flera stora vårdinstitutioner i sydvästra sluttningen av det som idag kallas Medicinareberget. Valet av plats hade sin orsak i den pågående etableringen av Sahlgrenska sjukhuset och i att det sedan tidigare var andra institutioner förlagda till området, däribland Barnbördshuset. Några av de vårdinstitutioner som uppfördes var **Göteborgs sjukhem** och **Barnsjukhuset**.



Barnsjukhuset från 1909, sett från söder. Okänt årtal. (Göteborgs Stadsmuseum)

Vanföreanstalten från 1912 kompletterades några år senare med ett elevhem och sydväst om denna byggnad tillkom i slutet av 1920-talet en fristående avdelning med bland annat ortopedisk klinik.



Göteborgs sjukhem och Annedalskyrkan, vy mot nordväst. Okänt årtal. (Göteborgs Stadsmuseum)

Under 1950- och 1960-talet tog byggandet åter fart då de övre delarna av Medicinareberget började bebyggas för den nya medicinska högskolan. Samtidigt genomfördes stora satsningar för att modernisera både verksamheter och lokaler inom området.

Under 1970- och 1980-talet genomfördes inga särskilda ändringar avseende byggnadsbeståndet men själva verksamheterna förändrades. I början av 1970-talet förstatligades exempelvis verksamheten vid före detta Vanföreanstalten, som nu gick under namnet **Änggårdens yrkesskolor** och **Barnsjukhuset** flyttade sin verksamhet till Östra sjukhuset. I början av 2000-talet moderniserades några av de gamla institutionsbyggnaderna och några byggdes till. **Biotech Center** tillkom i sluttningen mellan f d Göteborgs sjukhem och f d Barnsjukhuset.

Miljön utmed stråket vid Per Dubbsgatan präglas idag av stora friliggande institutioner huvudsakligen uppförda som del av det sjukvårdsområde som etablerades i stadens utkant i slutet av 1800-talet och början av 1900-talet. De äldre byggnaderna har överlag bibehållit sin ursprungliga karaktär och merparten inrymmer ännu idag vårdinriktad verksamhet.

Sjukvårdens framväxt

Föregångare och institutionerna i Änggården
Stadens första vårdinrättningar initierades och drevs i stort sett helt genom välgörenhet och var främst avsedda för fattiga och sjuka. Vid slutet av 1800-talet och omkring sekelskiftet 1900 byggdes flera stora vårdinrättningar i stadens södra utkant.

1896 påbörjades byggandet av **Sahlgrenska sjukhusets anläggning i Änggården** dels med anledning av att en stor del av stadens befolkning bodde i närheten och dels med anledning av det höga och lantliga läget med dess rena luft.

Fysisk utformning
Under 1800-talets sista årtionden började allt fler godta de vetenskapliga bevisen på att sjukdomar spreds med bakterier. Detta avspeglades dock inte i sjukhusarkitekturen som ännu kring sekelskiftet 1900 påverkades av den gamla uppfattningen att sjukdomar uppstod och spreds genom ”skämd luft”. Många sjukhus uppfördes därför enligt det så kallade **paviljongsystemet**.

Utbyggd omsorg och socialpolitiska insatser utgjorde väsentliga delar av den välfärdssatsning som hade sitt ursprung i det sena 1800-talet och som ytterligare tog fart under 1900-talets första hälft. Såväl politiker som läkare var överens om att landets **alla vårdanstalter behövde växa i storlek och antal**. Innebörden av vårdbegreppet ändrades också från att endast inbegripa omhändertagande till att också omfatta **förebyggandet av sjukdomar**. Från att vara små enheter integrerade i staden utformades de nya vårdinrättningarna till **stora samlade institutioner** med symmetrisk uppbyggnad. Uppfattningen om sjukhusen som en del av fattigvården bleknade underhand och även medel- och överklass började söka vård på sjukhusen. De nya sjukhusen skulle vara tydligt åtskilda från staden och dess befolkning och varje anstalt uppfördes för en särskild grupp i behov av vård. På varje enhet fortsatte sedan separerandet, bland annat med män och kvinnor på olika avdelningar.

Fram till mitten av 1900-talet var det vanligt att arbetsgivaren ordnade **bostäder** åt sina anställda. I flera av de institutioner som uppfördes vid vårdinrättningarna i Änggården fanns bostäder införlivade

inom respektive enhet och ett flertal separata bostadshus för personal uppfördes också på Sahlgrenskaområdet.

Storskalighet och koncentration
I slutet av 1940-talet togs beslutet att en **medicinsk högskola** skulle etableras i Göteborg vilket bland annat innebar att vårdinsatserna skulle samsas med undervisning och forskning. Medicinareberget högre delar bebyggdes med nya lokaler för högskolan och Sahlgrenskaområdet genomgick ett utbyggnadsprogram i stor skala.

Vid mitten av 1900-talet var den sjukvårdspolitiska målsättningen att koncentrera all vård till **stora centrala institutioner**. Utformningen av anläggningarna gick från låga och utspridda enheter till **höga, koncentrerade byggnadskroppar** med förbindelselänkar som löpte såväl horisontellt som vertikalt. Möjligheten till det nya byggandet låg i den byggnadstekniska utvecklingen som vid tiden gick från ett hantverksmässigt byggande till **industriellt byggande**.

Från koncentration till decentralisering
De storskaliga vårdinrättningarna fick snart kritik och redan under 1950-talet började en mer human och småskalig vård att efterfrågas, ett synsätt som med tiden fick visst genomslag. 1968 kom Socialstyrelsen med ett program för öppenvård, vilken skulle decentraliseras från de stora institutionerna till **lokala vårdcentraler**. Socialstyrelsens beslut medförde att den ständiga utbyggnaden av landets sjukhus som pågått sedan mitten av 1800-talet avstannade. Men behovet av större lokaler fanns fortsatt vid Sahlgrenska sjukhuset men istället för att expandera inom befintlig anläggning valde man att bygga ett helt nytt sjukhus, **Östra sjukhuset**.

Integration och anpassning efter behov
I slutet av 1900-talet skedde en successiv **planeringsideologisk förändring** från synen på att sjukvårdens institutioner skulle vara åtskilda från den övriga stadsbebyggelsen till att de skulle **integreras med staden**. En annan inriktning var att nya enheter skulle planeras **flexibla** så att de lätt skulle kunna anpassas till nya, framtida funktioner.

De tidiga vårdlokalernas stora salar där patienterna ofta vårdades tillsammans har idag ersatts av vårdinrättningar med egna rum för patienterna men med behov av stora lokaler för medicinsk-teknisk utrustning som kräver stort platsutrymme.

Källor: Kulturhistoriskt värdefull bebyggelse, del I – Ett program för bevarande (1999), Kulturmiljöunderlag Sahlgrenska sjukhuset & Medicinareberget mm Göteborgs Stadsmuseum Kulturmiljörapport 2013:01.

Vanföreanstalten i Änggården

Vanföreanstalter och tidens socialvård
Liksom sjukvården i Göteborg bedrevs den lilla socialvård som fanns till en början med hjälp av donationer. Uppfattningen var annars att den typen av vård skulle ombesörjas av kyrkan eller familjen.

Till och med slutet av 1800-talet stod personer med fysisk funktionsnedsättning utanför samhället, isolerade hemma med familjen eller på fattighusen. De hade ingen möjlighet till utbildning eller egen försörjning men i samband med uppbyggandet av de så kallade **vanföreanstalterna** ändrades detta. Upprättad efter dansk modell startade på Allégatan i Göteborg år 1885 en av landets första skolor och ett hem för rörelsehindrade – revolutionerande för sin tid – vilket medförde att barnen fick möjlighet till utbildning och eget yrkesliv men också vård.

I samband med att en rad vårdinstitutioner anlades på det blivande Medicinareberget i Änggården beslutade man förlägga verksamheten dit. En ny skola med elevhem uppfördes, i sin helhet bekostad av donationer. Anläggningen utgjorde ett tidstypiskt exempel på de stora anstalter som vid sekelskiftet 1900 bedömdes utgöra lösningen på de medicinska och sociala problemen i samhället.

I Sverige uppfördes två vanföreanstalter utöver den i Göteborg – i Stockholm 1891 (Eugeniahemmet och Norrbackainstitutet) och i Helsingborg 1892. En anstalt grundades även i Härnösand i en byggnad ursprungligen uppförd som kasern. Landets få anstalter hade ett stort upptagningsområde och blev en blandning av skola, bostad och vårdinrättning.



Eugeniahemmet från 1891. Okänt årtal. (Stockholms Stadsmuseum)



Interiör från en av flickornas sovsalar vid anstalten i Änggården. Foto sannolikt taget kort efter byggnadens uppförande. (Medicinhistoriska museet)

Efter poliovågen i Sverige under 1910-talets början ökade behovet av platser vid vanföreanstalterna tillsammans med behovet av vård. Detta medförde att **ortopediska kliniker** etablerades inom befintliga anstalter eller uppfördes som egna byggnader i anslutning till vanföreanstalterna. Vanliga åkommor utöver komplikationer till följd av polio var skolios och led- och skelettskador som uppkommit när patienten varit sjuk i tuberkulos.

I anstalternas skola fick de funktionshindrade lära sig traditionella yrken såsom bokbindare eller korgmakare och det var inte förrän på 1950-talet som skolan moderniserades och eleverna fick möjlighet att lära till exempelvis kartritare eller laboratoriebiträde. Vid samma tid övertog staten verksamheten och anstalten i Göteborg fick namnet **Änggårdens yrkesskolor**.



I anstalternas skolor fick eleverna lära sig traditionella hantverksyrken. Bilden visar en skomarverkstad vid Vanföreanstalten i Änggården. Foto sannolikt taget kort efter byggnadens uppförande. (Medicinhistoriska museet)

1951 genomfördes en vanförevårdsutredning som framförde kritik mot det befintliga systemet. I utredningen föreslogs bland annat att eleverna på vanföreanstalterna borde gå i vanliga skolor, bo hemma med sina familjer och få ortopedisk hjälp på sjukhuset efter behov. 1957 infördes även poliovaccin i det allmänna barnvaccinationsprogrammet vilket resulterade i att sjukdomen utrotades i Sverige. Samtidigt minskade förekomsten av tuberkulos.

Från mitten av 1900-talet påbörjades arbetet med att ge plats åt de funktionshindrade i vanliga skolor. De yrkesutbildande och sjukvårdande funktionerna separerades och 1961 togs den ortopediska verksamheten över av stadens sjukvårdsväsen. Yrkesskolan lades ner i samband med etablerandet av den nya gymnasieskolan i början av 1970-talet vilket innebar en sammanslagning av olika skolformer.

Under 1970-talet togs samtliga byggnader uppförda som vanföreanstalter ur bruk. Anstalten i Helsingborg är riven liksom del av anläggningen i Stockholm (del av Norrbackainstitutet). Anstalten i Göteborg är bevarad liksom resterande del av anläggningen i Stockholm.

Funktionshinder och samhällsdebatt

De filantropiskt grundade vanföreanstalterna blev upptakten till en debatt kring funktionshindrades begränsningar och möjligheter i samhället. 1942 gick flera handikappförbund samman i arbetet kring funktionsnedsattas svårigheter på arbetsmarknaden och 1964 grundades HCK (Handikappförbundets

Centralkommitté – senare HSO, Handikappförbundets samarbetsorgan). Vanförevårdsutredningen 1951 blev en milstolpe för en förändrad syn på funktionshindrades plats i samhället. Under 1960-talet stärktes HCK som samarbetsorgan och man ställde allt hårdare krav för bättre villkor och förutsättningar för funktionsnedsatta i hela samhället vilket medförde flera viktiga förändringar för en av samhällets marginaliserade grupper. Bland annat genom tillgänglighetsanpassning av bostäder och offentliga byggnader, utvecklingen och tillgången till tekniska hjälpmedel, möjligheter till att åka färdtjänst och få hemtjänst. Ett nytt synsätt resulterade även i åtgärder som förbättrade gruppens möjligheter till utbildning och ökad ekonomisk trygghet. En annan viktig röst i debatten var föreningen Anti-Handikapp som bildades 1969.

De tillgänglighetsbestämmelser och normer som finns idag är till stora delar resultatet av 1900-talets debatt tillsammans med enskilda föreningars och organisationers arbete för funktionshindrades plats i samhället.

Källor: Carlotta – databas för museisamlingar (Information om anstalten i Helsingborg), Holme, Lotta, *Konsten att göra barn raka* (1997), Kulturmiljöunderlag Sahlgrenska sjukhuset & Medicinareberget mm Göteborgs Stadsmuseum Kulturmiljörapport 2013:01, Nationalencyklopedin, Norrbacka och Eugeniahemmets vänner, Stockholms läns landsting (Information om rivning av Norrbackainstitutet), *Vanföreanstalterna och Eugeniahemmet, 1951 års vanförevårdsutredning* SOU 1954:28

Vanföreanstalten i Änggården

1912 stod den första byggnaden för vanföreanstalten i Änggården färdig. Den innehöll då poliklinik, klinik för 56 patienter, bandageverkstäder, yrkesskolor och ett elevhem för ett femtiotal elever. Verksamheten drevs av Föreningen för bistånd åt vanföra. För ritningarna stod arkitekterna Tengbom och Torulf, och huset byggdes av AB Skånska Cementgjuteriet till en kostnad av 450 000 kr. Av denna summa utgjordes 75 000 av statliga medel och resten av donationer. Som en följd av den svåra polioepidemin utvidgades verksamheten 1916 med ett separat elevhem för ett trettiotal barn. Elevhemmet ritades av Ernst Torulf och är numera rivet.

Under den första tioårsperioden inkom ett allt större antal ansökningar om plats vid vanföreanstalten och verksamheten fick en alltmer märkbar utrymmesbrist. 1923 enades därför om en tillbyggnad som skulle inrymma sjukavdelning. Ritningarna till den nya byggnaden utfördes av Ernst Torulf och byggmästare L. Hansson stod för uppförandet. Kostnaden uppgick till 1 miljon kr, en summa som lånades av Kungl. Pensionsstyrelsen, eftersom statliga anslag nekades. Den nya ortopediska kliniken stod färdig 1928 och hade då plats för ca 90 patienter. Byggnaden innehöll operations-, poliklinik- och röntgenavdelning samt en stor avdelning med bad-, ljus- och gymnastik, ortopediska verkstäder, personalbostäder och på översta våningen en solveranda där barnen kunde vistas sommartid.

Då kliniken flyttades från vanföreanstaltens första byggnad frigjordes där utrymmen som kunde användas till ett tjugotal nya internatplatser för yrkesskolans elever. Verkstäderna byggdes också ut med tapetserarverkstad, tryckeri samt en lokal för vävnad, täckstickning och handarbete. Ombyggnaden av den första vanföreanstalten genomfördes till en kostnad av 200000, även dessa medel lånades från Kungl. Pensionsstyrelsen.

I mitten av 1930-talet fanns ca 115 elever i de olika verkstäderna på vanföreanstalten. Utbildningen inom de flesta yrken var då fyra år. Verkstäderna sålde elevernas arbeten och tog emot beställningar

av olika slag. För att skapa förutsättningar för att eleverna skulle få anställning eller fortsatt utbildning efter den genomförda fyraårsperioden fanns en kurator som ansvarade för platsförmedling. Kontakter skapades även med olika hantverksorganisationer för att eleverna vid vanföreanstalten skulle få möjlighet att avlägga gesällprov i likhet med ordinarie hantverksutbildningar.

Under åren 1962-1965 genomfördes på Vanföreanstalten, som nu gick under benämningen Änggårdens yrkesskolor, en omfattande om- och nybyggnad samt modernisering av verksamheten. Det elevhem som uppfördes 1916 revs till förmån för ett nytt elevhem, uppfört 1962 som en tillbyggnad till den äldsta vanföreanstalten.



Vanföreanstalten från 1912 närmast i bild. Längst till höger i bild, ortopediska kliniken från slutet av 1920-talet och i mitten elevhemmet, sedermera rivet. Omkring 1940. (Göteborgs Stadsmuseum)

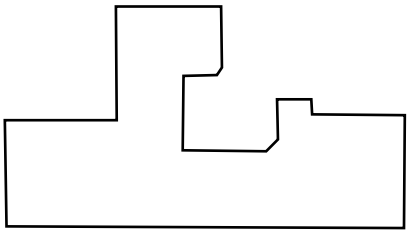
Källor: En återblick på 50-årig verksamhet inom Föreningen för bistånd åt vanföra i Göteborg 1885-1935. Av föreståndarinnan Anna Vogel. Bygglovsritningar för Änggården 718:140.

Vanföreanstalten (Byggnad A)

Exteriör

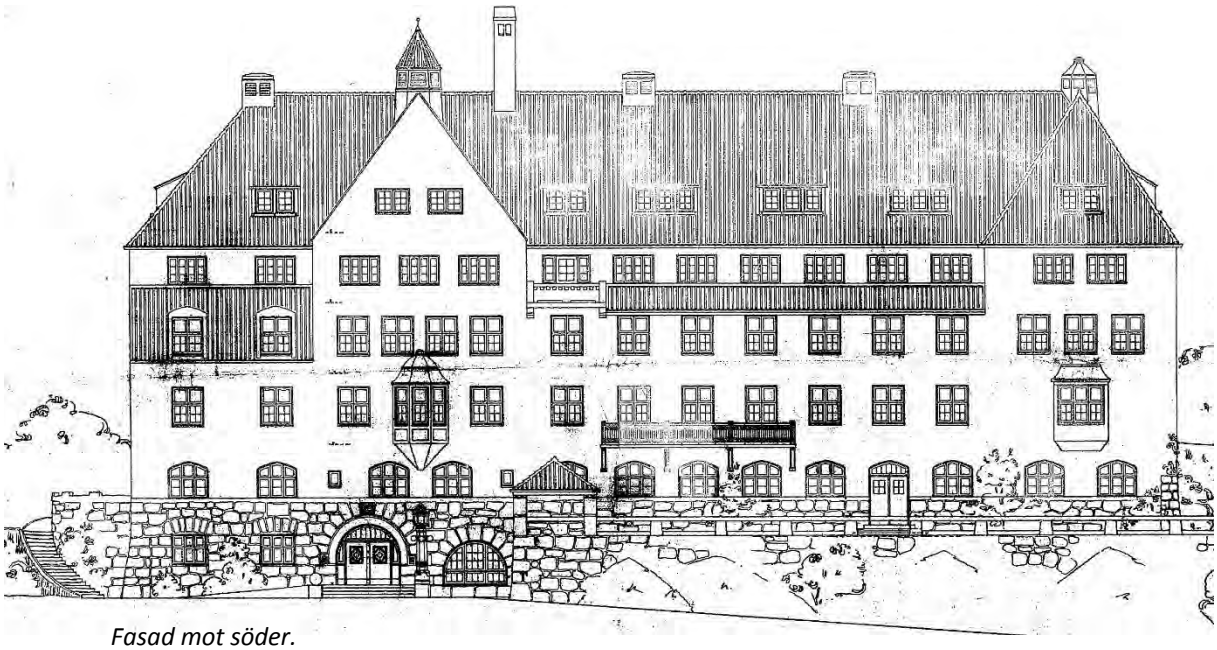
Vanföreanstaltens äldsta byggnad uppfördes i nationalromantisk stil med monumental byggnadsvolym och ett brant, valmat sadeltak med takkupor. Branta takfall fanns även i anslutning till svagt utskjutande fasadpartier. Huset gav ett massivt intryck med stark materialverkan genom den genomgående användningen av mörkare rödbrunt tegel och natursten. Andra återkommande material som prydde fasaderna var koppar och smide.

Det fyra till fem våningar höga huset uppfördes anpassat till topografin och vid den södra fasaden byggdes en kraftfull terrass i grovhuggen natursten, ett material som även fanns i sockelvåningen och i stödmurar i anslutning till byggnaden. Inbyggd i terrassen återfanns även en elegant svängd stentrappa med ett litet pyramidtak. I norra fasaden fanns en utskjutande L-formad byggnadskropp samt ett delvis utanpåliggande trapphus.

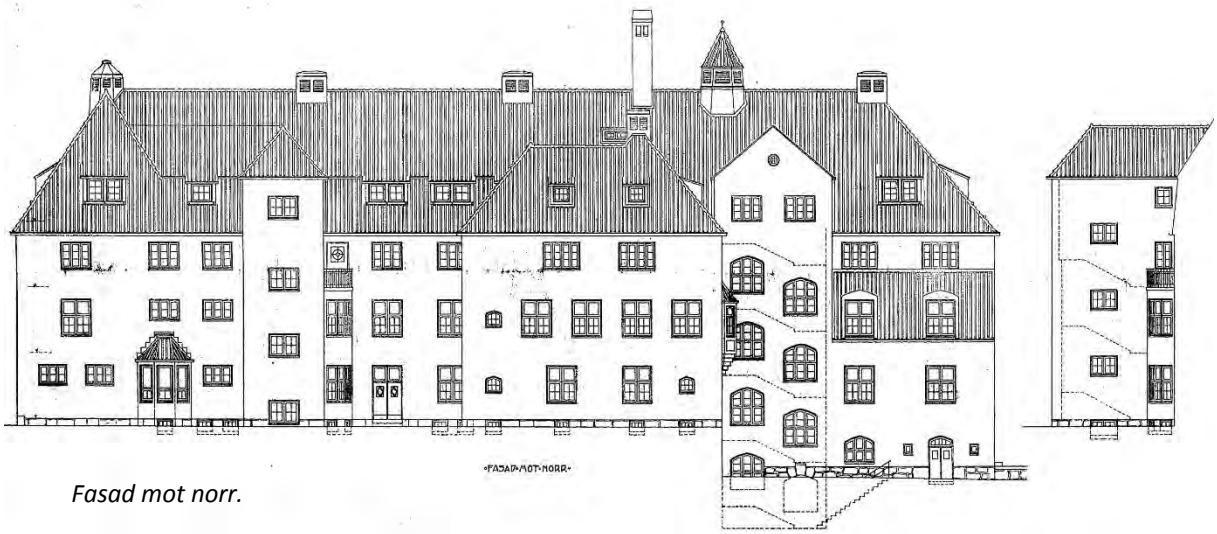


Byggnadens planform.

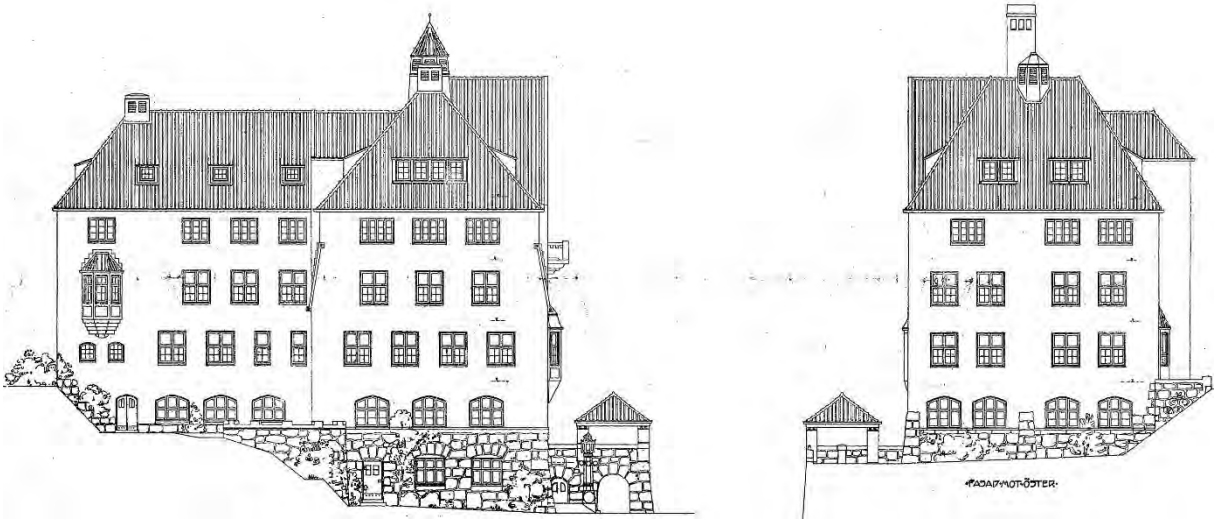
Fasadkompositionen bestod av en i grunden symmetrisk uppbyggnad men som gjordes asymmetrisk genom variation i fönstersättning och genom placeringen av balkonger, burspråk och frontespiser. Fönsterindelningen var variationsrik med tidstypisk smårutsindelning och med ljusa snickerier i kontrast mot det mörkare teglet. Den asymmetriskt placerade huvudentrén i södra fasaden hade en kraftig omfattning av huggen natursten och skulpterad slutsten.



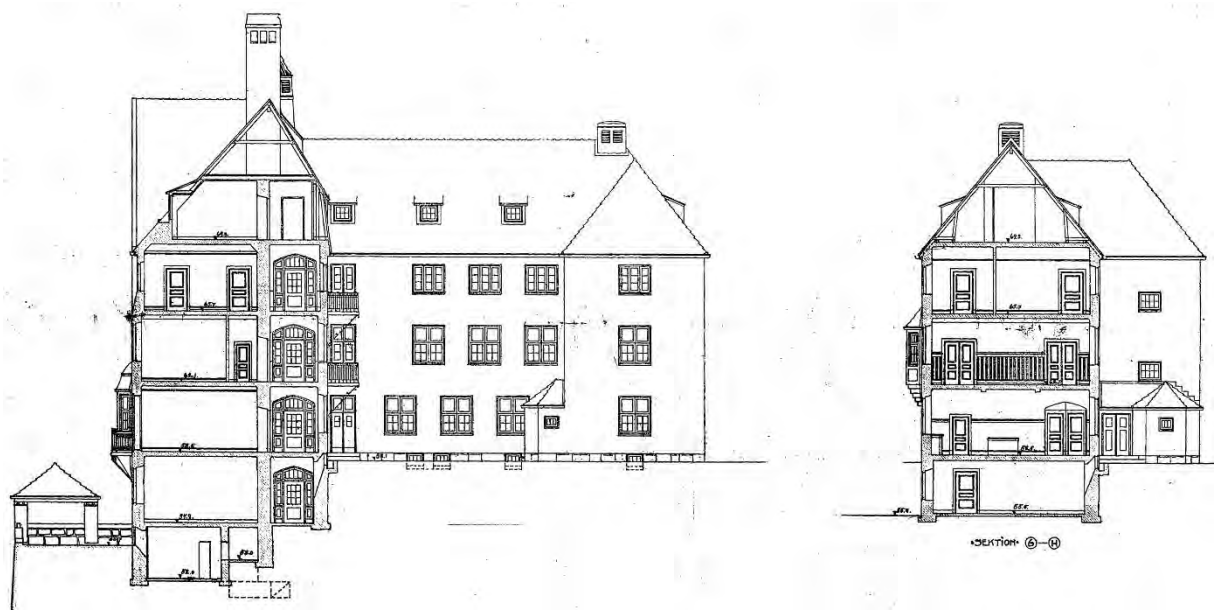
Fasad mot söder.



Fasad mot norr.



Fasader mot väster och öster. Nybyggnadsritningar från 1910.



Sektioner och gårdsfasader. Nybyggnadsritningar från 1910.

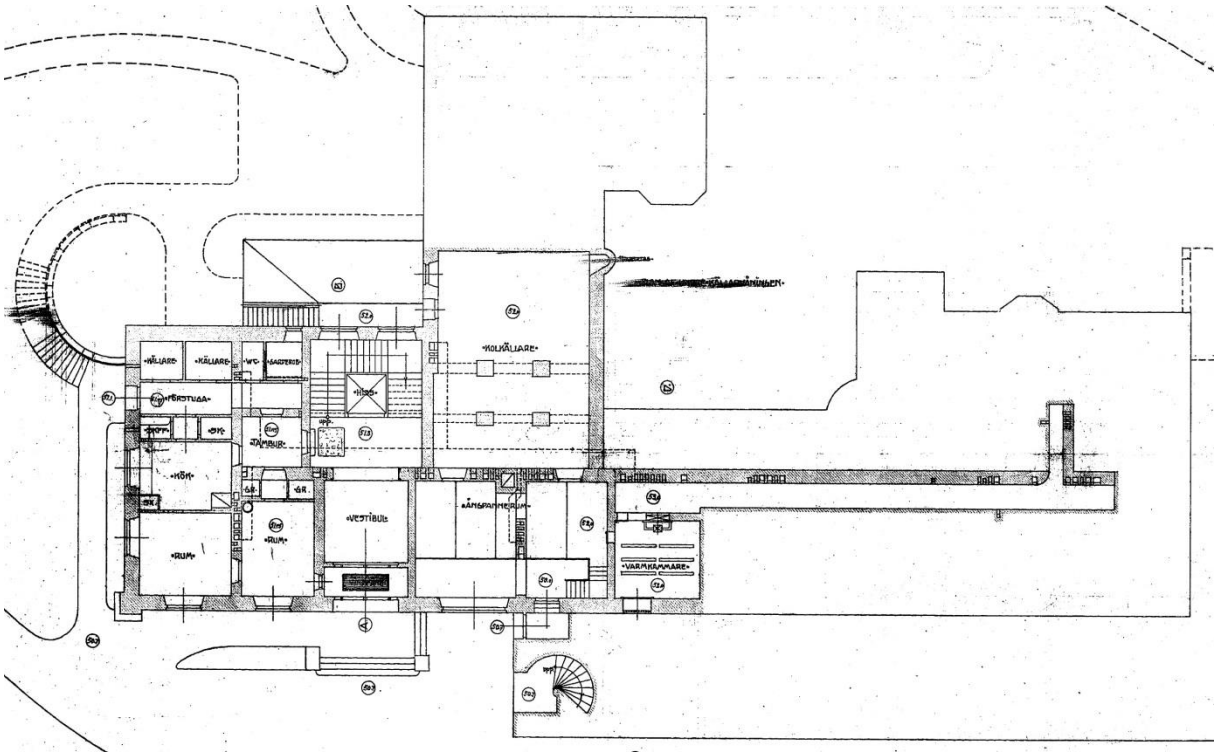


Vanföreanstalten, okänt årtal. Fasad mot söder. (Göteborgs Stadsmuseum)

Interiör

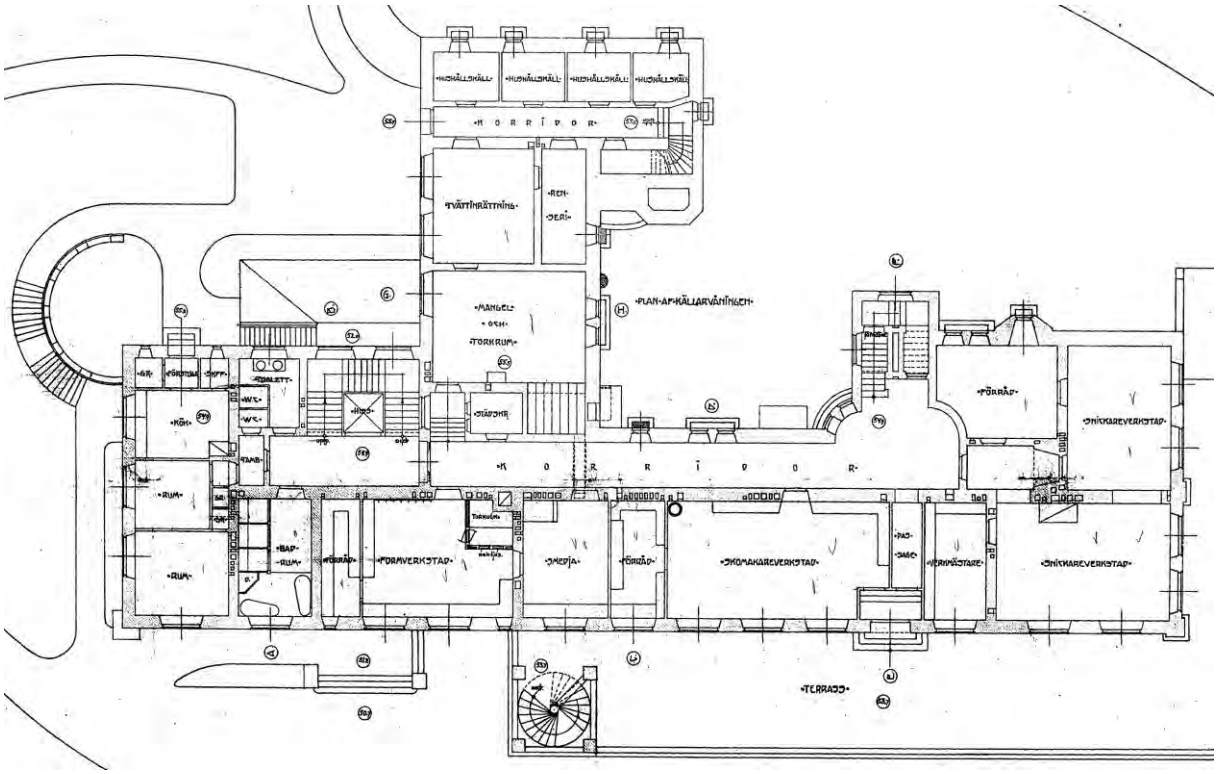
Byggnadens terränganpassning medförde en våningsuppbyggnad med en undre och en övre källarvåning. Därutöver utgjordes huset av tre våningar med vind. Trapphuset vid huvudentrén i västra delen betjänade samtliga våningsplan men det fanns även ett större trapphus i byggnadens östra del samt ett mindre trapphus i den L-formade byggnadskroppen. Två hissar fanns ursprungligen installerade. Samtliga våningar med undantag för den undre källarvåningen och vinden var uppbyggda enligt samma struktur med en lång korridor i byggnadens längdriktning utmed norra ytterväggen, förbunden med huvudtrapphuset i västra delen av byggnaden samt med trapphuset i östra delen. Planlösningen på dessa våningsplan utgick generellt från denna korridor samt från vestibul och trapphall i anslutning till huvudtrapphuset.

I ***undre källarvåningen*** återfanns huvudentré med vestibul och trapphus i byggnadens västra del. På planet fanns även utrymmen för bland annat ångpannerum och kolkällare samt en mindre bostadslägenhet om två rum och kök för portvakten.



Plan av undre källarvåningen, nuvarande plan 1.

Källarvåningen inrymde också en bostadslägenhet om två rum i husets västra del. Via korridoren nåddes bland annat utrymmen som formverkstad, smedja, skomakarverkstad, snickarverkstad och rum för verkmästare. I den L-formade delen återfanns bland annat mangel- och torkrum, tvättinrättning och renseri. Utmed en mindre korridor i dess norra del låg en rad utrymmen benämnda hushållskällare och i anslutning till denna fanns ett trapphus till köksdelen en våning upp.

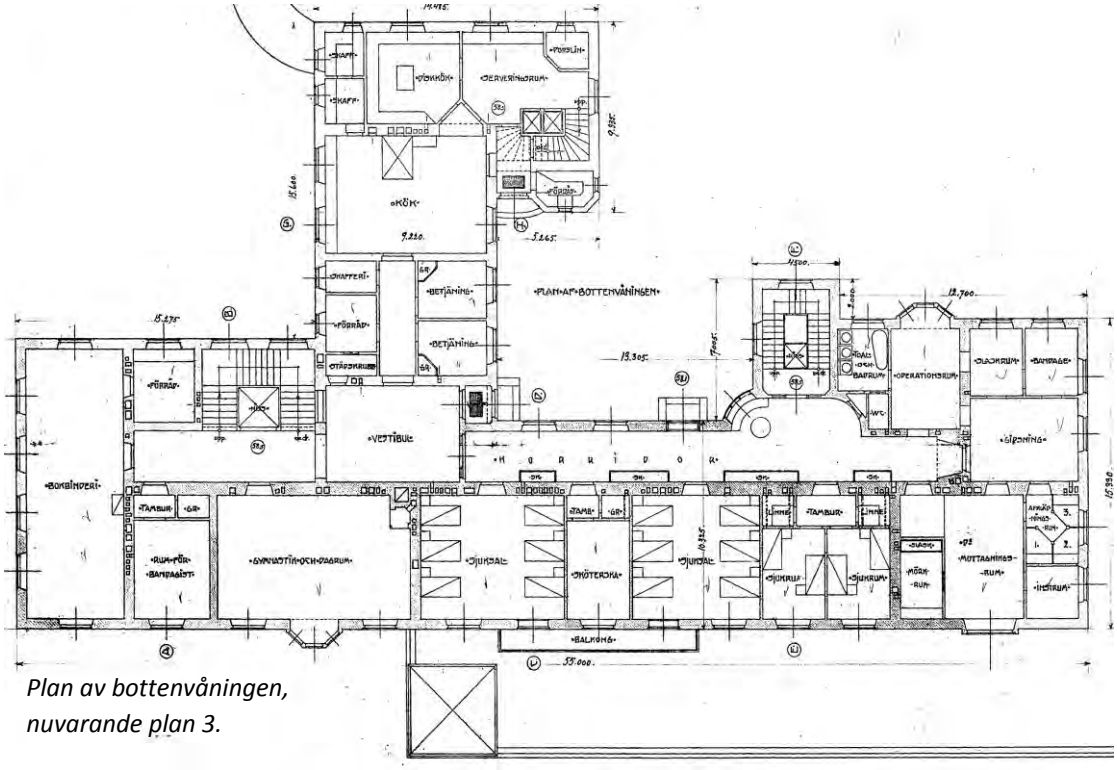


Plan av källarvåningen, nuvarande plan 2.



Interiör från formverkstaden, nuvarande plan 2. Foto sannolikt taget kort efter byggnadens uppförande. (Medicinhistoriska museet)

På ***bottenvåningen*** fanns i anslutning till huvudtrapphuset en vestibul. Från trapphus och vestibul nåddes huvudkorridoren samt rum i byggnadens västra del där det bland annat fanns utrymmen avsedda för bokbinderi, gymnastik- och badrum samt rum för bandagist. I anslutning till huvudkorridoren och i östra delen av byggnaden fanns i huvudsak lokaler avsedda för sjukvårdande verksamhet såsom sjuksalar, mottagningsrum, rum för gipsning och operationsrum. I den L-formade delen återfanns bland annat kök med tillhörande utrymmen såsom skafferier och diskrum men även rum för betjäning. En mindre trappa ledde ner till källaren samt till matsalarna en trappa upp.



Plan av bottenvåningen, nuvarande plan 3.



Interiör från operationssal, nuvarande plan 3. Foto sannolikt taget kort efter byggnadens uppförande. (Medicinhistoriska museet)

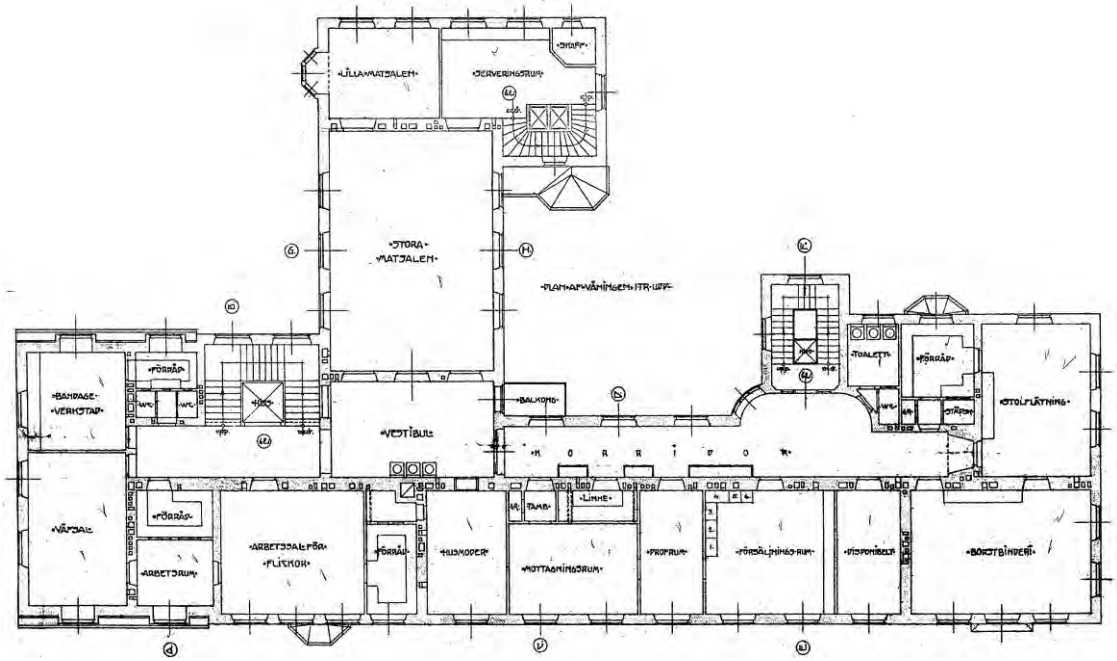


Interiör ev. från bandagerum, nuvarande plan 3. Foto sannolikt taget kort efter byggnadens uppförande. (Medicinhistoriska museet)



Mottagningsrum, nuvarande plan 3 – troligen rum A349. Foto sannolikt taget kort efter byggnadens uppförande. (Medicinhistoriska museet)

Planlösningens struktur återkom även i ***första våningen*** och ***andra våningen***. Första våningen planerades i huvudsak för olika arbetsalar l, bland annat bandageverkstad, vävsal, arbetssal för flickor, borstbinderi samt rum avsett för stolflätning. Där skulle även finnas ett rum för husmoder och ett försäljningsrum med provrum. Enligt fotomaterialet verkar det dock som att förstavåningen, nuvarande plan 4, bl a användes som sovsalar för pojkar och flickor. I den L-formade byggnadskroppen inreddes matsalar och serveringsrum.

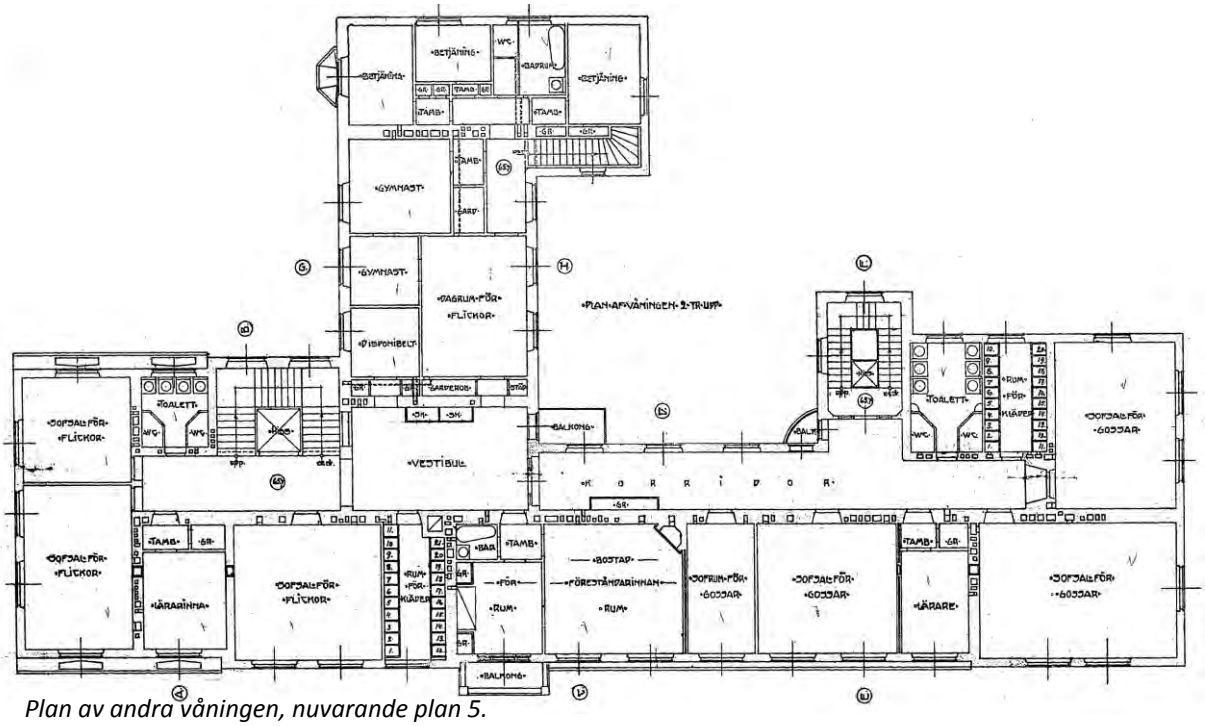


Plan av första våningen, nuvarande plan 4.



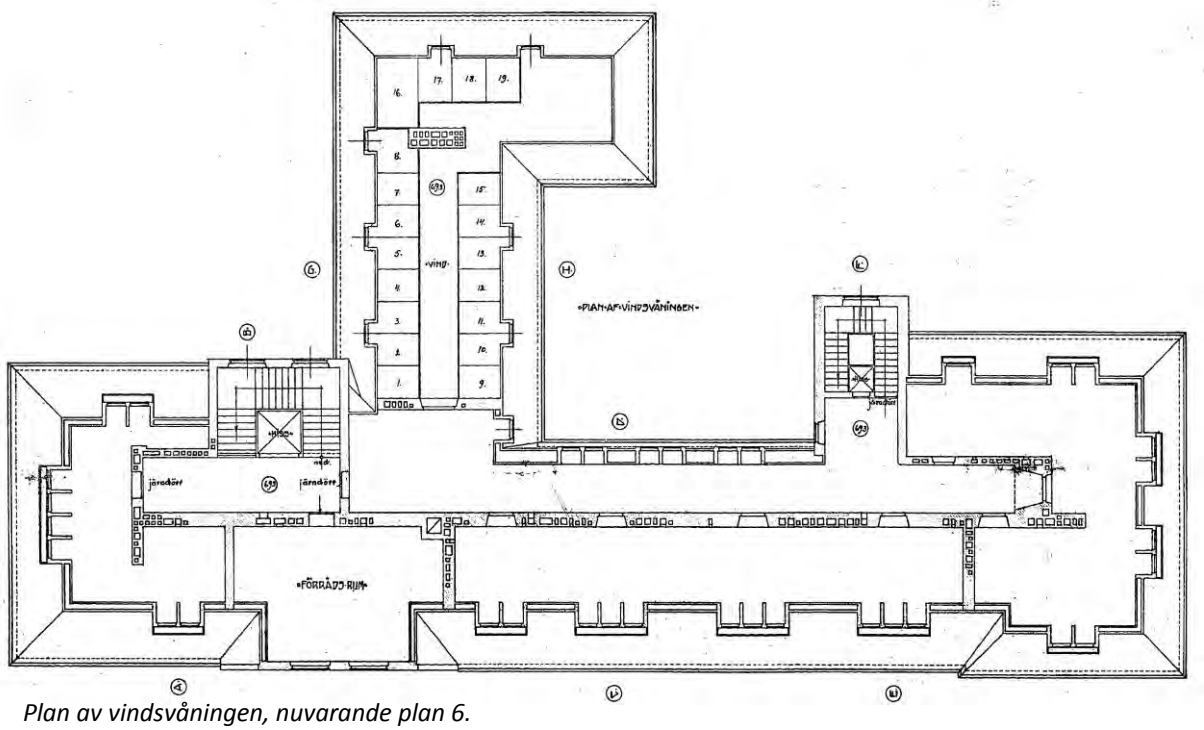
Interiör från sovsal för pojkar, nuvarande plan 4. Foto sannolikt taget kort efter byggnadens uppförande. (Medicinhistoriska museet)

På andra planerades bostadsutrymmen för anstaltens barn. I västra delen av byggnaden skulle sovsalarna för flickorna inrymmas medan pojkarnas sovsalar skulle placeras utmed huvudkorridoren och i östra delen av huset. I anslutning till sovsalarna skulle finnas även bostäder för lärare och lärarinnor och föreståndarinna samt förvaringsutrymmen för kläder liksom wc-utrymmen. Möjligen genomfördes inte denna planering, alternativt kan sovavdelningen ha utökats till första våningen, plan 4 (se ovan) I den L-formade delen fanns bland annat dagrum för flickor, rum benämnda gymnast samt flera rum för betjäning. Trappan ledde ner till matsalar och köksregioner.



Plan av andra våningen, nuvarande plan 5.

Våningen högst upp, ***vindsvåningen***, var till större delen oinredd med undantag för förrådsutrymmen.

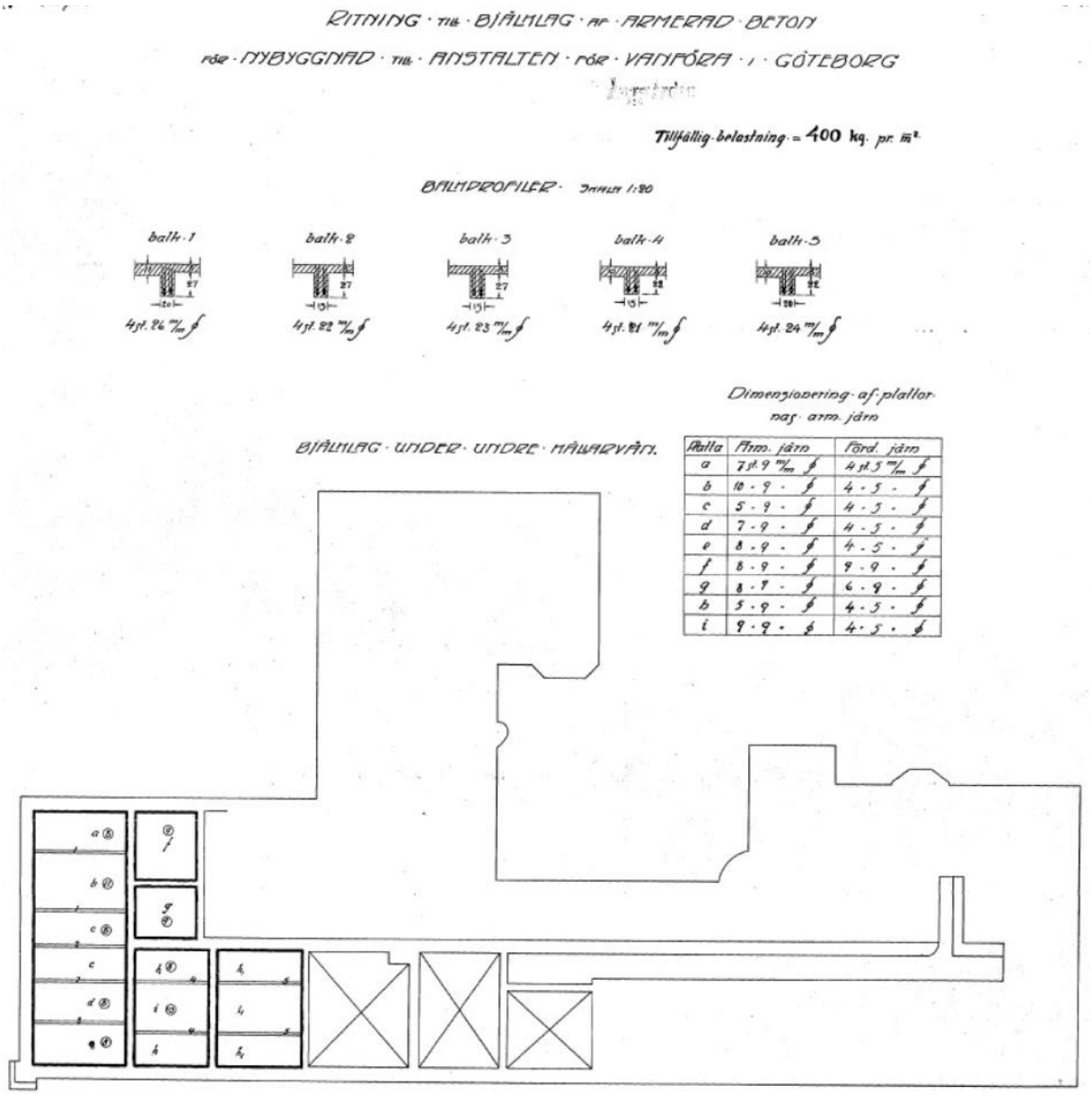


Plan av vindsvåningen, nuvarande plan 6.

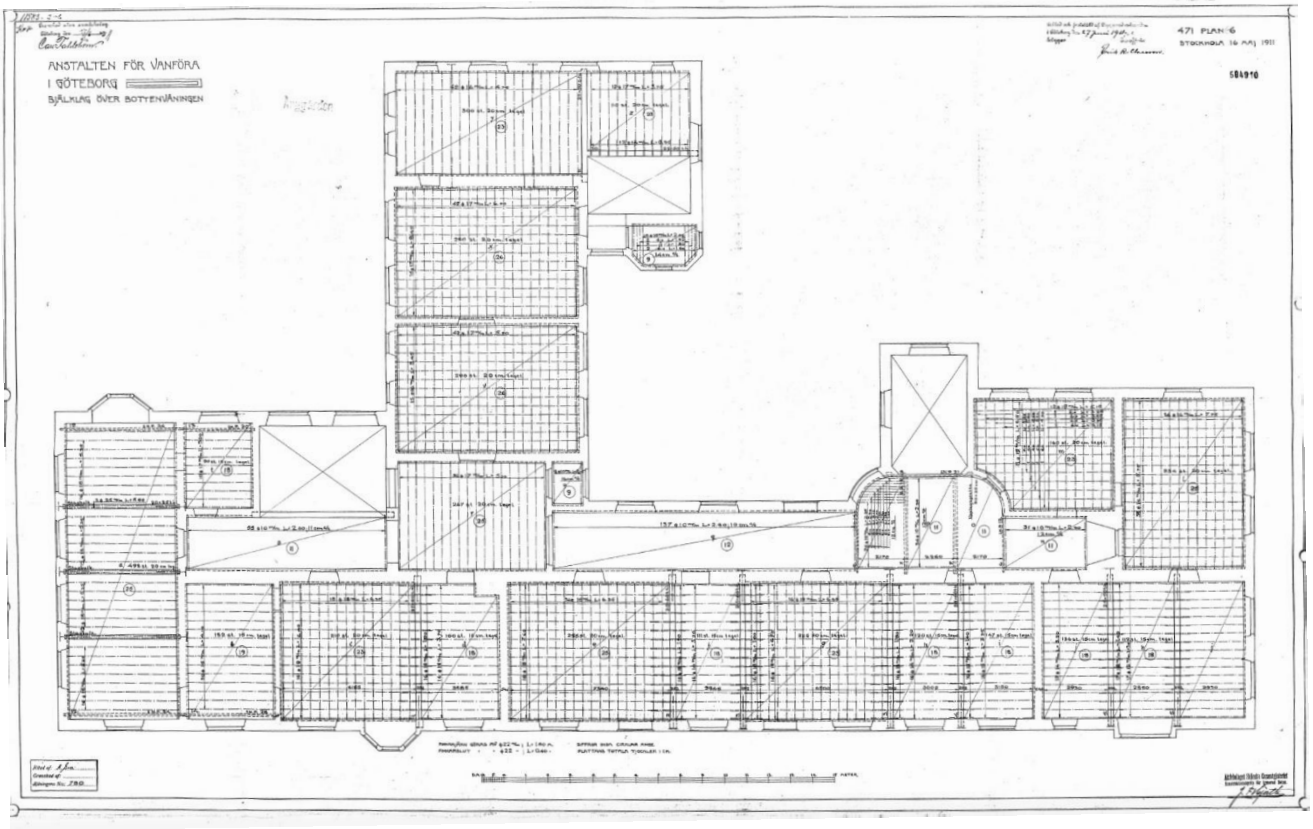
Konstruktion

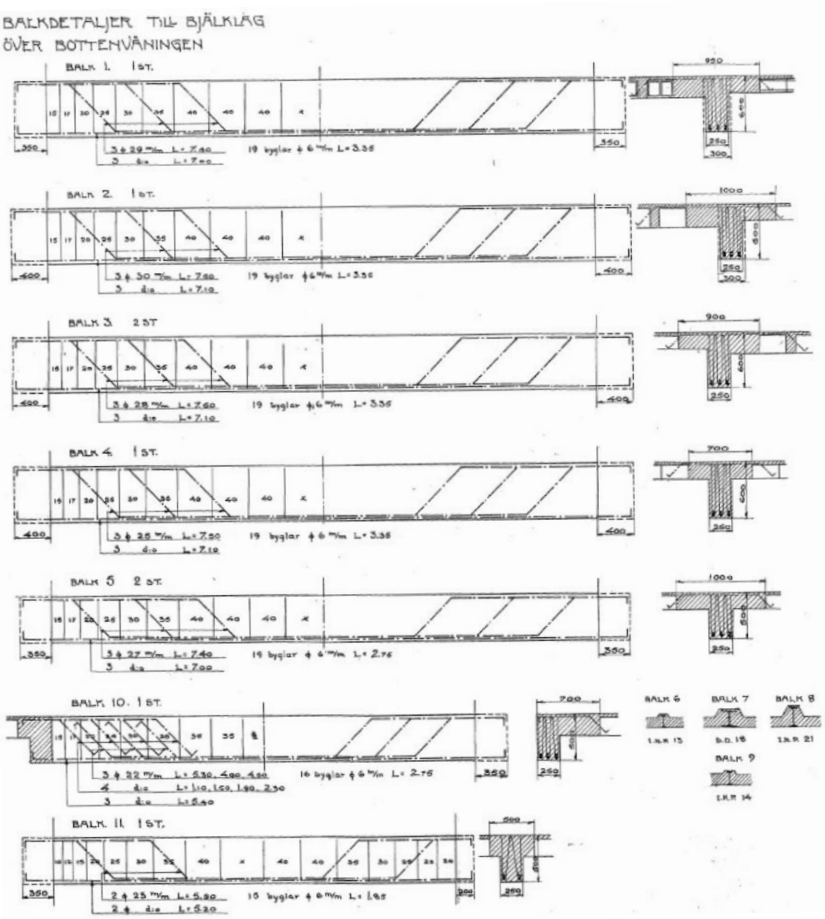
Byggnaden är sannolikt grundlagd direkt på berg med en grundsula i armerad betong. Ovan grundläggningen utgörs konstruktionen av bärande väggar i tegel och bjälklag av betong. Betongen i bjälklagen, utom i källarplanen, är utfyllda med så kallade sparkoppar av tegel, så kallade hålkroppsbjälklag. Stagbalkar håller ihop huset genom att vara fästade med ankarjärn från fasadmur. Trapphusen har sannolikt trapplopp och vilplan i betong. Takstolarna är av trä.

Konstruktionen illustreras nedan genom ett urval av bygglovsritningarna.



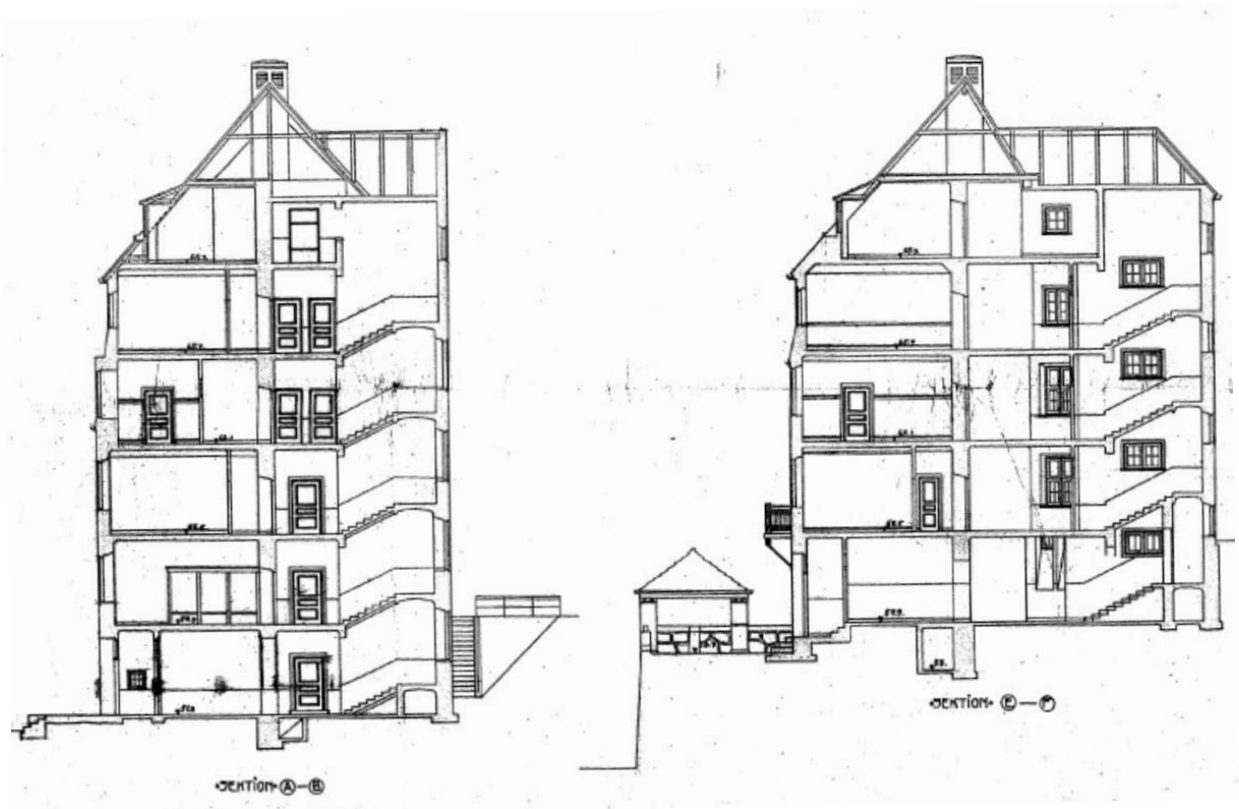
Konstruktionsritning över bjälklaget under undre källarvåningen i armerad betong.



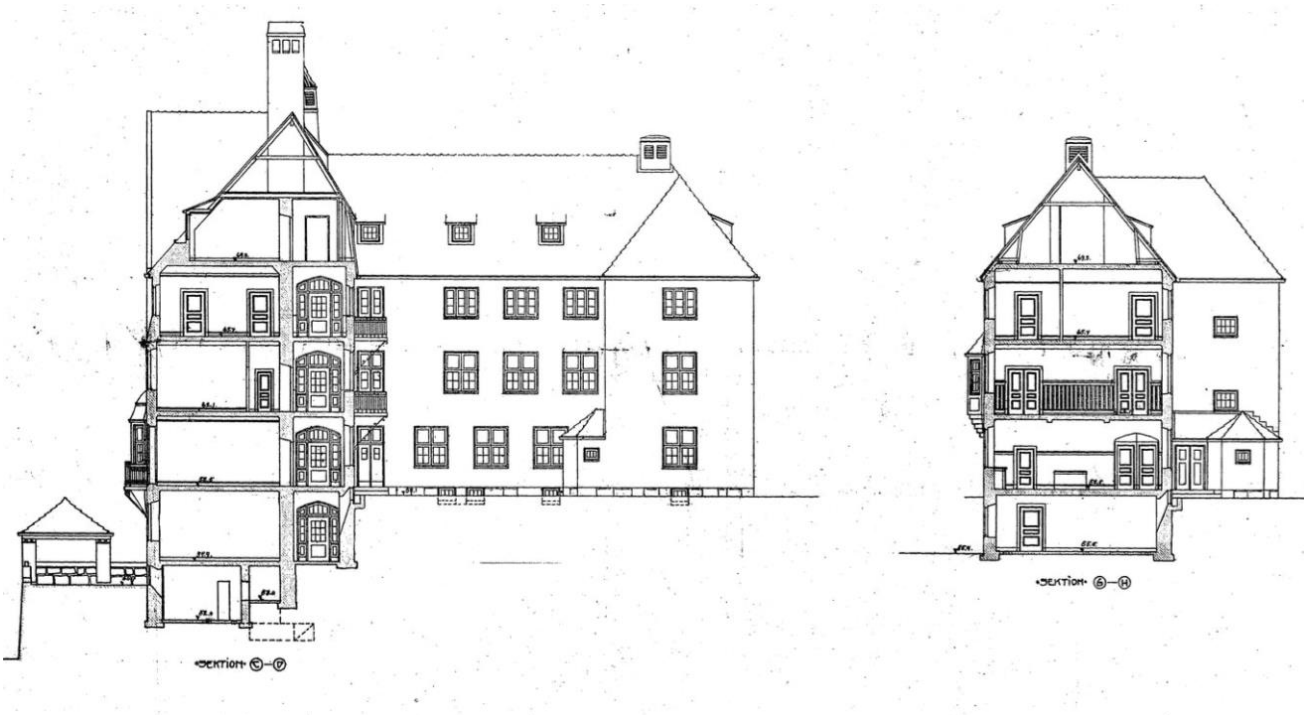


Ovan: konstruktionsritning till bjälklag över bottenvåningen.

Till vänster: balkdetaljer till bjälklag över bottenvåningen.



Sektionsritning av byggnadssektionerna A-B & E-F.



Sektionsritning av byggnadssektionerna C-D & G-H.

Förändringar

1928 Då kliniken flyttades från vanföreanstaltens första byggnad frigjordes utrymmen som inreddes till ett tjugotal nya internatplatser för yrkesskolans elever. Verkstäderna byggdes också ut med tapetserarverkstad, tryckeri samt en lokal för vävnad, täckstickning och handarbete.

1949 Uppdelning av elevrum, vån 1 och 2

1960 Insättning av nya hissdörrar mm i huvudtrapphus

Inredning av radio och tv-verkstad mm

Ny ventilationsanläggning på plan 2. Fönster mot tillbyggnaden sätts igen och burspråket mot norr ersätts av två fönster.

1962 Tillbyggnad, elevhem.

I samband med tillbyggnaden av elevhemmet genomfördes modernisering och invändig ombyggnad som bland annat medförde ändringar av planlösningen på så gott som samtliga våningsplan. I samband med moderniseringen fick delar av rummen och våningsplanen även ny funktion. Ny ventilationsanläggning byggdes på vinden.

1994 Tillbyggnad vindfång mot norr.

Tengbom & Torulf

Ernst Torulf föddes 1872 och utbildade sig till arkitekt mellan åren 1888-1896 på Chalmers tekniska läroanstalt och därefter på Konstakademins arkitekturavdelning i Stockholm. Ivar Tengbom föddes 1878 och utbildade även han sig på Chalmers tekniska högskola efterföljt av Kungliga akademien för de fria konsterna 1898-1901. Mellan 1906 och 1912 drev de tillsammans arkitektverksamhet och deltog i flera tävlingar under genombrottet för nationalromantiken. Tillsammans ritade de till exempel stadshotellet i Piteå, rådhuset i Borås samt Trefaldighetskyrkan i Arvika. Även ritningarna för Vanföreanstalten i Göteborg bär deras namn.

Från 1912 drev **Ernst Torulf** eget kontor i Göteborg som så småningom kom att bli stadens största. Under sitt eget namn fick han flera större uppdrag i Göteborg, exempelvis Hvitfeldtska läroverket 1915, Naturhistoriska museet 1916 och Centralposthuset 1923. Utanför Göteborg formgav han ett flertal sparbanker såsom Skaraborgs läns sparbank i Skara 1902-1905. Han var också med i den grupp arkitekter som formgav Göteborgsutställningen 1923.



Ernst Torulf. (Wikipedia)

Torulf blev även arkitekt för flera stora vårdbyggnader i Göteborg, däribland vanföreanstaltens anläggning vid Sahlgrenska sjukhuset med byggnader från 1912 respektive 1928. Han ritade även Renströmska sanatoriet i Kålltorp som invigdes 1913, även detta en byggnad i nationalromantisk stil med fasader i rött tegel lika den första vanföreanstalten. Torulf upprättade även ritningarna för Caroline Wijks sjuksköterskehem 1916. 1930 ritade Torulf en utbyggnad av den medicinska polikliniken på Sahlgrenska sjukhuset, samt en förbindelsegång till det intilliggande tuberkulossjukhuset. 1936 ritade Torulf även den nya ögon- och öronpolikliniken vid Sahlgrenska vid sjukhusets dåvarande huvudentré. Detta blev Ernst Torulfs sista byggnad och han dog den 30 november samma år, 64 år gammal.



Renströmska sanatoriet från 1913. (Göteborgs Stadsmuseum)

Efter uppbrottet 1912 startade även **Ivar Tengbom** egen verksamhet men i Stockholm istället för Göteborg. Den gemensamma arkitektverksamheten med Torulf var början på en framgångsrik karriär som resulterade i att Tengbom kom att bli landets ledande arkitekt under 1900-talets första hälft.



Ivar Tengbom i tidiga 20-års åldern, fotografi från 1900. (Stockholmskällan)

Ett av Tengboms första egna uppdrag blev Stockholms enskilda bank (1912-15) som blev ett stort steg framåt i karriären. Under denna tid växte arkitektkontoret från fyra anställda till tjugo. Ett av de nästkommande projekten blev Högalidskyrkan som uppfördes 1917-23. År 1920 vann Tengbom den tävling som kom att resultera i ett av hans mest kända verk: Stockholms konserthus. En manifestation av nordisk klassicism som kom att hyllas internationellt och bidrog till myntandet av begreppet *Swedish grace*.

Tengboms konstnärlighet och förmåga att hålla hög teknisk kvalitet i krävande uppgifter banade väg för fortsatt prestigefulla uppdrag. 1922 blev han utsedd till slottsarkitekt för Stockholms- och Drottningholms slott och 1924 fick han posten som generaldirektör för Överintendentsämbetet. Tengbom utformade även byggnader åt nyckelpersoner inom näringslivet såsom Tändstickspalatset som stod färdigt 1928, beställt av finansmannen Ivar Kreuger.

Under 1930- och 40-talet utförde Tengbom flera restaureringar av kyrkor såsom Halmstads kyrka och Skara domkyrka. Den senare delen av hans karriär upptogs till stor del just av restaureringar, såsom av Bondeska palatset 1949 och Televerket med Flemingska palatset 1960. Under 50-talet började Ivar att samarbeta med sonen Anders Tengbom som senare kom att ta över verksamheten.



Stockholms Konserthus, färdigställt 1926. (Stockholmskällan)

Källor: Arkitektregistret Arkitekturmuseum, Linde Bjur, Gunilla & Engström, Krister, *Arkitekter och fasader Göteborg 1850-1920* (2013), Hjertberg, Per, *Från ”Bracka” till Posthus* (1992), NE, Fredric Bedoire (2016) *Den Svenska Arkitekturens historia 1800-2000*.

Material och byggnadsteknik under tidigt 1900-tal

Byggnadstekniken under 1910- och 20-talet skiljer sig mycket från dagens byggande, men den skiljer sig också från äldre byggnadsteknik. Under 1850-talet började erfarenhetsbyggandet att ersättas med ingenjörsvetenskapens teoretiska beräkningar. Ingenjörernas beräkningar på konstruktion och laster möjliggjorde exempelvis större spännvidder och minskade onödiga materialvolymer.

Det tidiga 1900-talet präglades av innovationer, samtidigt som själva hantverket och den fysiska byggnadsprocessen förändras mycket lite. Vatten och avlopp började installeras i byggnader redan under 1860-talet, elektricitet och telefonnät kom runt sekelskiftet 1900. Centralvärmen slog ut kakelugnarna som värmesystem på 1910-talet och ventilation installerades genom självdragskanaler i schakt genom husen. Samtidigt skulle det dröja ända in på 1950-talet innan byggnadsarbetarnas manuella och fysiskt krävande arbetsmetoder underlättades med olika lyft- och hissanordningar.

Material

Ett av tidens nya byggnadsmaterial utgjordes av betongen som under 1890-talet blev vanlig vid grundläggning. Omkring sekelskiftet kom armeringstekniken till Sverige och materialet började användas även för exempelvis bjälklag och trappkonstruktioner. Det tidiga betongbyggandet visar ett tydligt trevande efter normer och beräkningsmodeller genom valvkonstruktioner och kraftiga dimensioner. Allmänheten var dessutom väldigt skeptisk inför det nya materialet så till en början kläddes det ofta med exempelvis tegel, puts eller natursten.

1910- och 20-talets institutionsbyggande utgjordes i stor utsträckning av tegelarkitektur. Teglet till skillnad från den armerade betongen var allt annat än en nymodighet. De första svenska tegelbyggnaderna tillkom under 1100-talet och tegel fortsatte att användas som material för bärande konstruktioner ända in till 1900-talets mitt, då det började utkonkurreras av rena betongkonstruktioner.

Länge tillverkades tegelstenar för hand men under mitten av 1800-talet började tegeltillverkningen, som så mycket annat, att industrialiseras. Tegel hade tidigare varit en exklusiv vara men eftersom det maskinslagna teglet kunde tillverkas snabbare blev materialet också billigare. Det maskinslagna teglet fick stort genomslag och användes flitigt som byggnadsmaterial under 1800-talets senare hälft. Men med nationalromantikens intågande i början av 1900-talet blev det åter stor efterfrågan på handslaget tegel. Nationalromantiken ville spegla det gamla svenska hantverket och det hårdbrända, handslagna Helsingborgsteglet blev på högsta mode. En av de största tillverkarna var Helsingborgs Ångtegelbruk som levererade till byggnationer som rådhuset i Norrköping, rådhuset i Östersund, Stockholms stadshus och Stockholms stadion.

Att använda huggen sten som byggnadsmaterial var också en gammal metod. Kyrkor, kloster, slott och försvarsanläggningar uppfördes i materialet redan under medeltiden i Sverige. Den huggna stenen förblev under många århundraden den huvudsakliga grundläggningen för byggnader även om de i övrigt uppfördes i



Tillverkning av handslaget tegel på Helsingborgs Ångtegelbruk. (Kringla)

tegel eller trä. Även under det tidiga 1900-talet murades byggnadssocklarna av det beständiga materialet innan det ersattes av betong. Under nationalromantiken höggs stenarna särskilt grovt, för att precis som det handslagna teglet, förmedla känslan av gammal, svensk hantverkskonst.

Hantverkarna

Trots att Sverige betraktas som industrialiserat vid sekelskiftet 18-1900 så kom det att dröja ända till 1950-talet innan byggbranschen på allvar började mekaniseras. Under 1910- och 20-talet präglades byggarbetarnas vardag av fullt manuellt och fysiskt krävande arbete. Enligt murarfackföreningens kollektivavtal från 1899 varade arbetsdagen i 10 timmar och en arbetsvecka sträckte sig från måndag till lördag.

På ett bygge som vanföreanstalten i Göteborg fanns flera olika professioner representerade. Grovarbetare kallades den grupp som utgjordes av bergsprängare, grundläggare, tegelbärare och mursmäckor. Bergsprängarna borrade hål för sprängning med hjälp av borrstål och slägga. En höll i och vred borrstålet, två slog på det med slägga. Stenen fraktades sen bort med en liten vagn som gick på räls eller med en typ av skottkärra. Grundläggarna skötte uppläggningen av grundmuren. Stenar av varierande storlek skulle passas ihop av en så kallad ”stampslagare” som högg till stenarna med hjälp av spett och släggor. Stenhuggarnas verktygsuppsättning var i stort sett oförändrad från medeltiden och in till mitten av 1900-talet.

Tegelbärarna och mursmäckorna arbetade med att förse murarna med arbetsmaterial. På ett bygge med trettio murare kunde det finnas omkring åtta bruksbärare och åtta tegelbärare. Mursmäckorna fyllde sina ämbar på marken och bar dem sedan med hjälp av ok upp till murarna, tegelbärarna bar sina tegelknippen på ryggen. Det var i stort sett uteslutande män som arbetade med byggande men det var vanligt att kvinnor axlade rollen som mursmäckor.



Mursmäckor på operahusbygget i Stockholm på 1890-talet. (Stockholmskällan)



Tegelbärare i Linköping, 1900-talets första hälft. (Digitalt museum)

En stor grupp av byggnadsarbetare utgjordes av murarna. En fullfjädrad murarmästare hade 4 års lärlingsutbildning i ryggen och kunde lägga i snitt 700 tegelstenar per dag. Murarna utförde förutom murningen av byggnadsstommen allt in- och utvändigt putsarbete. Till en början gjöt de även betonggrunden innan specialiserade betongbyggnadsfirmor etablerades. Utöver behövdes också en hel del specialarbetare som utförde mer dekorativa in- och utvändiga stenarbeten, smidesarbeten, plåtslageriarbeten, måleriarbeten, glasmästeriarbeten och träbetongarbeten.

Sammanfattningsvis präglas byggnadstekniken under det tidiga 1900-talet av nya innovationer men i många avseenden förblev själva byggnadsprocessen oförändrad. Materialproduktionen och byggnadsuppförandet utfördes med stor hantverksskicklighet, med hjälp av enkla verktyg och metoder som i många fall var oförändrade sedan medeltiden.

Källor: Ahlberg, Sven Olof (2012). Bevara betongen. Danielsson, Hilmer J. & Jacobsson, Mejse (1948). Byggnadssätt och byggnadskostnader i Stockholm 1883-1939. Helsingborgs stadslexikon, Tegelbruk. Lindgren, Jack & Moeschlin, Jan (1985). Tegel: tillverkning, konstruktion, gestaltning. NE. Törnqvist, Lars & A:son Palmqvist, Lena (red.) (1988). Svenskt bygge: teknikens förändringar och arbetets villkor vid dagens och gårdagens byggande.

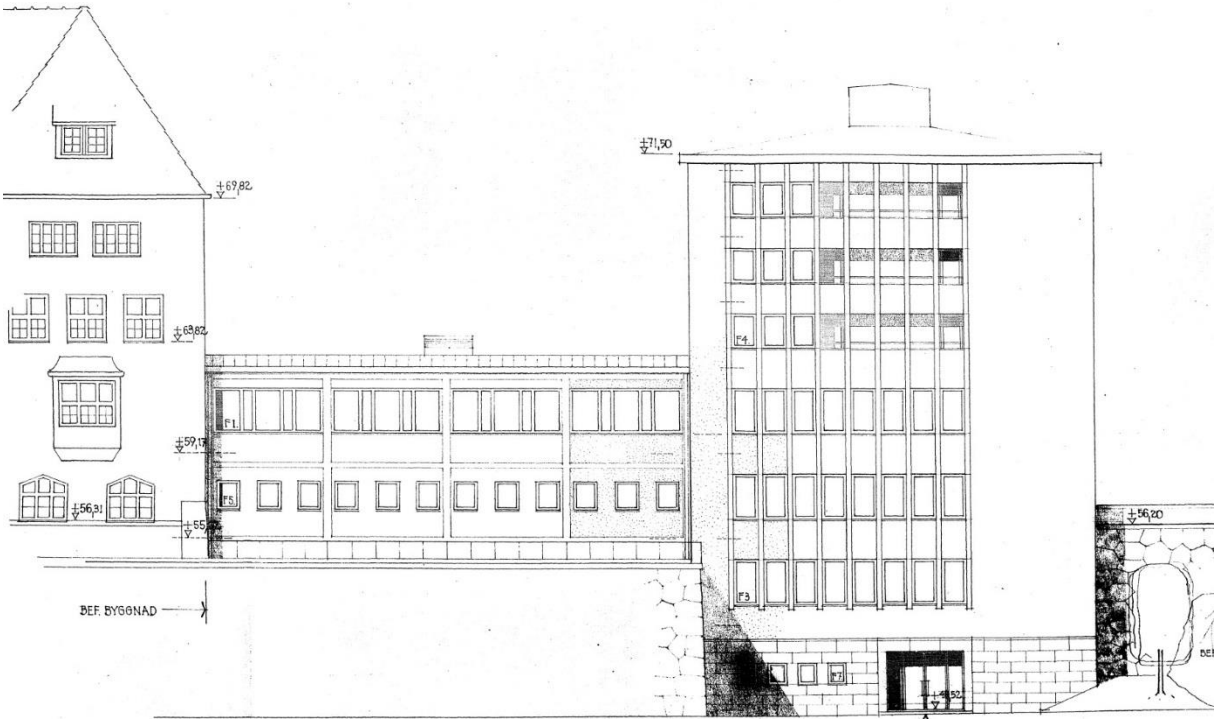
Tillbyggnad (Byggnad B-C)

Exteriör

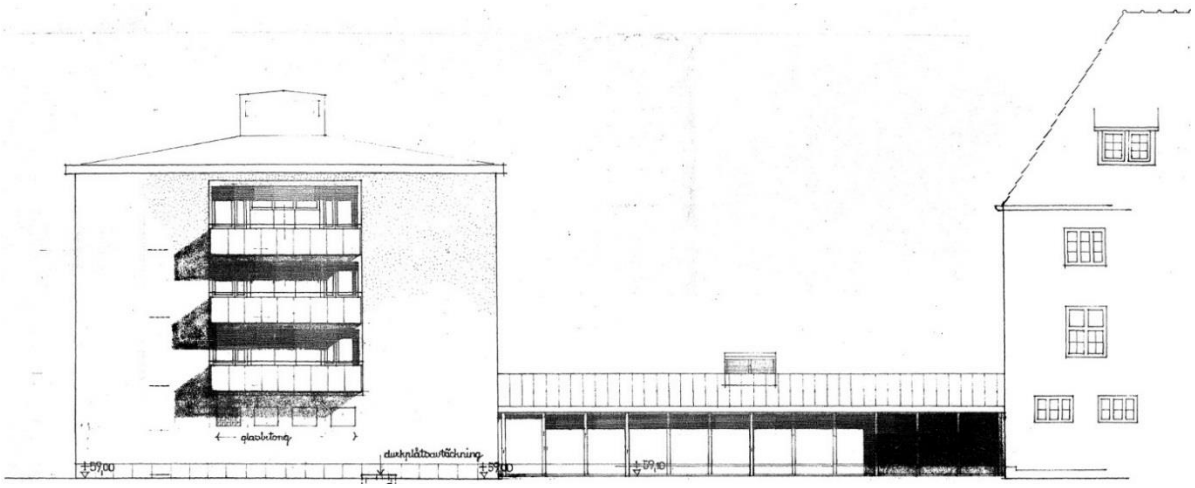
Tillbyggnaden uppfördes som elevhem för Änggårdens Yrkesskolor 1962 efter ritningar upprättade av arkitekt Nils Andréasson. Elevhemmet var i två till sju våningar, uppfört i suterräng med en högre och en lägre byggnadsdel i en närmast L-formad plan. Sistnämnda anslöt i väster till byggnaden från 1912 vars naturstensterrass löpte utmed tillbyggnadens lågdel ända fram till den högre byggnadskroppen som hade sin placering i nivå med gatan.

Huset uppfördes i en tid som präglades av ett rationellt och industriellt byggande. Elevhemmet hade en betonad byggnadsvolym med raka huskroppar och flacka tak och de sparsamt dekorerade fasaderna var slätputsade med ädelputs i en beige kulör vilket kontrasterade mot fönsteromfattningarnas grövre material i betong med frilagd ballast av dansk sjösten.

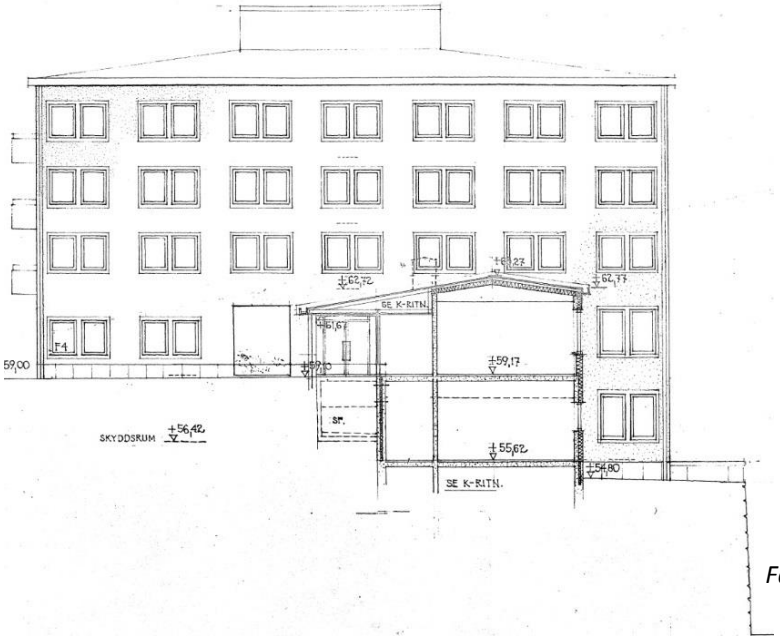
Byggnaden i sin helhet uppvisade variation i volym och form men också i uppbyggnaden av den i grunden symmetriska fasaden där variation skapades genom fönstrens indelning och utformning. I gavelfasaden mot söder återfanns indragna balkonger och i motsvarande fasad mot norr fanns utanpåliggande balkonger. Taken var flacka med valmat sadeltak på högdelen och sadeltak på lågdelen. Lågdelens sadeltak övergick mot norr i ett skärmtak som löpte utmed hela den uppglasade fasaden. Ytterligare ett skärmtak fanns i östra fasaden. Den indragna huvudentrén i södra fasaden markerades genom en naturstensbeklädd sockelvåning.



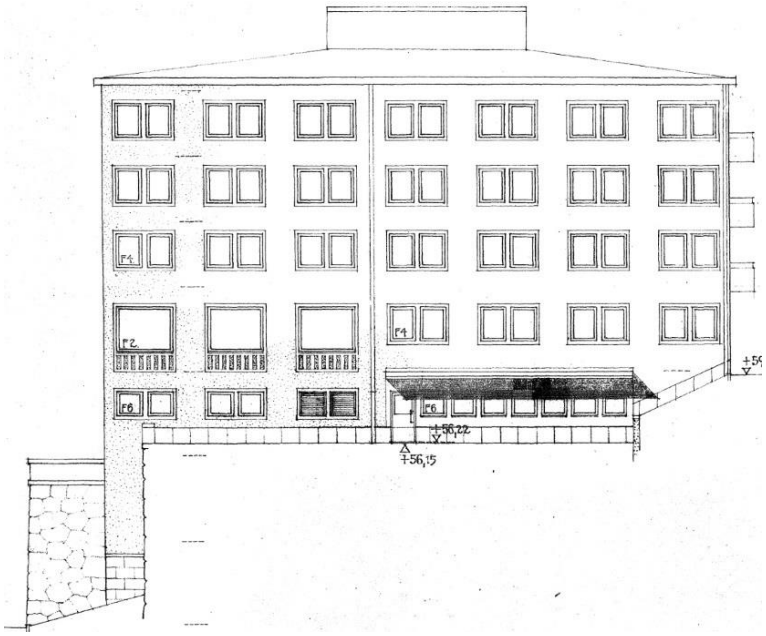
Fasad mot söder.



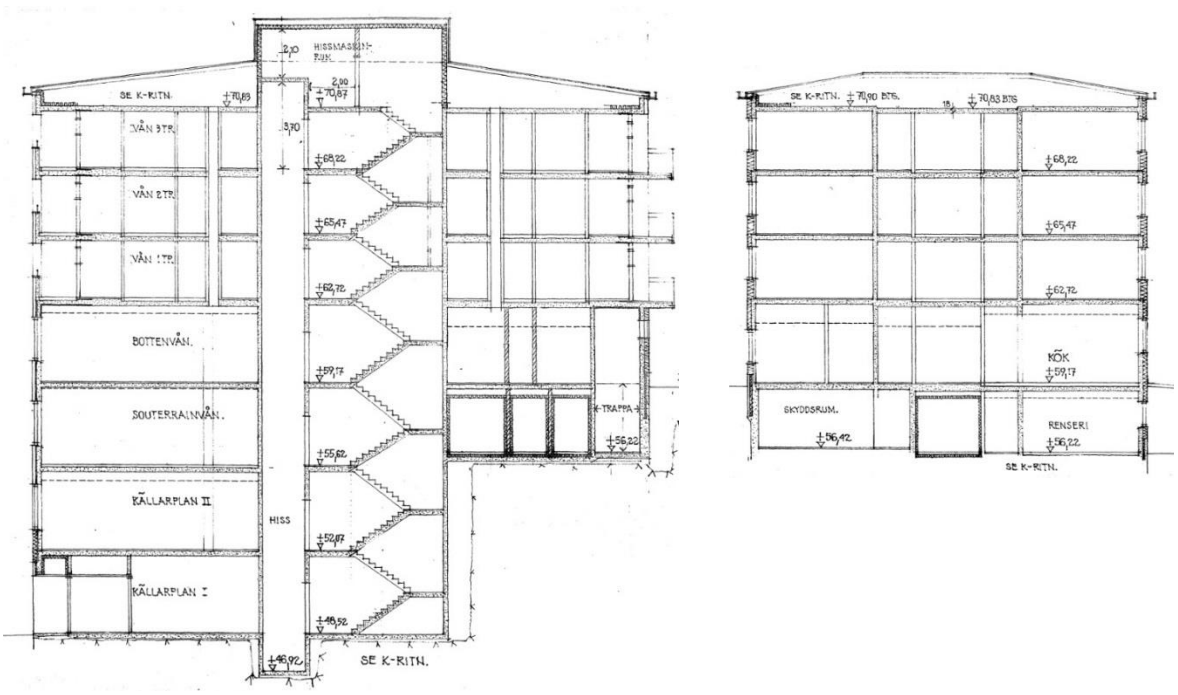
Fasad mot norr.



Fasad mot väster med sektion.



Fasad mot öster.



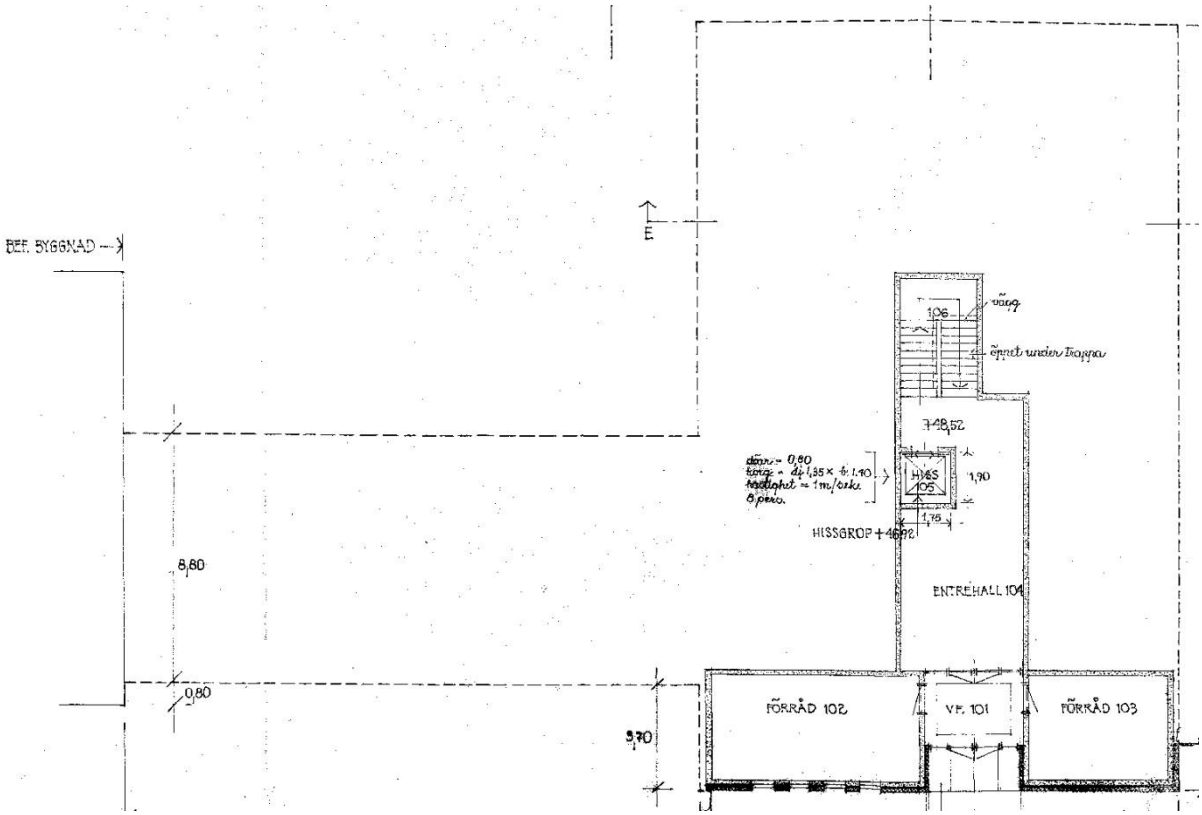
Sektioner. Samtliga ritningar nybyggnadsritningar från 1962.

Interiör

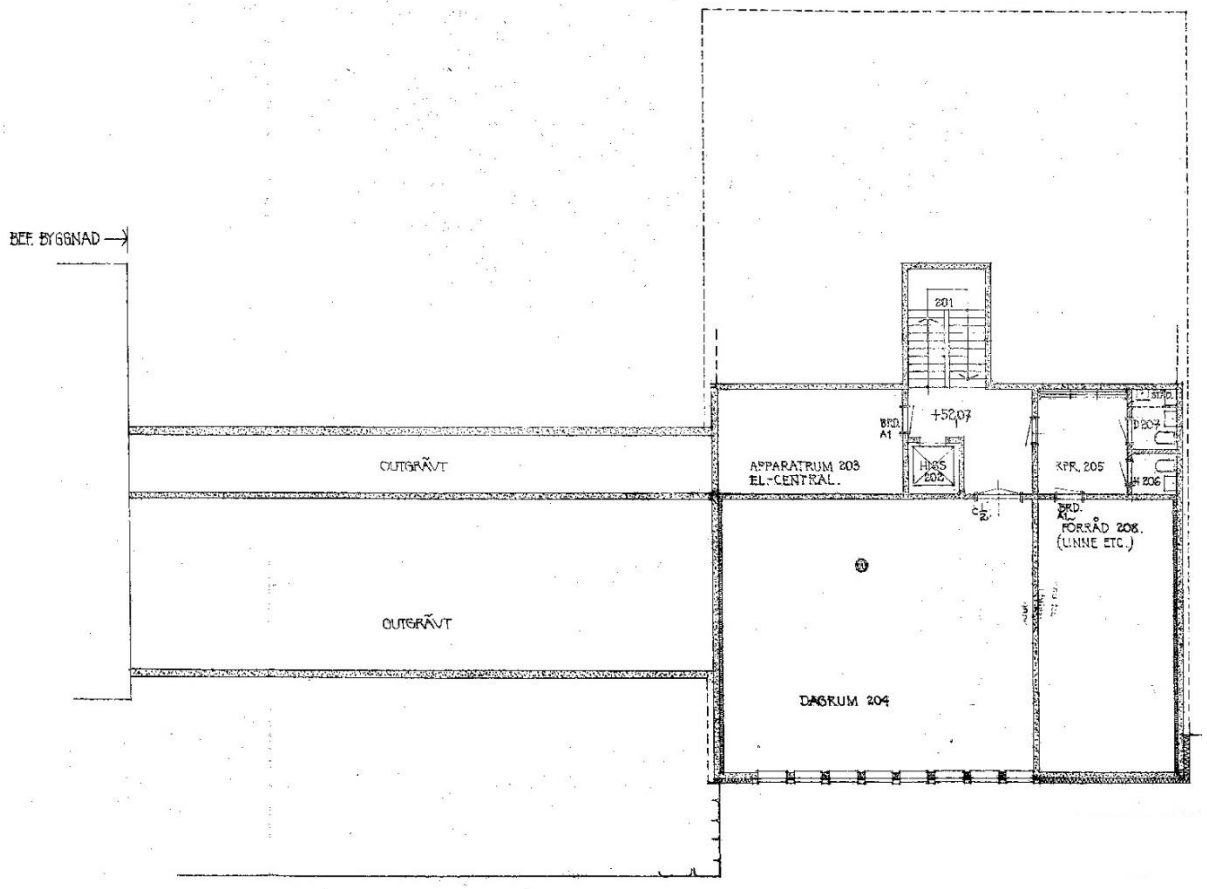
Byggnadens terränganpassning medförde en våningsuppbyggnad med en nedre och en övre källarvåning i den högre byggnadskroppen samt en suterrängvåning i de båda byggnadskropparna. Därutöver utgjordes huset av fyra våningar med vind. Det centralt placerade trapphuset betjänade samtliga våningsplan men det fanns även ett internt trapphus mellan suterrängvåningen och bottenvåningen. Hiss fanns ursprungligen installerad i anslutning till huvudtrapphuset. Lågdelens två våningar hade en likartad uppbyggnad med korridor som löpte utmed norra ytterväggen och rummen orienterade mot söder. Högbyggnadens övre våningar hade en struktur med två centralt placerade korridorer i byggnadens längdriktning och rummen lokaliserade mot öster och väster. De nedre våningarna, med undantag för källarplanen, var organiserade med större rum mot söder och mindre rum utmed en korridor i norra delen av byggnaden.

Funktionerna var uppdelade med gemensamhetsutrymmen och verksamhetsutrymmen i de nedre våningarna emedan de övre utgjorde elevernas bostadsutrymmen.

På ***källarplan I*** återfanns huvudentrén mot söder samt entréhall och trapphus. Mot söder vette även två förrådsutrymmen. ***Källarplan II*** inrymde bland annat dagrum och förrådsutrymmen.

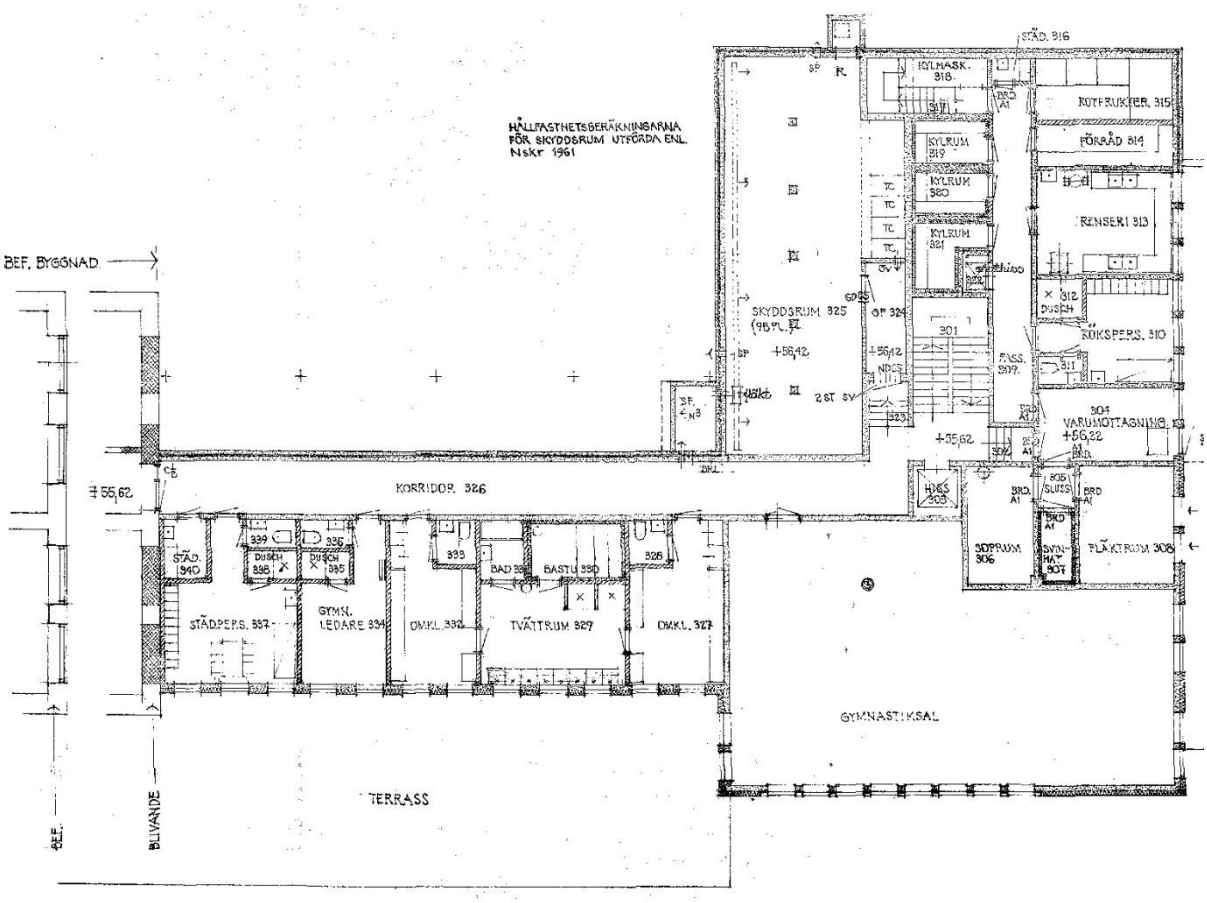


Källarplan I, nuvarande plan 0.



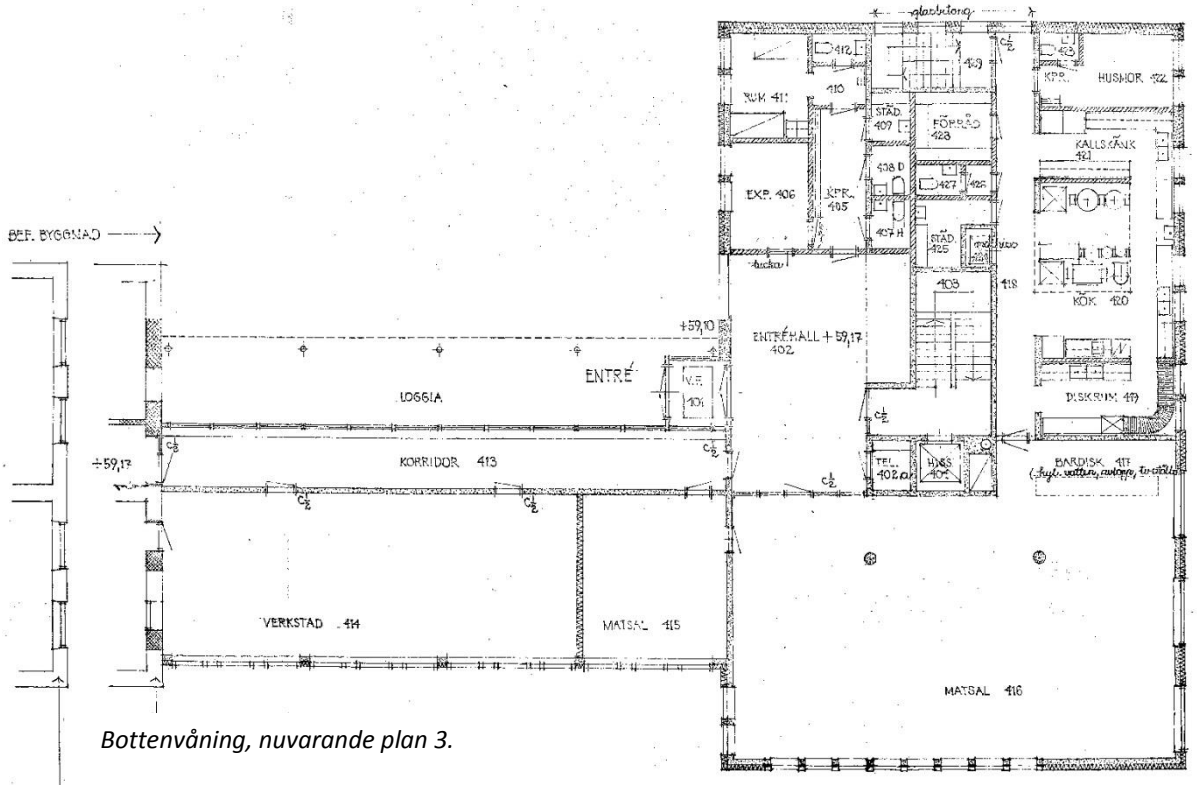
Källarplan II, nuvarande plan 1.

I ***suterrängvåningen*** fanns i anslutning till huvudtrapphuset en korridor förbunden med lågdelen. Från korridoren nåddes bland annat utrymmen avsedda för städpersonal, omklädningsrum och tvättrum. Via korridoren nåddes även den äldre byggnaden. I högbyggnadens södra del återfanns en gymnastiksal och i västra delen fanns ett skyddsrum. Utmed en korridor i östra delen fanns utrymmen såsom kylrum, renseri, varumottagning och omklädningsrum för kökspersonal. En mindre trappa ledde upp till köket en våning upp.



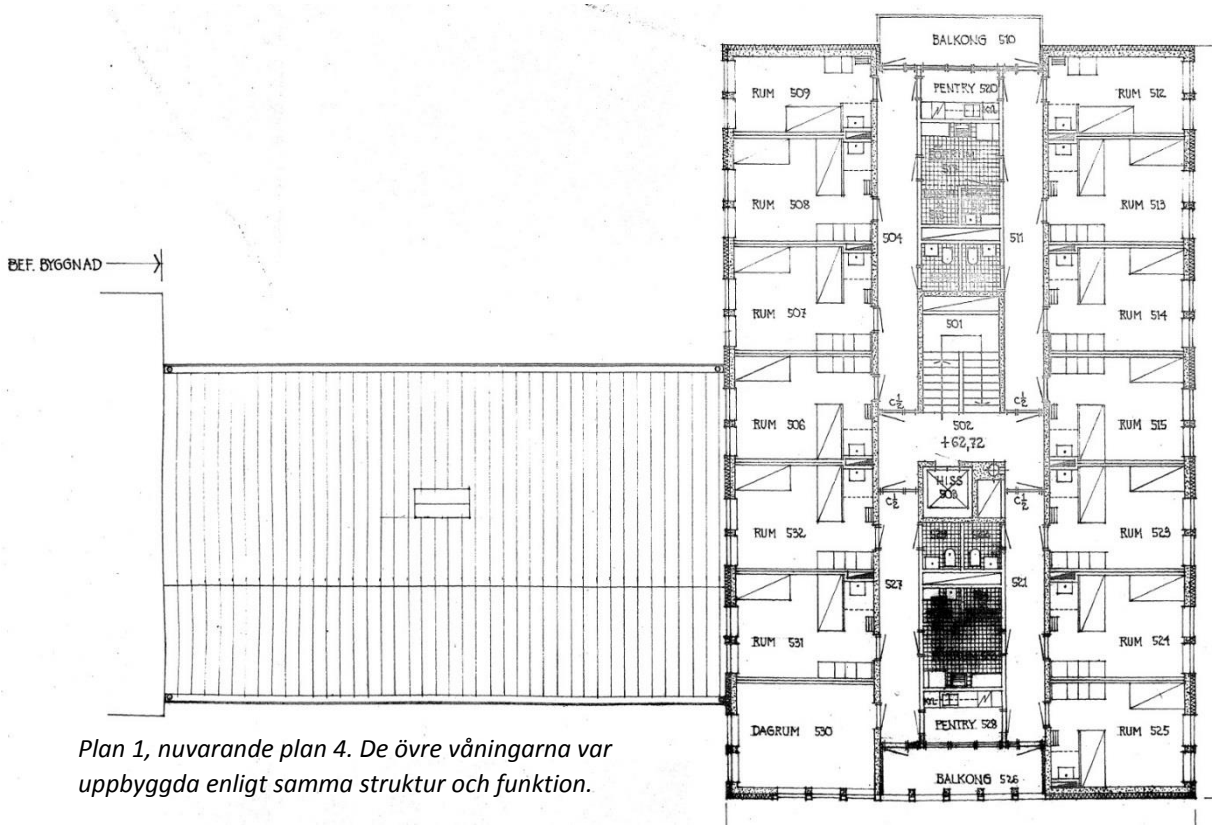
Suterrängvåning, nuvarande plan 2.

Bottenvåningen inrymde entréhall i anslutning till ingången i högbyggnadens västra fasad. Från entréhallen nåddes bland annat huvudtrapphuset liksom korridoren i lågdelen som även var förbunden med den äldre byggnaden. I lågdelen fanns mot söder en större verkstad samt en mindre matsal. En större matsal fanns även i den högre byggnadskroppens södra del. En expedition med tillhörande utrymmen nåddes också från entréhallen och i byggnadens östra del fanns köksutrymmen.



Bottenvåning, nuvarande plan 3.

Plan 1 till 3 utgjorde bostadsutrymmen för eleverna. Våningarnas planlösning var uppbyggd enligt samma struktur med två centralt placerade korridorer som löpte från norra till södra gaveln. Till utrymmet mellan korridorerna var WC-utrymmen lokaliserade och i slutet av varje korridor fanns det pentryn. Därifrån nåddes även gavelfasadernas balkonger. Elevernas privata rum var lokaliserade utmed respektive korridor, med fönster mot öster och väster och på varje våning fanns mindre dagrum. ***Vindsplanet*** var oinrett.

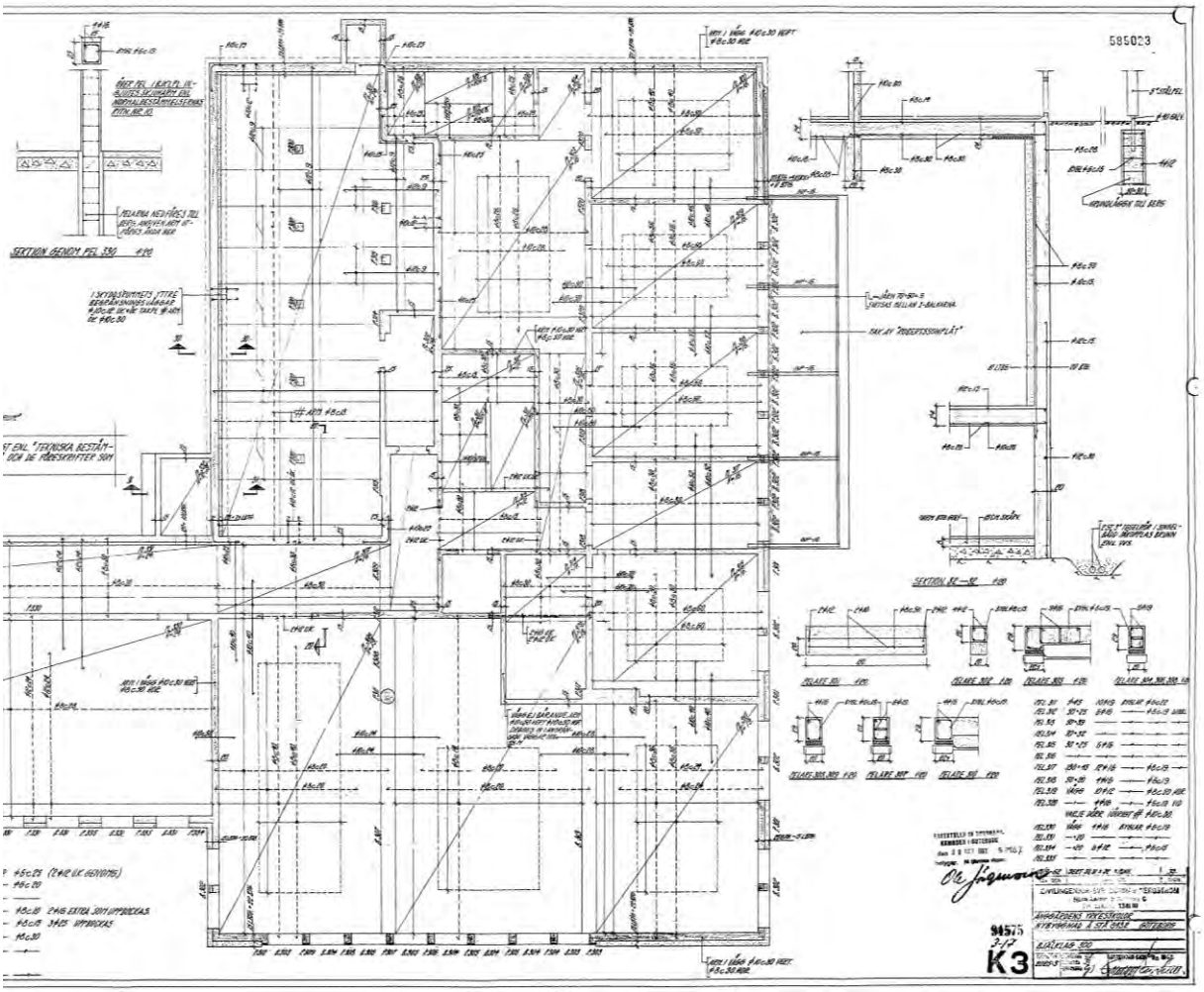


Plan 1, nuvarande plan 4. De övre våningarna var uppbyggda enligt samma struktur och funktion.

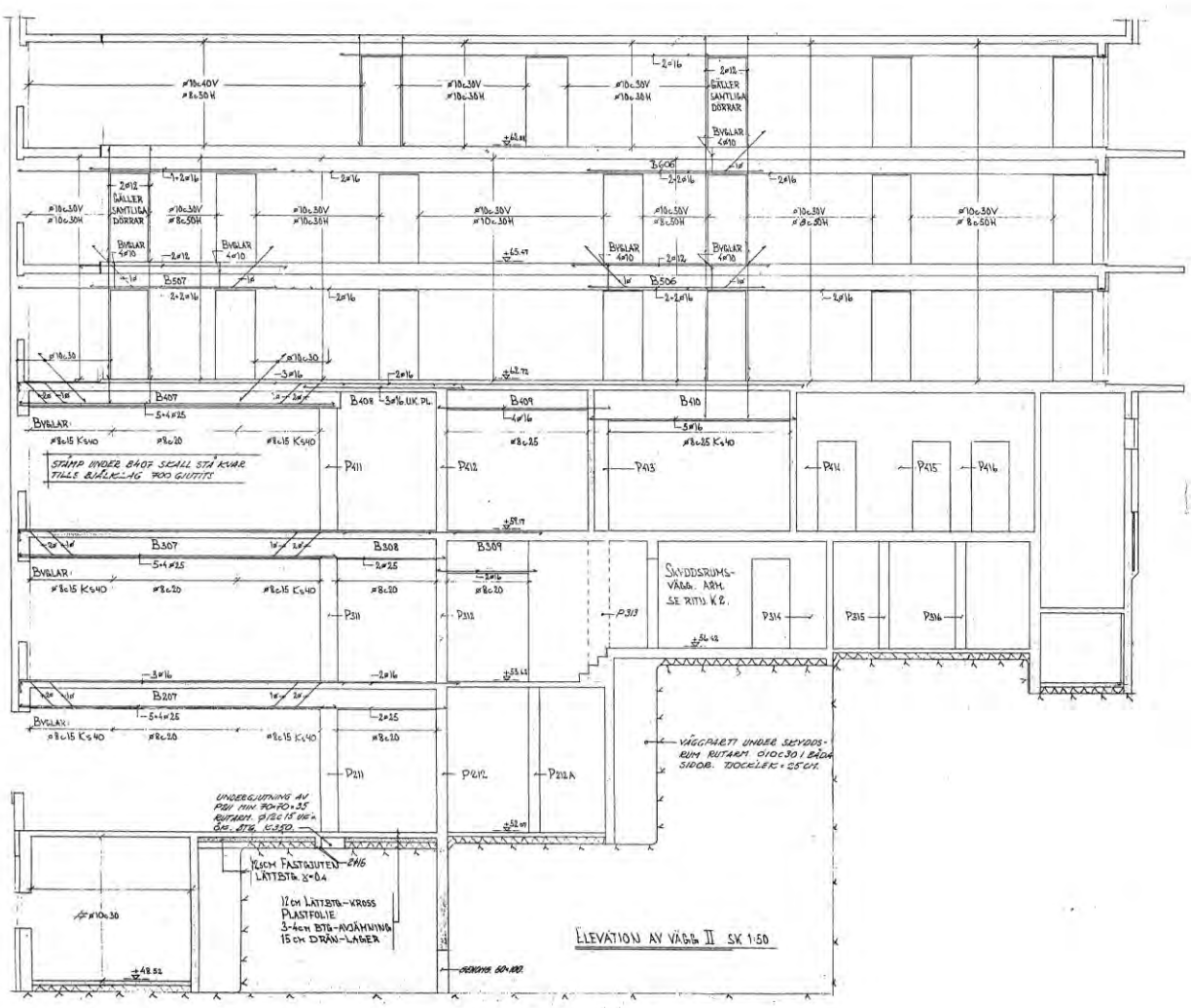
Konstruktion

Byggnaden ligger i suterräng, grundlagd direkt på berg med grundmurar i betong. Konstruktionen av bärande väggar och bjälklag av betong. De bärande väggarna är kompletterade med pelare i större rum. Trapphusen omsluts av väggar i betong och har trapplopp och vilplan i betong. Innerväggarna är byggda som tegelplattväggar. Ytterväggarna är byggda med 15 cm lättbetong samt betongstomme. Takstolarna är av trä.

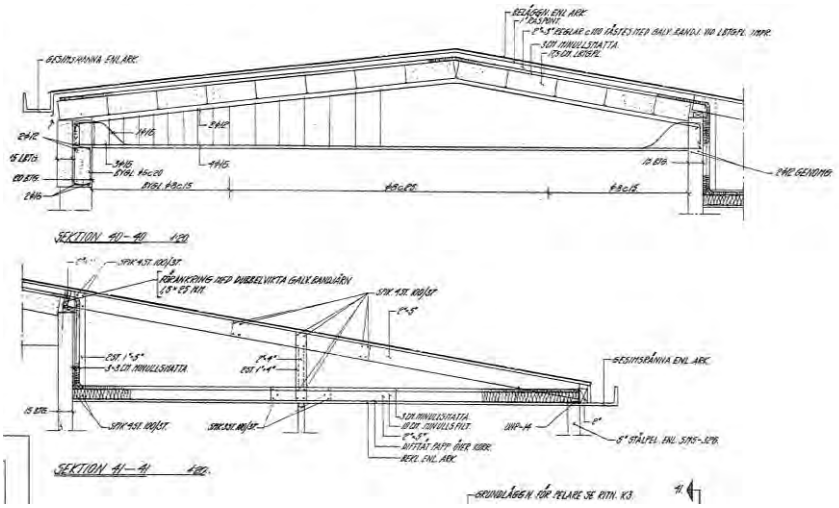
Konstruktionen illustreras nedan genom ett urval av bygglovsritningarna.



Detalj av konstruktionsritning över bjälklaget på plan 3.



Sektionsritning.



Detalj av konstruktionsritning, takstol.

Förändringar

1992 Installation av fläktrum på vind och påbyggnad av yttertak.

1995 Nytt vindfång och fristående skärmtak vid gårdsentré.

2001-2002 Ombyggnad av enkelrum/sovrum till kontor.

2002 Utvändiga utrymningstrappor.

2009 Utvändig trappa från plan 3.

2016 Utrymningstrappa mot norr samt ändring av fasadkulör till röd.

Arkitektur och byggnadsteknik

Nils Andréasson

Nils Andréasson föddes i Göteborg 1912 och var ursprungligen byggnadsingenjör men vidareutbildade sig och blev färdig arkitekt 1952. Under åren som byggnadsingenjör arbetade han bland annat hos Nils Olsson i Göteborg samt hos Nils Einar Eriksson. Från 1960 drev han eget arkitektkontor i Göteborg, Nils Andréasson Arkitektkontor AB.

Andréasson har bland annat ritat delar av centrumbebyggelsen i Lerum samt en sport- och simhall i Hofors.

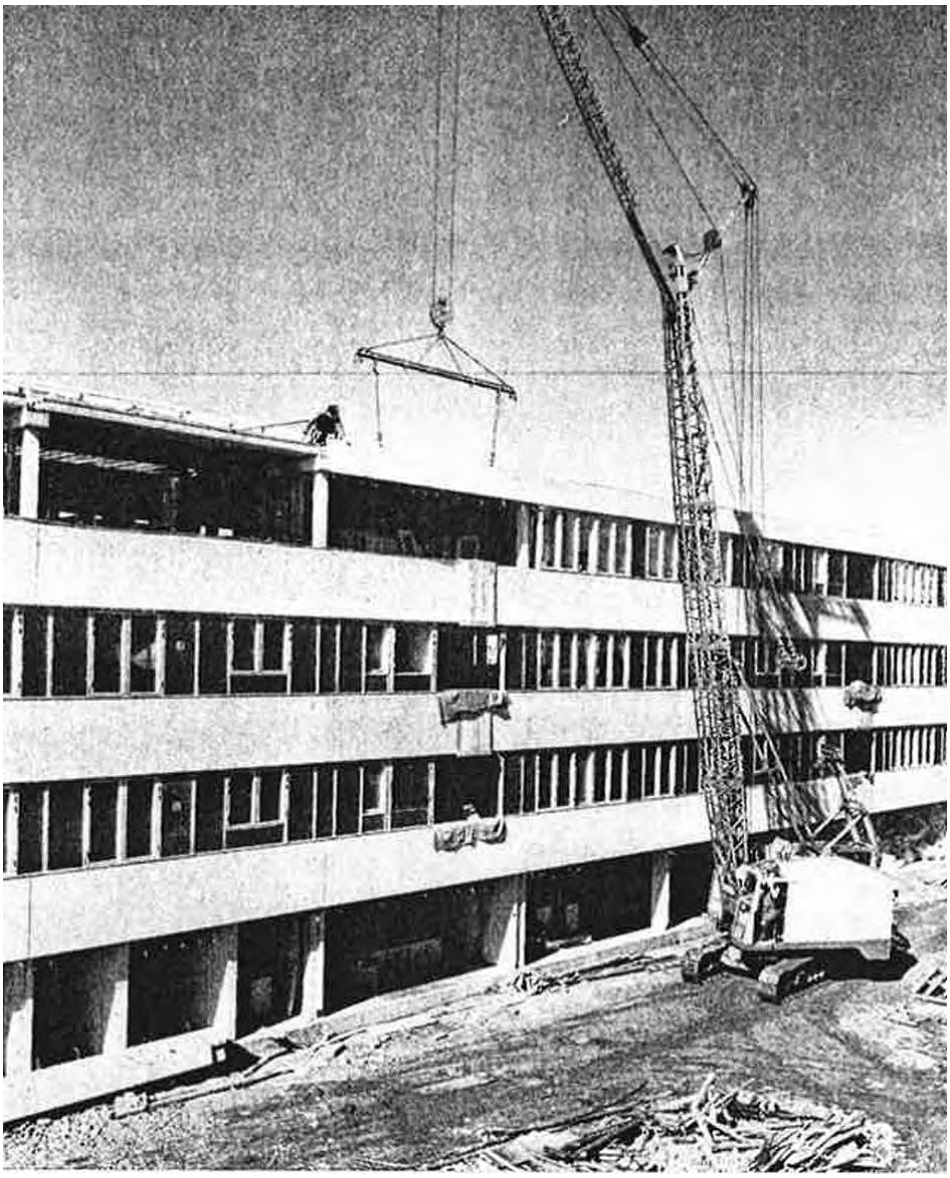
Det rationaliserade byggandet

I det industrialiserade och rationaliserade byggande som tog fart från mitten av 1950-talet utgjorde den hållbara och formbara betongen förutsättningen för tidens byggande.

”Bokhyllestommen” med bärande gavlar och tvärgående mellanväggar samt platsgjutna bjälklag av betong slog under 1960-talet igenom fullständigt. Elementbyggandet utvecklades likaså och många byggnadsdelar och fasadelement förtillverkades industriellt och levererades till bygget med lastbil.

Utvecklingen satte också sin prägel på byggarbetsplatsen då det tidigare hantverksmässiga byggandet rationaliserades med olika hjälpmedel, bland annat i form av kranar.

Den nya byggnadstekniken avspeglades även i arkitekturen. Volymerna betonades och husen blev mer lådliknande med plattare tak och släta fasader och med få utsmyckningar.



Elementbygge med mobila kranar. (Byggmästaren 1959:6)

Källor: Björk, Cecilia & Reppen, Laila *Tidstypiskt – Arkitekturdetaljer i flerbostadshus 1880-1980* (2016), *Vem är vem* (1965) Bygglovsritningar 718:138.

Byggnadsbeskrivning och antikvarisk bedömning (Byggnad A)

Exteriör

Sammanfattning

Byggnaden utgörs av en monumental tegelbyggnad uppförd i nationalromantisk stil med stark materialverkan i mörkare tegelfasader och kontrasterande vita fönstersnickerier med tidstypiskt smårutsindelade fönster. I öster är huset tillbyggt.

Husets exteriör är väl bevarad. De större förändringar som genomförts såsom tillbyggnaden av elevhemmet från 1960-talet och smärre förändringar såsom tillkomsten av ett vindfång i norra fasaden och rivningen av några balkonger har inte nämnvärt påverkat den ursprungliga karaktären.

Byggnadens exteriör är i allt väsentligt i originalutförande och har bevarade material och detaljer av hög kvalitet.

Original/äldre
Byggnadsvolym
Sockel i natursten
Övriga inslag av natursten i fasad
Fasader av tegel
Fönster
Fönsterdörrar
Huvudentré
Balkong mot söder
Burspråk med balkong
Takutformning
Taktegel
Inslag av kopparplåt
Naturstensterrass och stödmurar
Stentrappor



Beskrivning

Byggnaden utgörs av en närmast rektangulär byggnadskropp med en utskjutande L-formad byggnadskropp samt ett delvis utanpåliggande trapphus mot norr. I öster ansluter tillbyggnaden från 1960-talet.

Det fyra till fem våningar höga huset är anpassat till topografin och vid den södra fasaden finns en kraftfull terrass i grovhuggen natursten. Någon gång har terrassen kompletterats med den del och den stentrappa som finns i anslutning till södra fasaden huvudentré. En rundad stödmur återfinns även vid västra gavelfasaden. Inbyggd i den ursprungliga terrassen finns en svängd trappa som leder upp till terrassen. För att hantera höjdskillnaderna finns även en stentrappa i norra fasaden.

Den grovhuggna naturstenen återkommer i fasadens sockelvåning och avslutas uppåt med en dekorativ list av krysshamrad granit. Fasaderna är av mörkare rött handslaget tegel med breda fogar i kulör lika den ljusa graniten och med murade valv ovan fönstren. I södra samt i norra fasaden finns frontespiser, prydnadsgavlar som fortsätter någon våning upp genom takfoten.

Huvudentrén i originalutförande är asymmetriskt placerad i södra fasadens sockelvåning. Byggnaden kan även nås från enklare entréer i andra fasader, bland annat från gårdssidan där den ursprungliga ingången är ombyggd och försedd med ett sekundärt vindfång. Dörrarna är överlag utbytta och några dörröppningar är även senare upptagna.

Fönstersättningen är delvis asymmetrisk med variation i såväl utformning som i indelning. De ljusa fönstersnickerierna kontrasterar effektfullt mot det mörkare teglet och så gott som samtliga fönster är i original. Några av fasadens fönster är igensatta och det förekommer även enstaka inslag av betongglas. I fasaden återfinns burspråk i olika utförande och en större balkong mot söder. Ursprungligen fanns ytterligare en balkong mot söder och flera balkonger mot norr men dessa är rivna. Balkongerna mot norr är omgjorda till franska balkonger med bevarade fönsterdörrar.

Fasaderna är i grunden symmetriskt uppbyggda men variationen i fönstersättning och placeringen av balkonger, burspråk, frontespiser och entréer medför en asymmetrisk fasaduppbyggnad.

Det branta, valmade sadeltaket är avtäckt med tegel och takkuporna är huvudsakligen i originalutförande. Enstaka takfall är omlagt. Branta takfall finns även i anslutning till svagt utskjutande fasadpartier. Dessa är avtäckta med sekundär kopparplåt. Kopparplåt återkommer även i andra plåtdetaljer såsom i stuprör och dekorativt utformade fönsterbleck.



Fasad mot söder med kraftfull terrass och sockelvåning i natursten. Den lägre delen av terrassen är sekundär.



Tillbyggnaden är placerad öster om den ursprungliga byggnaden. Längst till höger i bild skymtar Vanföreanstaltens ortopediska klinik från 1926.



Västra fasaden.



Del av norra fasaden med den L-formade byggnadskroppen till vänster i bild.



Huvudtrapphusets placering avspeglas genom fasadens fönstersättning och avslutas uppåt med en frontespis ovan takfoten.



Den L-formade delens västra fasad. Garageporten är senare tillkommen.



Den L-formade delens norra fasad närmast i bild.



Den L-formade delens östra fasad.



Den L-formade delens södra fasad.



Del av norra fasaden. Till vänster i bild syns det delvis utanpåliggande trapphuset.



Västra fasaden av det delvis utanpåliggande trapphuset. Närmast i bild, tillbyggt vindfång från 1994.



Norra fasaden med det utanpåliggande trapphuset till höger i bild.



Östra fasaden med tillbyggnad.



Den lägre delen av terrassen i söder är en tidig komplettering. En stentrappa leder upp till avsatsen där huvudentrén är belägen.



I den ursprungliga delen av terrassen återfinns en inbyggd trappa. Överbyggnaden med pyramidtaket finns inte längre kvar.



Den svängda stentrappan leder upp till den äldsta delen av terrassen.



För att hantera höjdskillnaderna finns i anslutning till byggnaden även en stentrappa i fasad mot norr.



I anslutning till västra gaveln återfinns en rundad stödmur.



Kraftfull sockelvåning av grovhuggen natursten. Dörren leder in till den f d portvaktsbostaden. Foto av västra gavelfasaden.



Sockeln avslutas uppåt med en dekorativ list av krysshamrad granit, ovan denna en kraftig balkong – samtliga delar är original.



Tegelfasader i mörkare rött tegel med kontrasterande, ljusa fönstersnickerier.



Det handslagna teglet är murat i kryssförband med breda fogar i kulör lika granitlisten.



Huvudentré väsentligen i originalutförande.



Övriga dörrar är överlag utbytta.



Utbytt entrédörr och senare upptagen dörr.



Samtliga fönster är original och uppvisar variation avseende indelning och utformning. Fönstren är placerade i liv med fasaden.



Bilderna visar exempel på originalfönster – sexluftsfönster med liggande spröjs och spetsig bågform.



Korspostfönster med smårutsindelning i de nedre bågarna.



Rundbågigt, smårutsindelat sexluftsfönster.



Enstaka fönster är igensatta och betongglasfönster förekommer i några få fall. De fönster som ursprungligen ledde dagsljus till plan 2 är igensatta – deras placering avslöjas av de valvbågar som skymtar i höjd med marknivå.



Balkong mot söder med platta och stolpar i betong och front i smide – original. Ursprungligen fanns en liknande men mindre balkong två våningar upp, något väster om befintlig balkong.



Rundat burspråk som uppåt avslutas med en nätt balkong med front i smide. Fasad mot norr.



Detalj av smide – original.



Ursprungliga balkonger som tagits bort och gjorts om till franska balkonger. Fönsterdörrarna är i original. De putsade fasadpartierna avslöjar balkongernas tidigare placering. Fasad mot norr.





Fasaden är prydd med burspråk i varierande utförande.



Kopparplåt är ett återkommande inslag.



Fönsterbleck i kopparplåt – original.



De svagt utskjutande byggnadskropparna var ursprungligen avtäckta med tegel men är idag täckta med kopparplåt.



Taksprång med profilerad list.



Sadeltaken är avtäckta med enkupigt originaltegel. Ett takfall är nyligen omlagt med tegel lika original.



Takkuporna är överlag i originalutförande. I den L-formade byggnadsdelen finns en större takkupa som har satts igen.

Interiör

Sammanfattning

Byggnadens interiör är delvis väl bevarad. Entréhallen, huvudtrapphuset och gårdstrapphuset är till övervägande del i originalskick. Korridorerna på plan 3-6, f d matsal etc. (A404-406) samt rumsavsnitt på plan 3 (A345-357 och 359) har originalplanlösning och en stor andel bevarade originaldetaljer.

Planlösningens grunddrag är bevarade i samtliga våningsplan men rumsindelningen har förändrats över tid. Mindre rum har slagits samman till större och vice versa. Ursprungliga material och detaljer finns generellt sett bevarade i anslutning till de ursprungliga väggarna i form av snickeridetaljer och dörrar. I nyare rum och i anslutning till kompletterade väggar finns senare detaljer.

Sammantaget har interiören en delvis bevarad planlösning av institutionskaraktär som med genomförda anpassningar har fungerat för olika verksamheter över tid. Slittåliga och högkvalitativa material i entréer och trapphus är överlag intakta och interiörens karaktär är fortfarande i hög grad präglad av originalutförandet i planlösning, rumsvolymer och delvis även i detaljer.

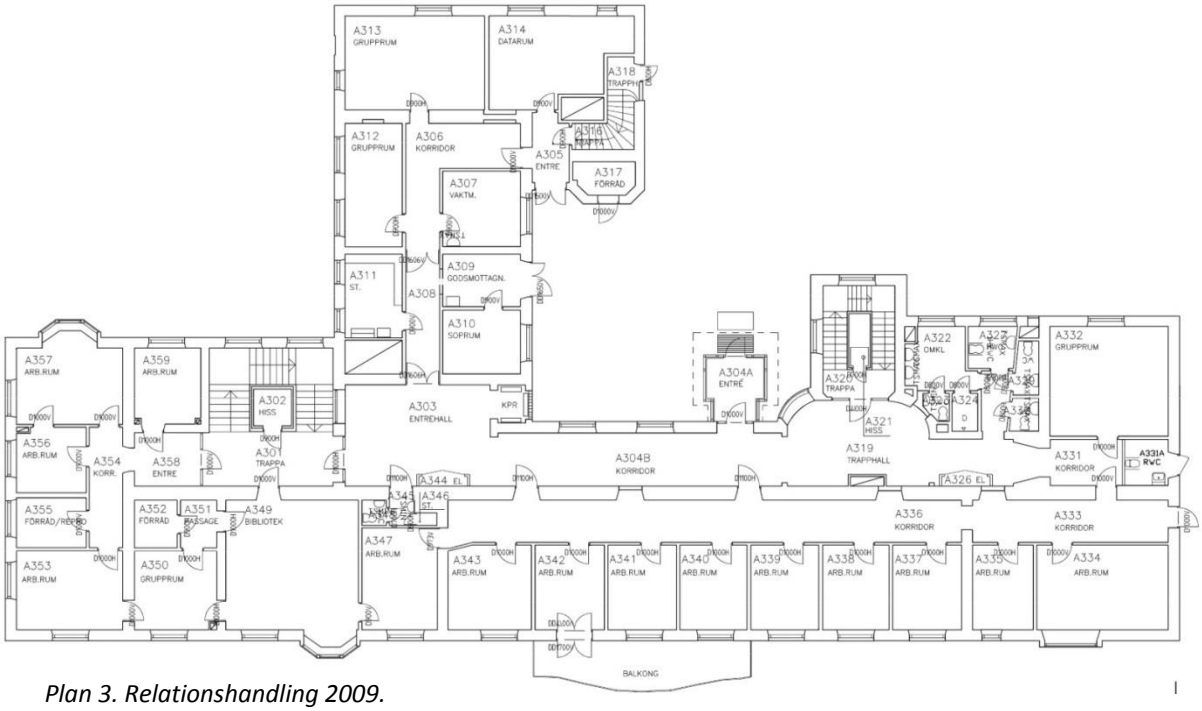


Korridor på plan 5.

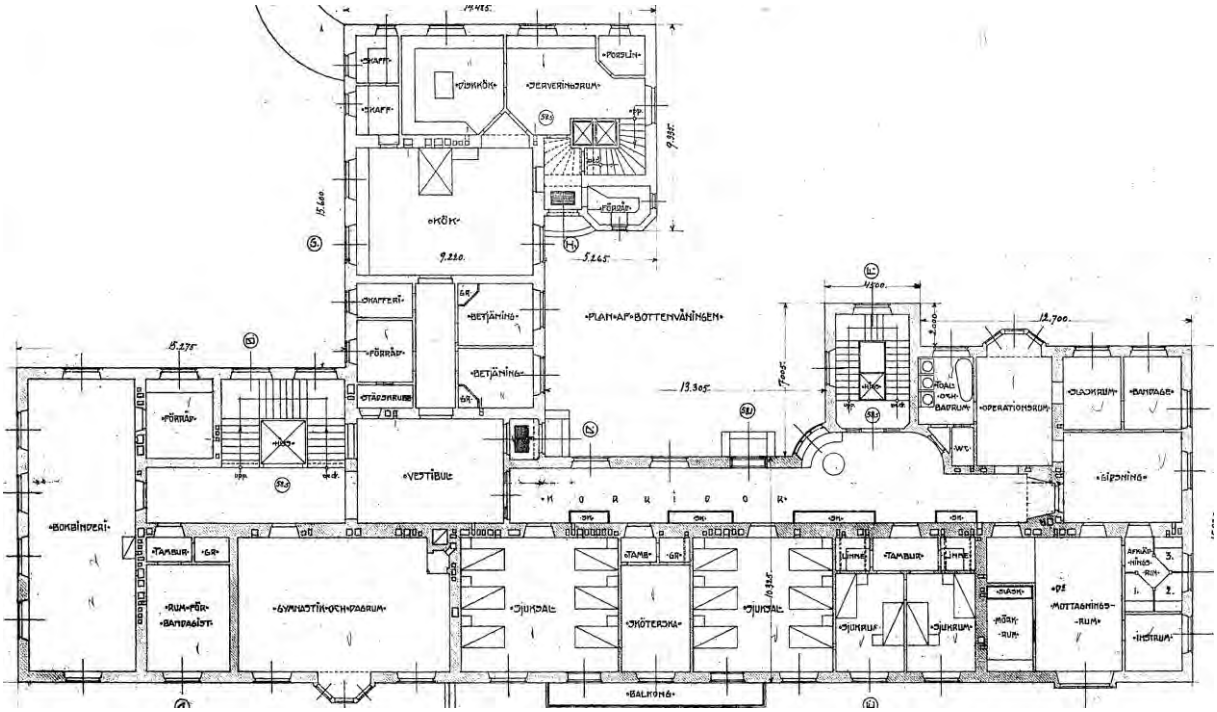
Huvudtrapphus

Inledning

Huvudtrapphuset är centralt placerat i byggnadens västra del och nås från huvudentrén på plan 1. Trapphuset sträcker sig igenom byggnadens samtliga våningar, plan 1-6. Trapphuset har en kvadratisk planform och är placerat inom den huvudsakliga byggnadskroppen med fönster åt norr. Mellan våningsplanen finns tre trapplopp och två vilplan. Trappspindeln är kvadratisk och i denna finns ett hisschakt. Entréhallen på plan 1 är sammankopplat med trapphuset. Övriga våningsplan har dörrpartier mellan trapphall och intilliggande korridor.

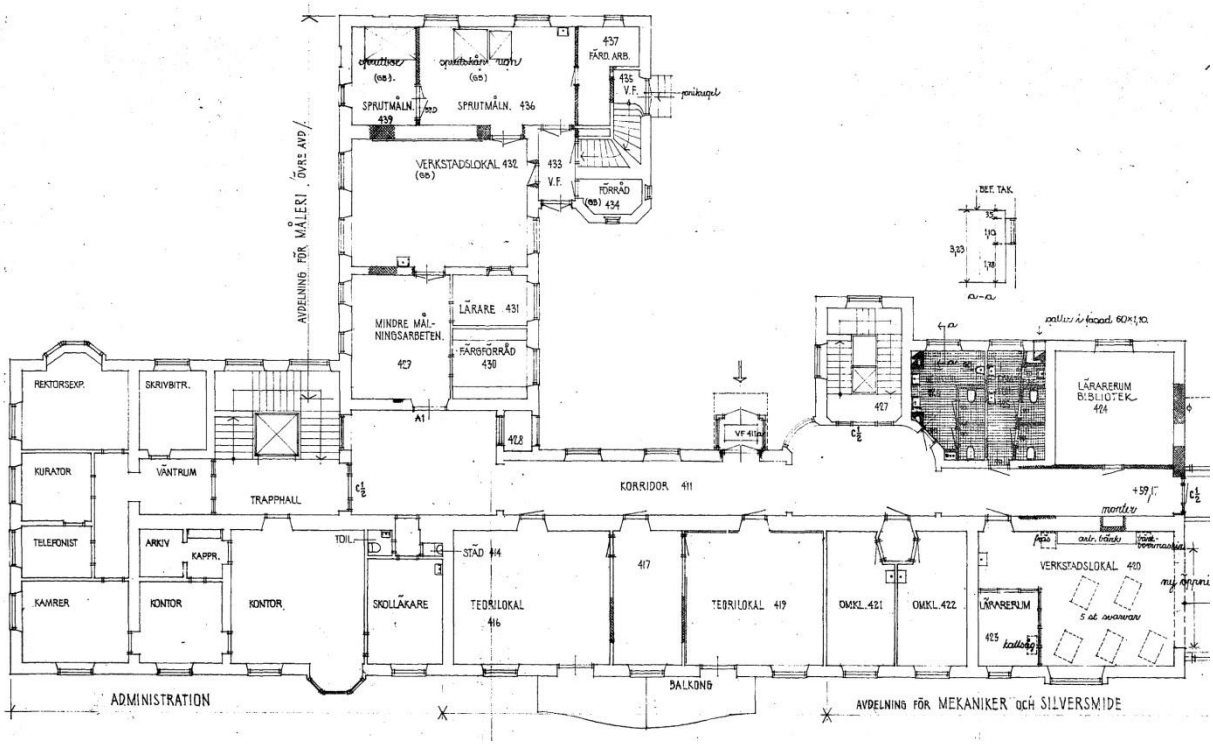


Plan 3. Relationshandling 2009.



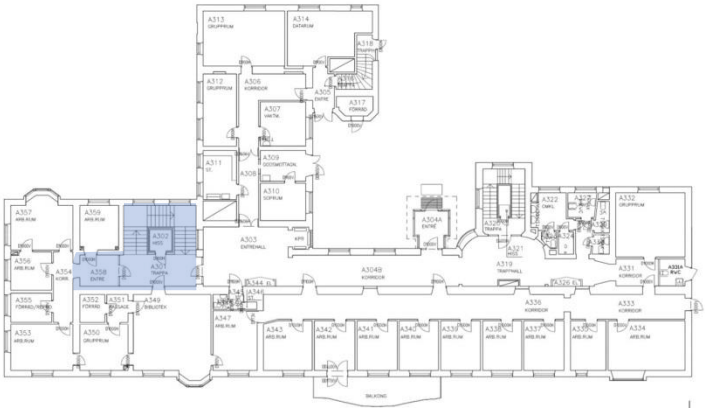
Ursprunglig planlösning 1910.

1962 delades trapphallen på plan2-5 av med dörrpartier mot rummen i den västra delen. Mot korridoren försågs det ursprungligen öppna valvet med dörrpartier på plan 2-6.



Förändringsritning från 1962.

Plan 1-6



Huvudtrapphuset sträcker sig igenom byggnadens samtliga våningar. Trapphuset har en kvadratisk planform och mellan våningsplanen finns tre trapplopp och två vilplan. Trappspindeln är kvadratisk och i denna finns ett hisschakt. Entréhallen på plan 1 är sammankopplat med trapphuset. Övriga våningsplan har dörrpartier mellan trapphall och intilliggande korridor.

Trapphuset är i originalutförande och har bevarade material och detaljer av hög kvalitet.

<u>Original</u>
Rumsindelning
Golv i granit
Trapplopp i granit
Putsade väggar
Bröstning i handslaget tegel
Slätputsat tak
Hisschakt
Välvda dörröppningar
Handledare i smide och trä
Fönster
Fönsterbänkar



Huvudtrapphuset, vilplan. Trappa i granit, bröstning i handslaget tegel, handledare i trä, välvda fönster, putsade väggar och tak samt öppet hisschakt. Samtliga delar är original.



Huvudtrapphuset, plan 4. Trapphuset har fönster åt norr och ett öppet hisschakt. Samtliga delar i bild, utom hissfront och dörrparti mot intilliggande korridor, är original.



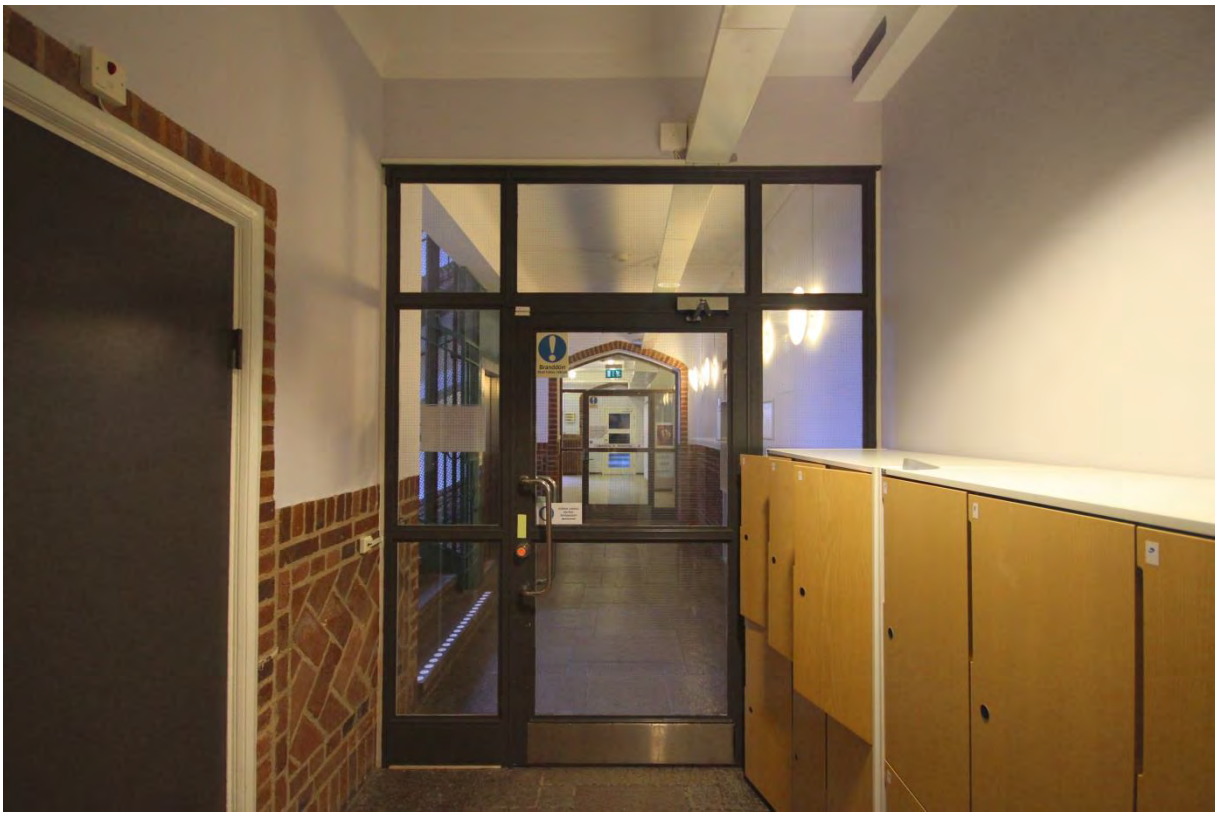
Huvudtrapphuset, plan 3. Samtliga plan har senare dörrpartier mot intilliggande korridor.



Plan 4. Trapphallen har delats av på plan 2-5, i senare tid.



Plan 5. Trapphallen på plan 5 har kvar sin ursprungliga rumsindelning.



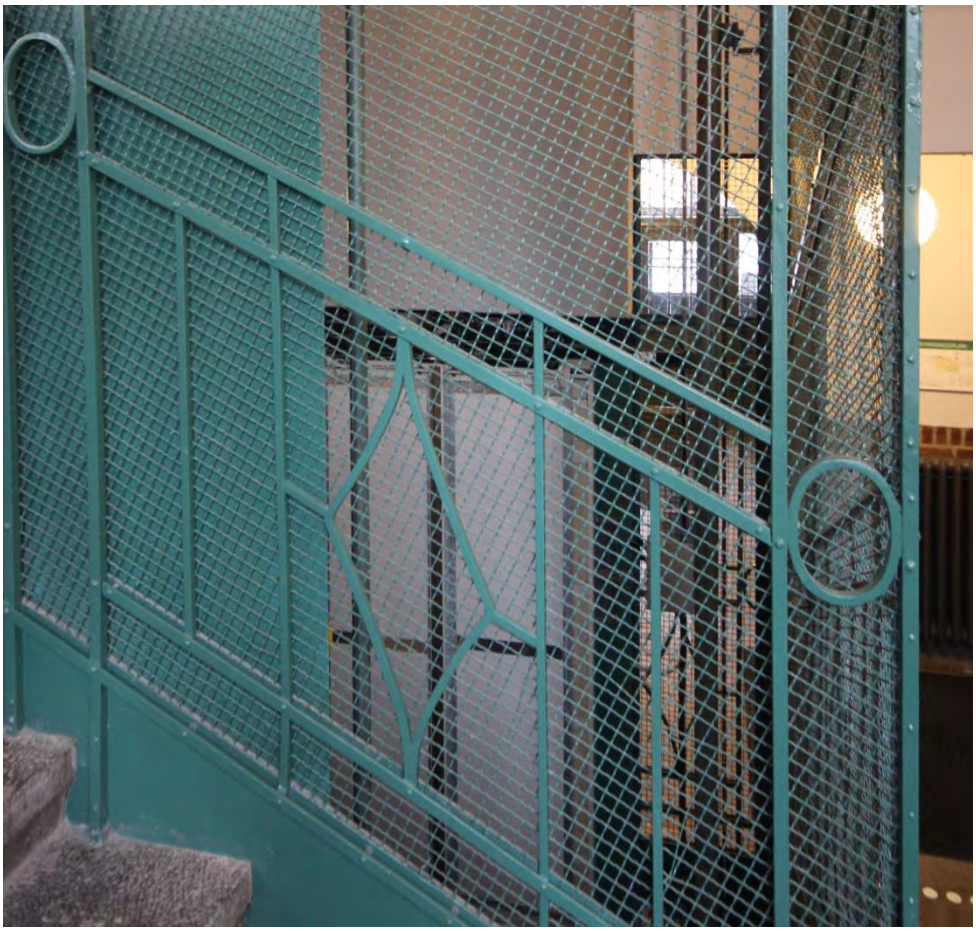
Rum 401B. Rum ursprungligen tillhörande trapphallen som delats av med glasparti. Rummet har granitgolv och tegelbröstning lika trapphuset.



Detalj. Vilplan i granit – original.



Detalj. Bröstning i handslaget tegel.

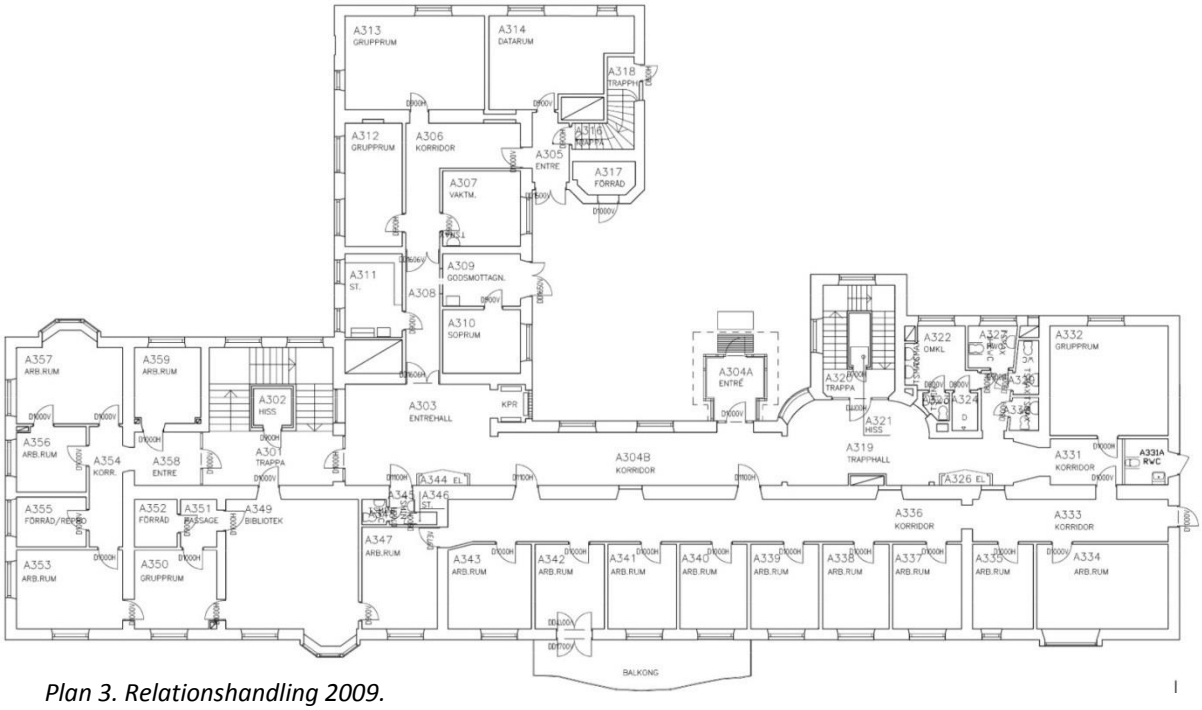


Nätinklätt hisschakt med smidesdetaljer – original.

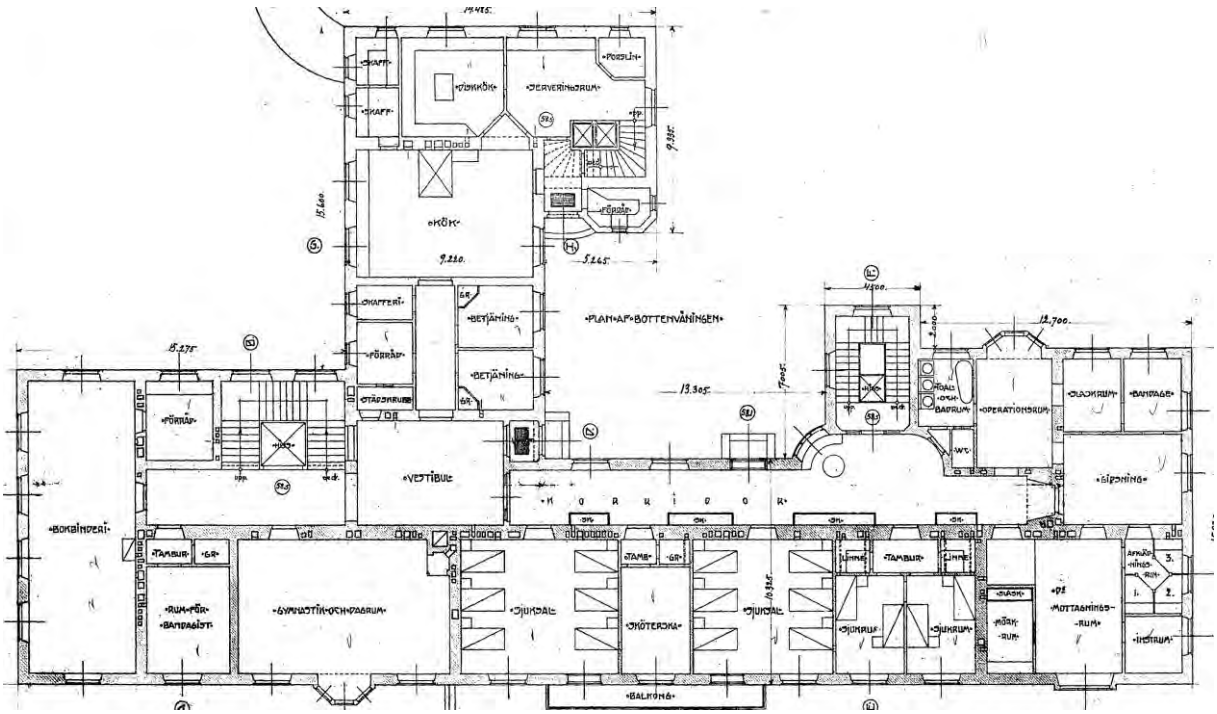
Gårdstrapphus

Inledning

Gårdstrapphuset är placerat i byggnadens östra del och nås från korridoren på plan 2 och sträcker sig från plan 2-6. Trapphuset har en rektangulär planform och skjuter ut från fasadlivet mot norr. Det har fönster mot norr och väster. Mellan våningsplanen finns tre trapplopp och två vilplan. Trappspindeln är rektangulär och i denna finns ett hisschakt. Plan 2-5 har ett dörrparti mellan trapphall och intilliggande korridor. Plan 6 har en branddörr mot intilliggande korridor. Trapphuset är original.

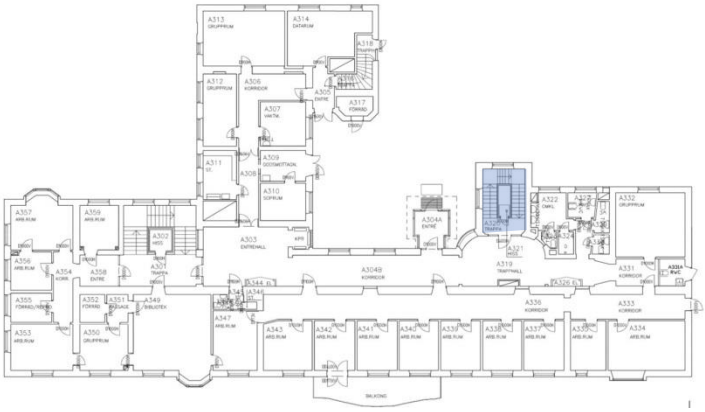


Plan 3. Relationshandling 2009.



Ursprunglig planlösning 1910.

Plan 2-6



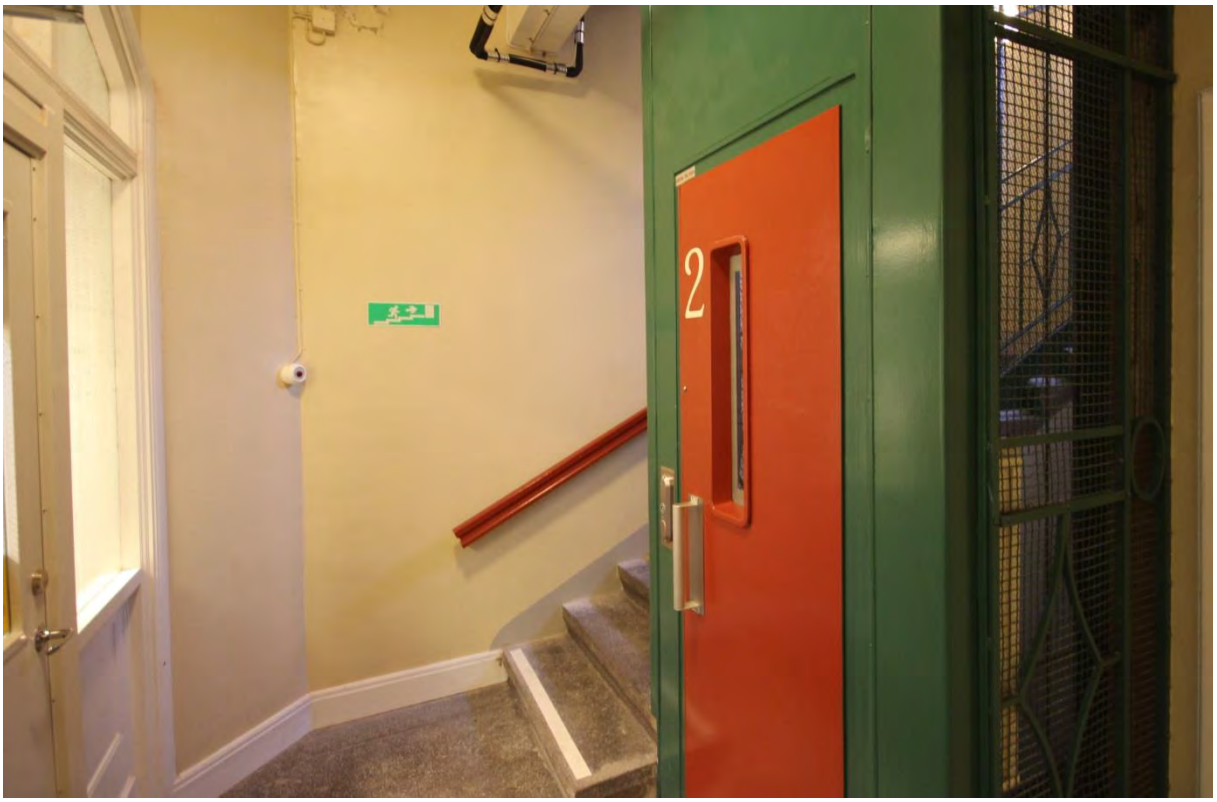
Gårdstrapphuset sträcker sig igenom från plan 2-6. Trapphuset har en rektangulär planform och mellan våningsplanen finns tre trapplopp och två vilplan. Trappspindeln är öppen och i detta finns ett hisschakt. Plan 2-5 har ett dörrparti mellan trapphall och intilliggande korridor. Plan 6 har en branddörr mot intilliggande korridor.

Trapphuset är i originalutförande och har bevarade material och detaljer av hög kvalitet.

Original
Rumsindelning
Golv i granit
Trapplopp i granit
Putsade väggar
Bröstning i handslaget tegel
Slätputsat tak
Hisschakt
Välvda dörröppningar
Handledare i smide och trä
Dörrpartier (utom dörrblad)
Branddörr (plan 6)
Fönster
Fönsterbänkar



Gårdstrapphuset, vilplan. Trappa i granit, bröstning i handslaget tegel, handledare i trä, fönster, putsade väggar och tak samt öppet hisschakt. Samtliga delar är original.



Gårdstrapphuset, plan 2. Trappa i granit, profilerad sockel i trä, putsade väggar och dörrparti är original. Hissfront och dörrblad är sekundära.



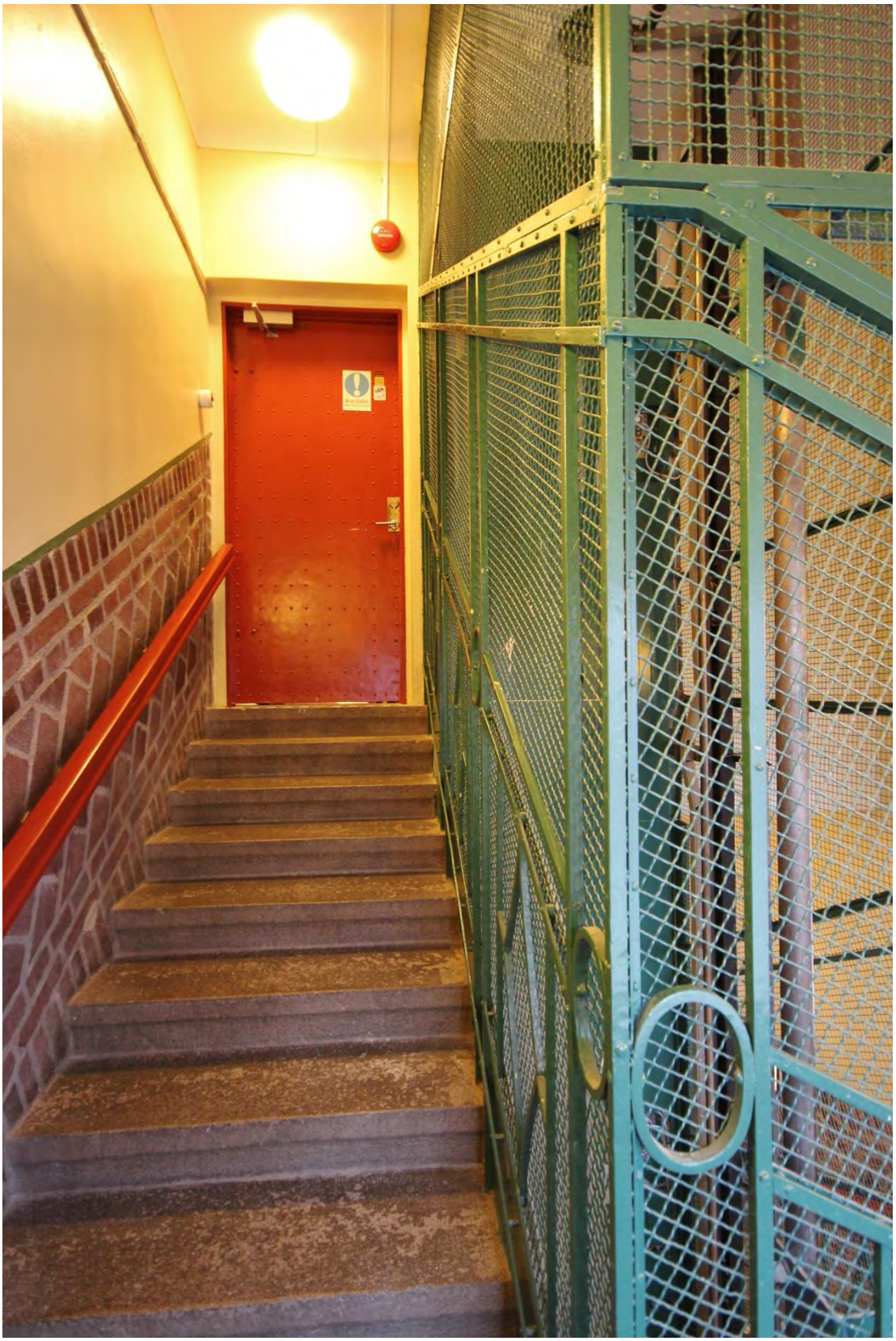
Detalj. Vilplan i granit, målad vangel, putsad vägg, handledare i trä och hisschakt i stålnät och smide är original.



Gårdstrapphuset, plan 3. Trappa i granit, bröstning i handslaget tegel, radiator i nisch, dörrparti är original. Hissfront och dörrblad är sekundära.



Detalj. Vilplan i granit, bröstning i handslaget tegel, putsad vägg, handledare i trä, hisschakt i stålnät och smide, fönsterbänk och fönster är original.



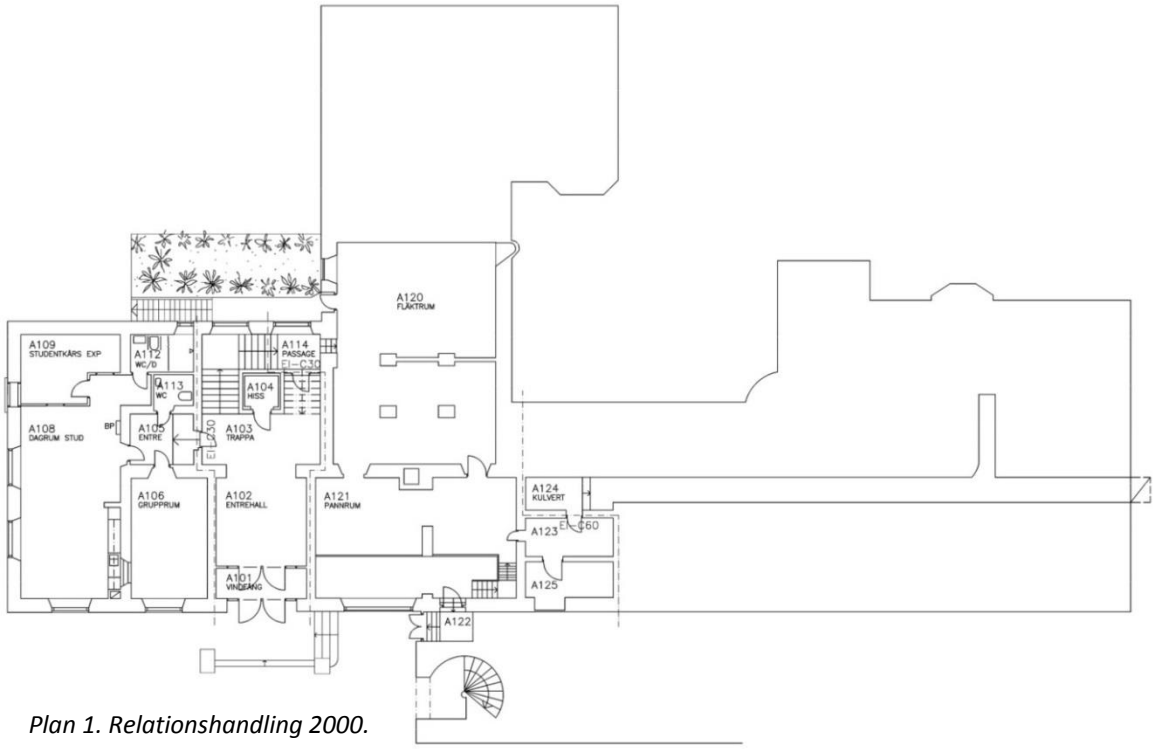
Trappa mot plan 6. Trapplopp i granit, bröstning i handslaget tegel, putsad vägg, handledare i trä, hisschakt i stålnät och smide och branddörr är original.

Plan 1

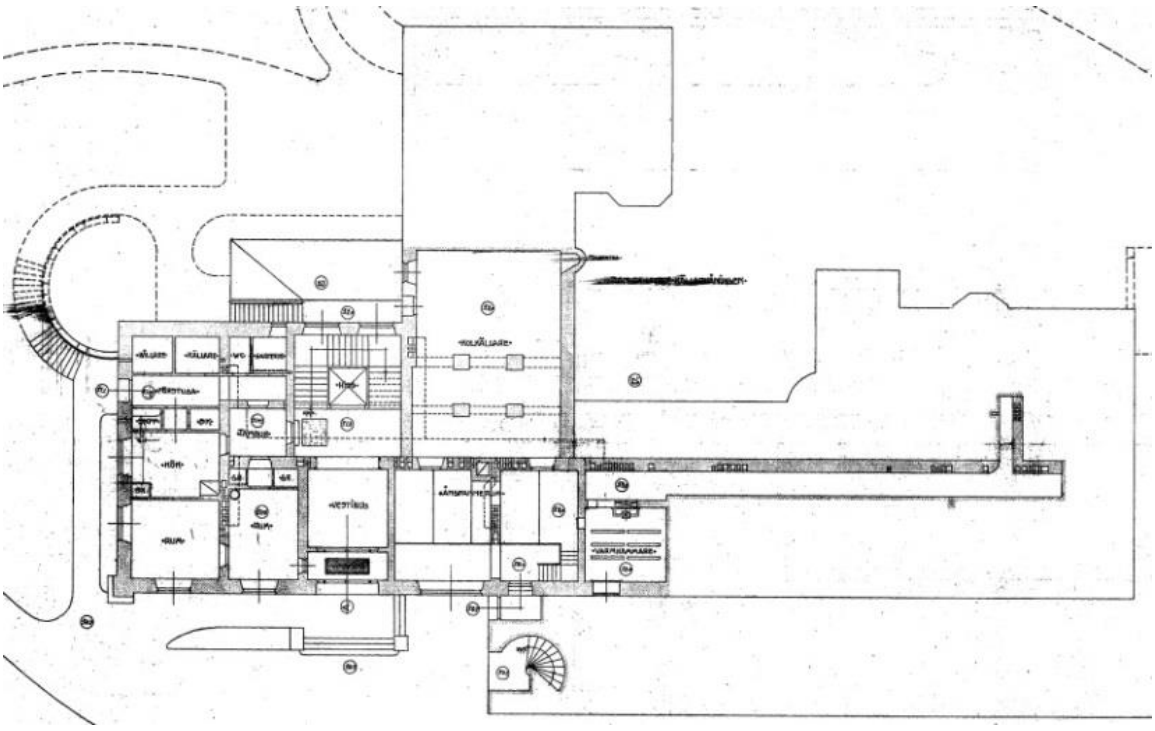
(F d undre källarplan)

Inledning

Huvudentrén nås från söder och leder in till en entréhall och trapphus via ett vindfång. Planlösningen utgår från entréhallen och trapphuset och i västra delen finns den tidigare portvaktsbostaden. På motsatt sida om entréhallen, där ångpannerum och kolkällare ursprungligen var placerade, finns utrymmen för installationer. Våningsplanet ligger i suterräng och resten av planet är outgrävt.

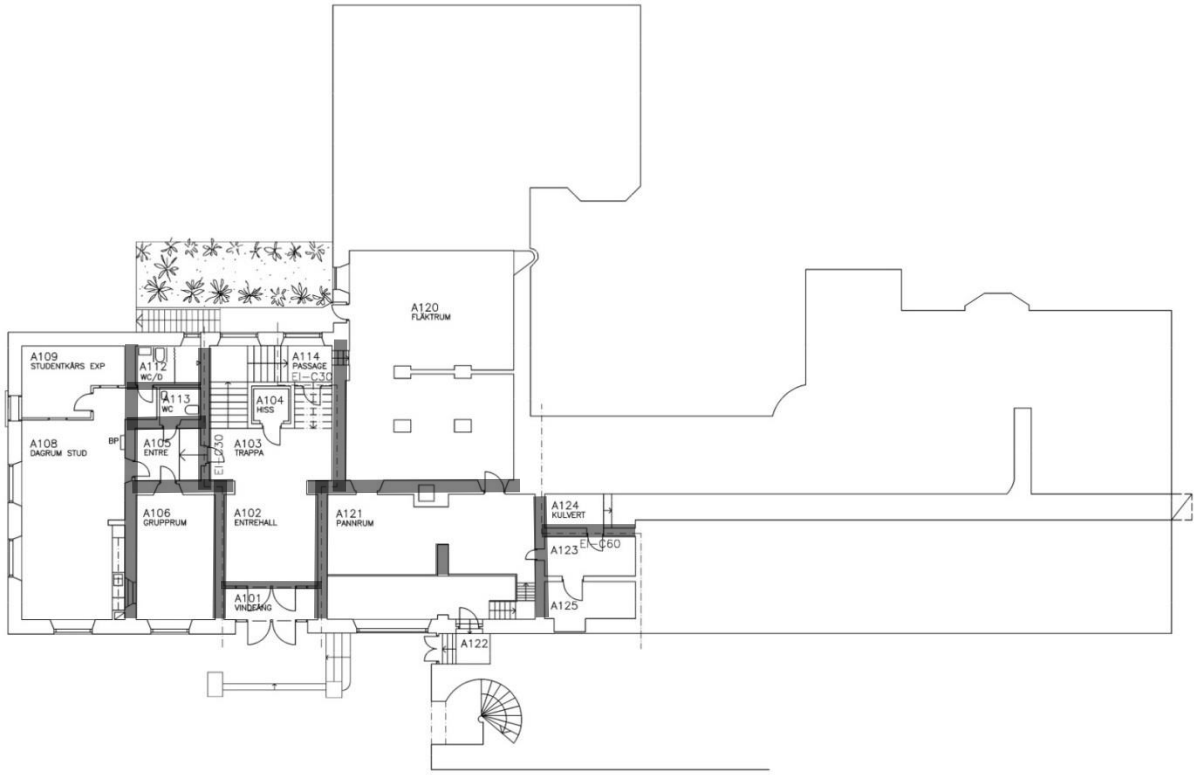


Plan 1. Relationshandling 2000.



Ursprunglig planlösning 1910.

Rumsindelningen har justerats något sedan uppförandet. Två rum mot väster har slagits samman till ett rum och flera mindre utrymmen har tagits bort, medan något har tillkommit.

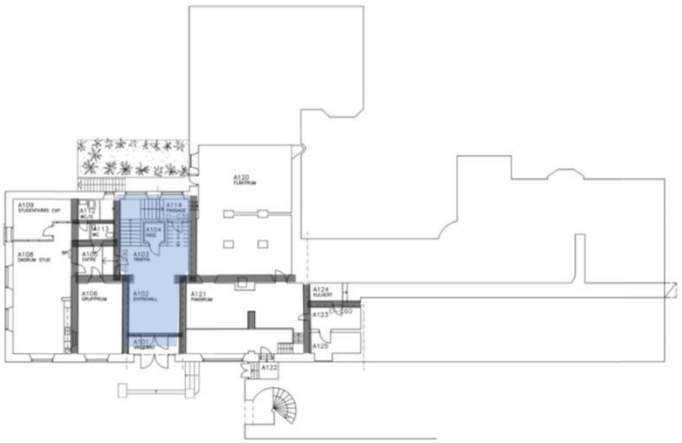


Kvarvarande originalväggar är gråmarkerade.

Entréhall

Rum A101-103 byggdes som vindfång och entréhall.

Rummen har originalplanlösning och till stora delar bevarade ursprungliga material och detaljer av hög kvalitet.



Plan 1. Originalväggar är gråmarkerade.

<u>Original/äldre</u>
Rumsindelning
Putsade väggar
Golv klätt med granitskivor
Tegelbröstning
Slätputsat tak
Välvda dörröppningar
Entrédörr
Radiatorer



Entréhall A102. Originalrum med ursprunglig inredning. Golv i granit, bröstning i handslaget tegel, valvöppning – original.



Entréhall A102. Vy mot vindfång. Golv i granit, bröstning i handslaget tegel, valvöppning, entredörr – original.



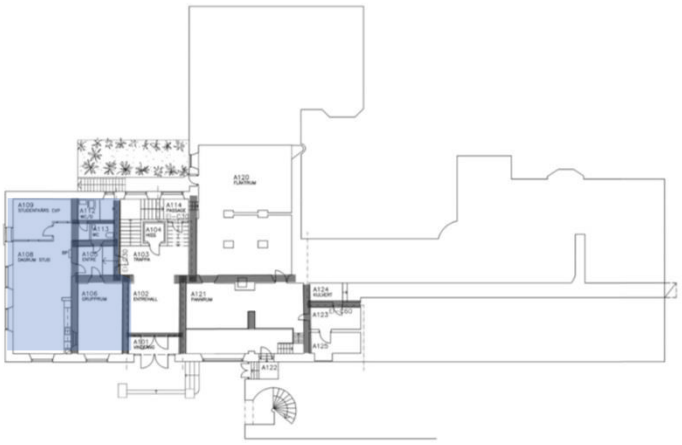
Vindfång A101. Golv i granit, panel, valvöppning, entredörr – original.

Rum A105-112

Rum A105-112 byggdes som ett bostadsrum och en lägenhet med ett rum och kök med gemensam tambur och wc, samt en separat entré mot västra gaveln.

Planlösningen har ändrats i senare tid men två av rummen har originalplanlösning.

Rumsindelningen består idag av bärande väggar från den ursprungliga planlösningen och senare förändringar. Rummen har enstaka bevarade originaldetaljer.



Plan 1. Originalväggar är gråmarkerade.

<u>Original/äldre</u>
Rumsindelning (A105-106)
Putsade väggar
Golv klätt med granitskivor
Tegelbröstning
Slätputsat tak
Välvda dörröppningar
Entrédörr
Radiatorer



Entréhall A106. Originalrum. Putsade väggar, fönster och fönsterfoder är original.



Rum A108. Senare rumsindelning. Putsade väggar, fönster och fönsterfoder är original.



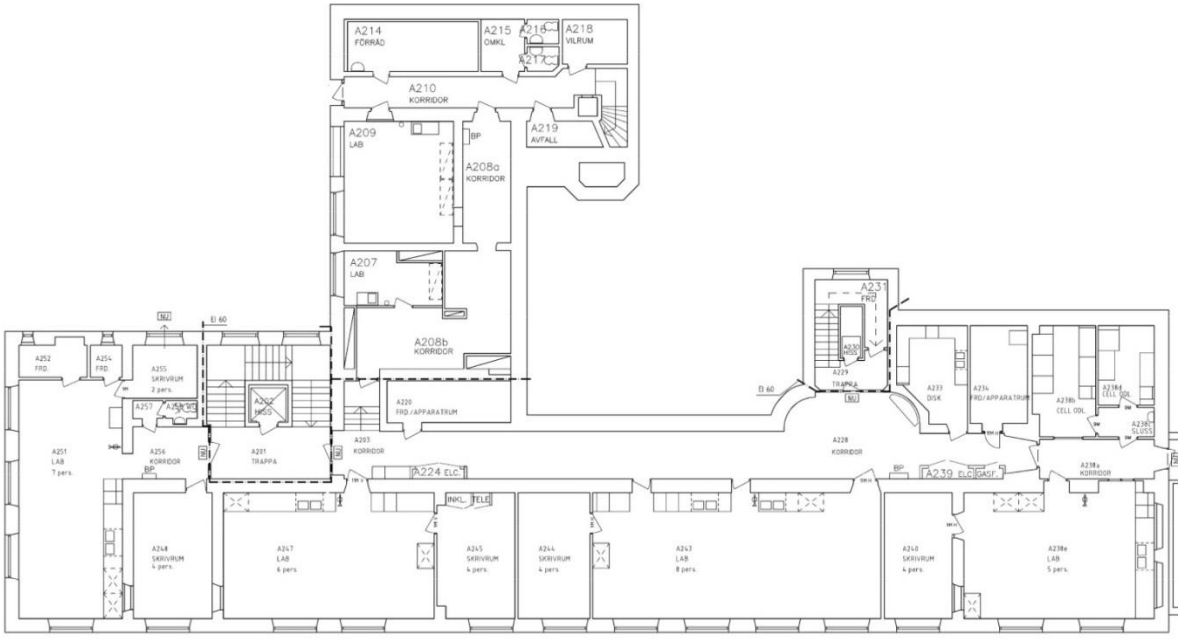
Rum A108. Bärande putsad vägg med dörröppning, foder och fodersocklar i original. Delvis sänkt tak.

Plan 2

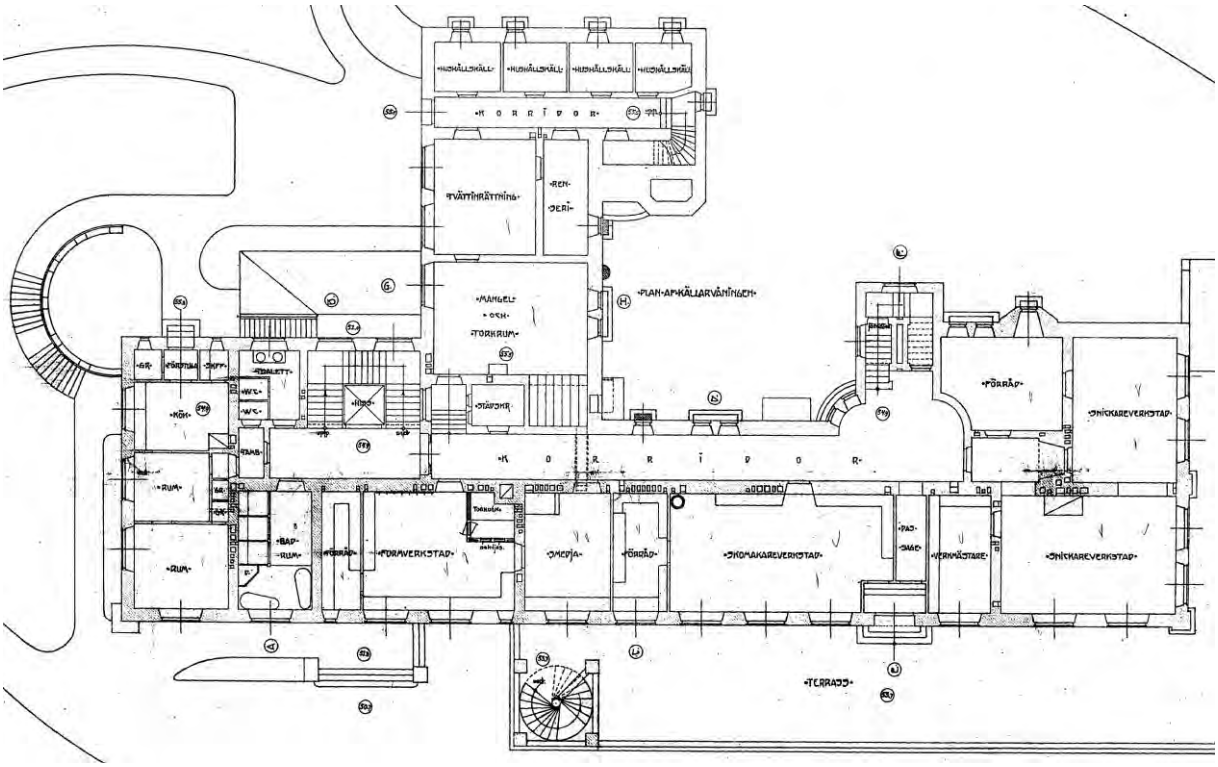
(F d källarvåning)

Inledning

Plan 2 nås primärt från huvudtrapphuset, alternativt från östra trapphuset. Planlösningen utgår huvudsakligen ifrån huvudtrapphusets trapphall och entréhallen samt den korridor som löper i byggnadens längdriktning. Utmed korridoren finns rum mot söder och den leder även vidare till rummen i byggnadens östra del. Den L-formade byggnadskroppen mot norr nås från entréhallen eller via ett mindre trapphus mellan plan 2 och 5. Rum med fönster mot västra gavelfasaden nås från trapphallen.

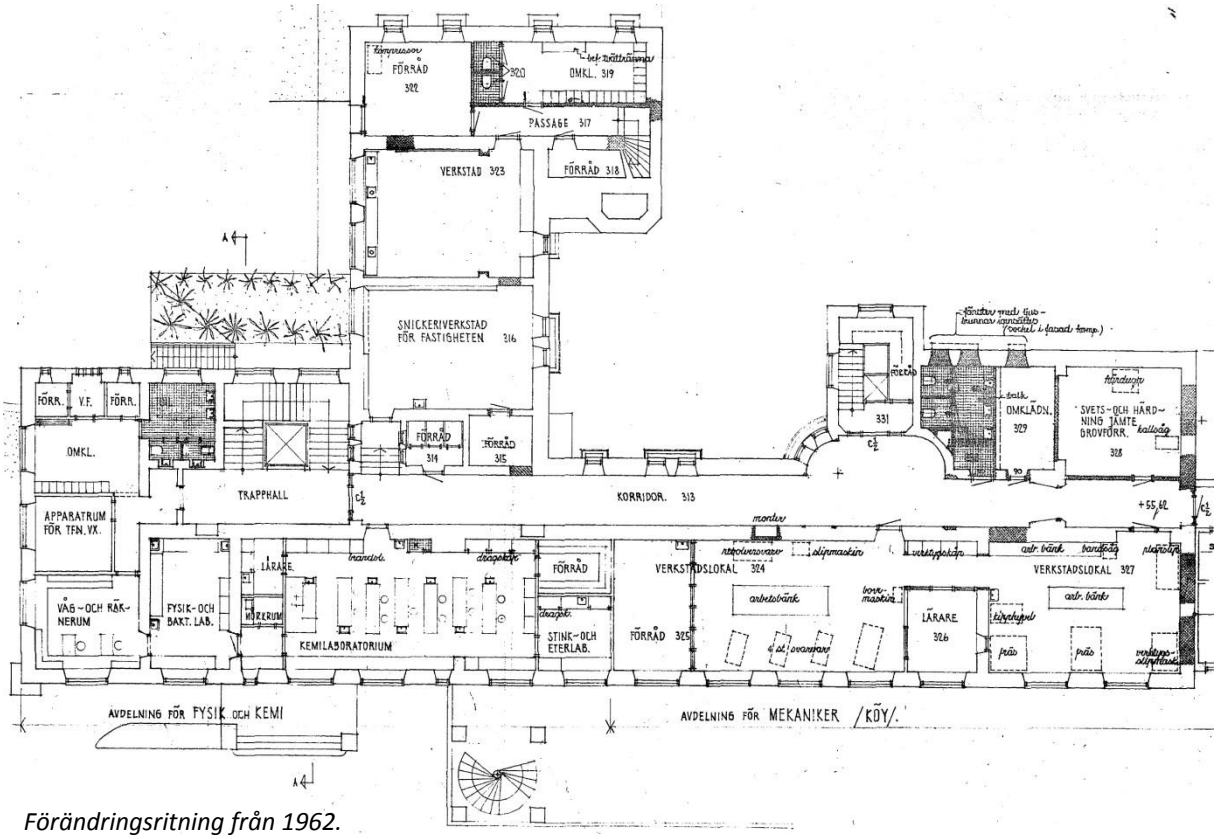


Plan 2. Relationshandling 1992.

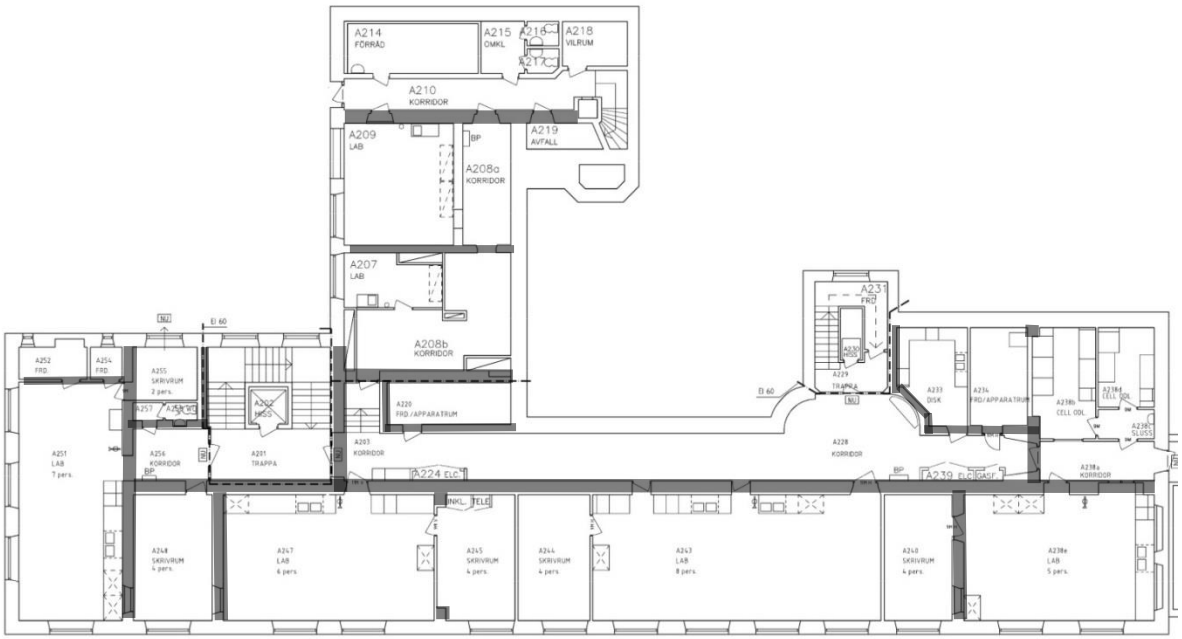


Ursprunglig planlösning 1910.

1961 påbörjades en ombyggnad som sedan fortsatte 1962 i samband med den invändiga moderniseringen och tillbyggnaden av elevhemmet. Den L-formade byggnadskroppen byggdes om för omklädningsrum, wc, verkstad mm vilket medförde att väggar togs ner och nya lättväggar tillkom. Även dörrar sattes igen. Flera rum mot söder slogs samman till större lokaler med mindre utrymmen inom de större rumsstrukturerna. I östra delen inreddes nytt wc och omklädningsrum i vid trapphuset. Fönster som vette mot öster sattes igen i samband med uppförandet av tillbyggnaden, liksom ett antal fönster mot gården. Korridoren förlängdes och kopplades samman med tillbyggnaden. Flera dörrar i korridoren sattes igen och byggdes om till montrar.



Förändringsritning från 1962.



Kvarvarande originalväggar är gråmarkerade.

Sedan 1962 har ytterligare ombyggnader skett. I den L-formade byggnadskroppen har en korridor tillkommit och kopplats samman med den tvärgående passagen och rummen delats i mindre. I övrigt har rumsavsnittet mot väster slagits samman och något rum har delats. Av den ursprungliga planlösningen kvarstår grundstrukturen och de bärande väggarna.

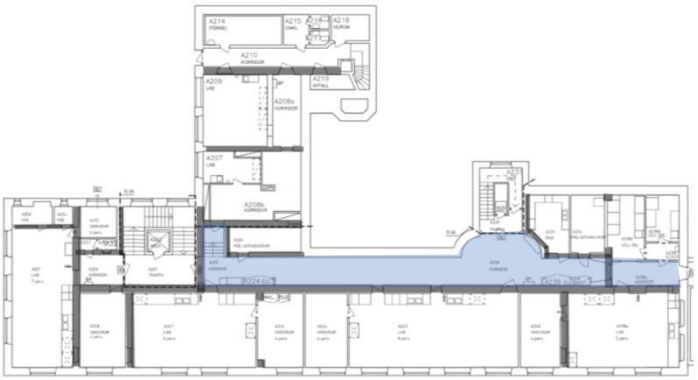
Korridor A203, 228 och 238a

Rum A203 och 228 byggdes som en korridor avskild från trapphuset genom ett dörrparti.

1962 förlängdes korridoren mot tillbyggnaden – rum 238a.

Korridoren har delvis originalplanlösning och enstaka originaldetaljer.

Original/äldre
Rumsindelning (utom rum A238a)
Putsade bärande väggar
Kalstenstrappa
Sockel vid trappa
Dörrparti mot gårdstrapphus



Plan 2. Originalväggar är gråmarkerade.



Rum A203. Korridor med ursprunglig rumsindelning och några enstaka originaldetaljer.



Rum A203. Kalkstenstrappa och profilerad träsockel – original.



Rum A228. Igensatta fönster i ytterväggen till följd av igenlagda ljusbrunnar på gården.



Rum A228. Dörrpartiet mot trapphuset är original. Dörrbladet är utbytt.

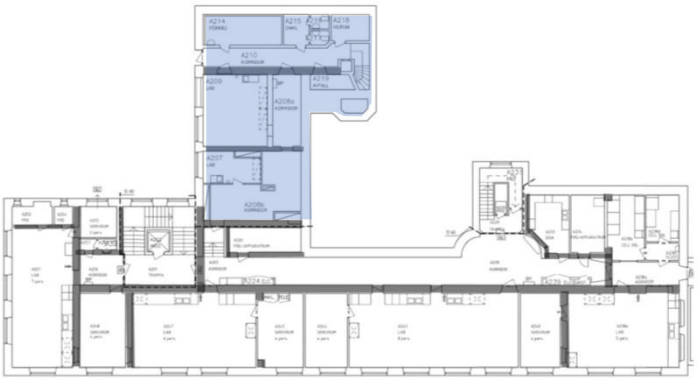


Rum A228 och 238a. Korridoren leder vidare till tillbyggnaden. Inga originaldetaljer.

Rum A207-219

Rum A207-219 byggdes som tvättavdelning och matkällare utmed korridoren mot norr, samt trappa upp till utgång mot gården.

1962 byggdes avdelningen om till verkstad, omklädning och förråd. Därefter har rummen delats in i korridor och mindre rum.



Plan 2. Originalväggar är gråmarkerade.

Rumsindelningen består idag av bärande väggar från den ursprungliga planlösningen och senare förändringar. Rummen har enstaka bevarade originaldetaljer.

<u>Original/äldre</u>
Putsade bärande väggar
Fönster
Trappa mot gårdsentrén



Rum A208a-b. Korridor med senare tillkommen rumsindelning. Till höger i bild syns igensatta fönster.



Rum A209. Kontor sannolikt med originalrumsindelning. Fönstren är original.



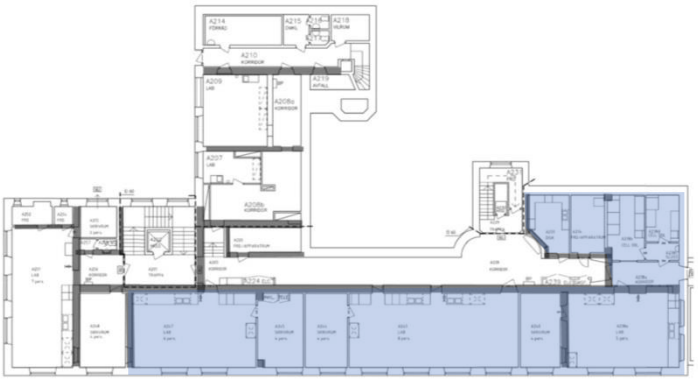
Rum A210. Korridor med originalrumsindelning mot trappa till gårdsentrén.



Rum A210. Murad trappa med kalkstenssteg – original.

Rum A233-247

Rum A233-247 planerades som planerades som verkstäder för snickeri, skomakeri, smide etc.



Plan 2. Originalväggar är gråmarkerade.

1962 om för metallverkstad och kemilaboratorium. De ursprungliga verkstäderna slogs ihop till stora sammanhängande lokaler. En wc-avdelning byggdes i anslutning till gårdstrapphuset och våningsplanet kopplades samman med tillbyggnaden genom att den ursprungliga korridoren förlängdes. Därefter smärre justeringar genomförts av rumsindelningen.

Planlösningen består idag av bärande väggar från den ursprungliga planlösningen senare förändringar. Rummen har enstaka originaldetaljer.

Original/äldre
Putsade bärande väggar
Putsade tak
Fönster
Fönsterbänk
Välvda dörröppningar
Dörrfoder (rum A247)



Rum A238e. Rum med senare rumsindelning. Putsade väggar, putsat tak och välvda dörröppningar mot korridor är original.



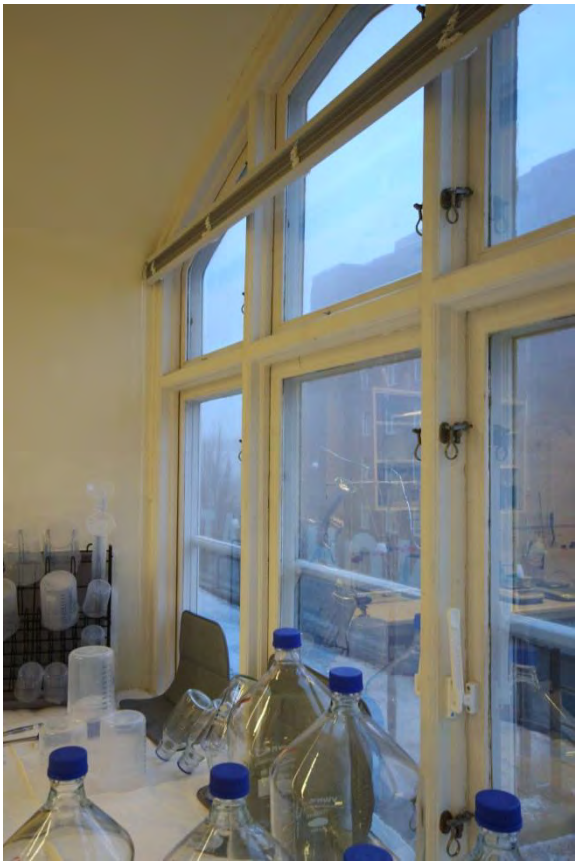
Rum A243. Rum med senare rumsindelning. Putsade väggar, putsat tak och fönster är original.



Rum A243. Rum som slagits samman av flera mindre rum. Putsade väggar, putsat tak och fönster är original.



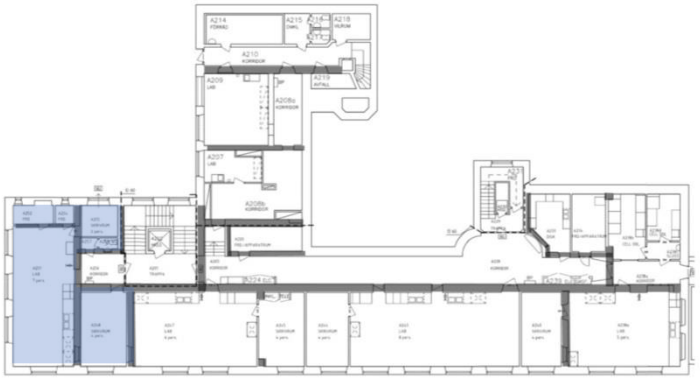
Rum A247. Rum med senare rumsindelning. Putsade väggar, putsat tak och dörröppning samt dörrfoder är original.



Rum A238e. Samtliga rum har originalfönster.

Rum A248-255

Rummen byggdes som badrum och toalett på ömse sidor om trapphallen. Mot västra gaveln fanns en lägenhet med två rum och kök, och separat entré mot norr.



Plan 2. Originalväggar är gråmarkerade.

1962 togs dessa rum i anspråk för laboratorium, apapratrum och omklädning. Därefter har planlösningen justerats ytterligare.

Planlösningen består idag av bärande väggar från den ursprungliga planlösningen senare förändringar. Det finns ett originalrum. Rummen har enstaka originaldetaljer.

<u>Original/äldre</u>
Rumsindelning (A248)
Fönster
Fönsterfoder (A251)
Putsat tak (A251)



Rum A248. Originalrum. Inga originaldetaljer utom fönster.



Rum A251. Senare rumsindelning. Putsade väggar, putsat tak, fönster och fönsterfoder är original.



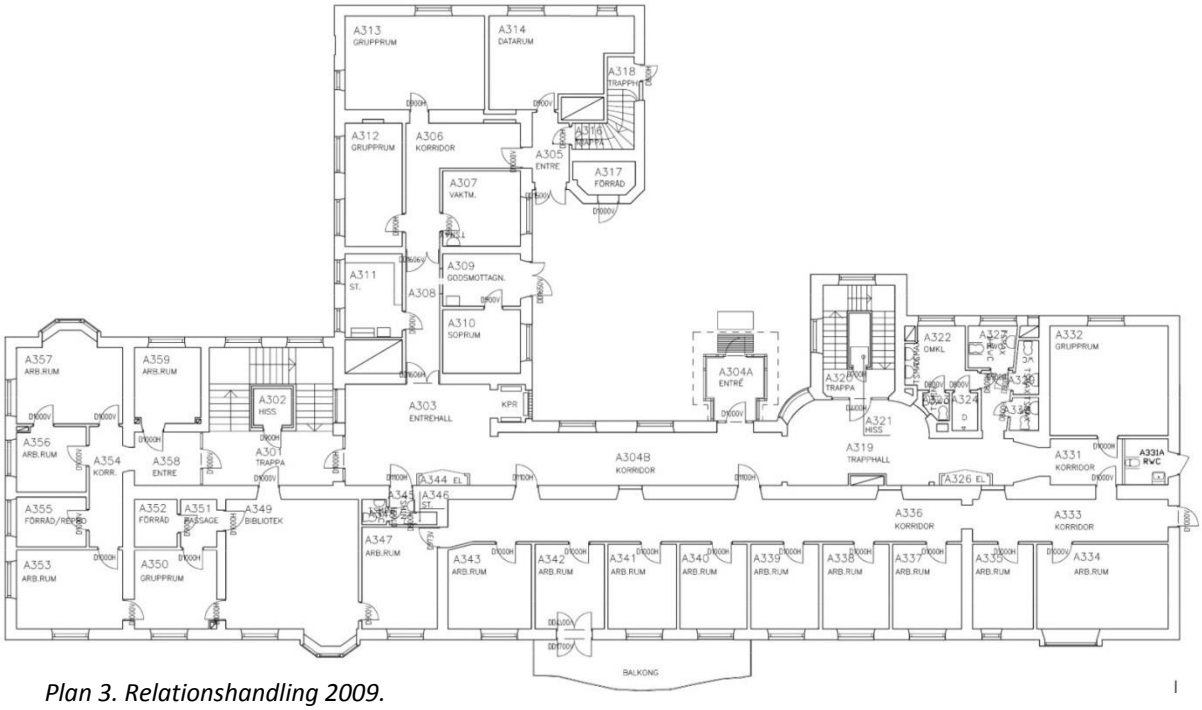
Rum A255. Senare rumsindelning. Putsade väggar och fönster är original.

Plan 3

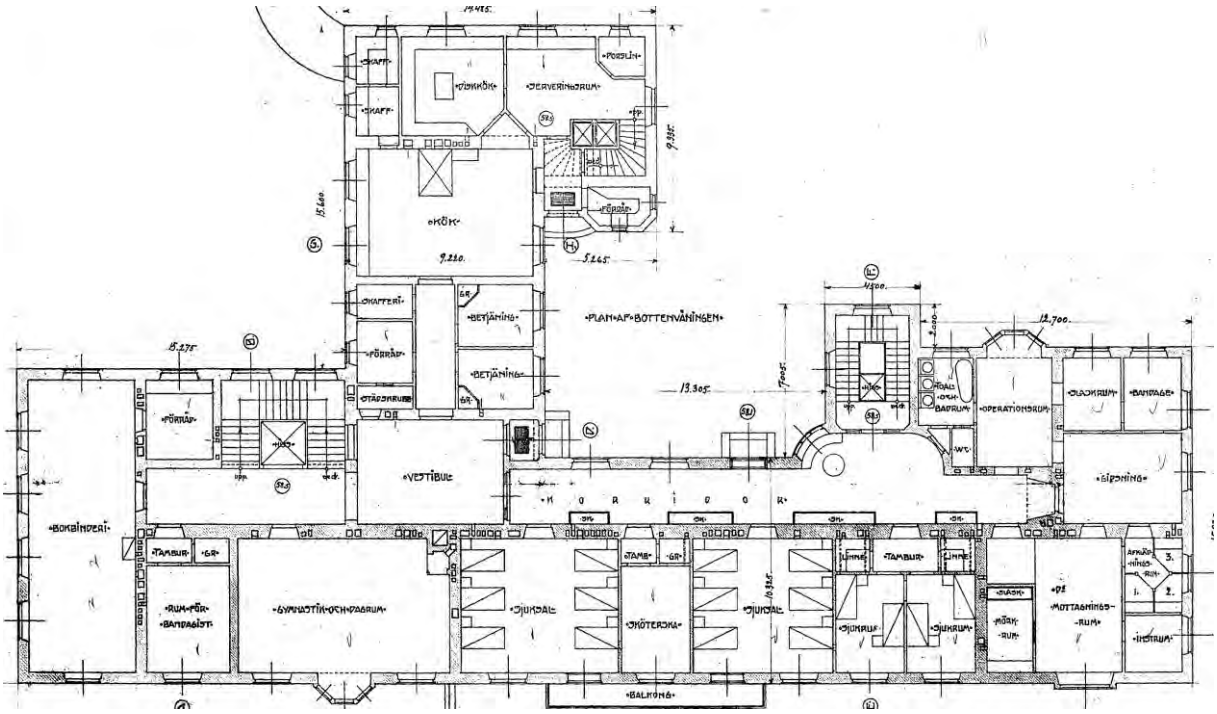
(F d bottenvåning)

Inledning

Plan 3 nås primärt från huvudtrapphuset, alternativt från östra trapphuset eller via entrén mot gården. Planlösningen utgår huvudsakligen ifrån huvudtrapphusets trapphall och entréhallen samt den korridor som löper i byggnadens längdriktning. Mot söder är korridoren kopplad till en sekundär korridor som leder till rummen med fönster mot gatan. Huvudkorridoren leder även vidare till rummen i byggnadens östra del medan den L-formade byggnadskroppen mot norr nås från entréhallen. I denna del finns även ett mindre trapphus. Rum med fönster mot västra gavelfasaden nås primärt från trapphallen.

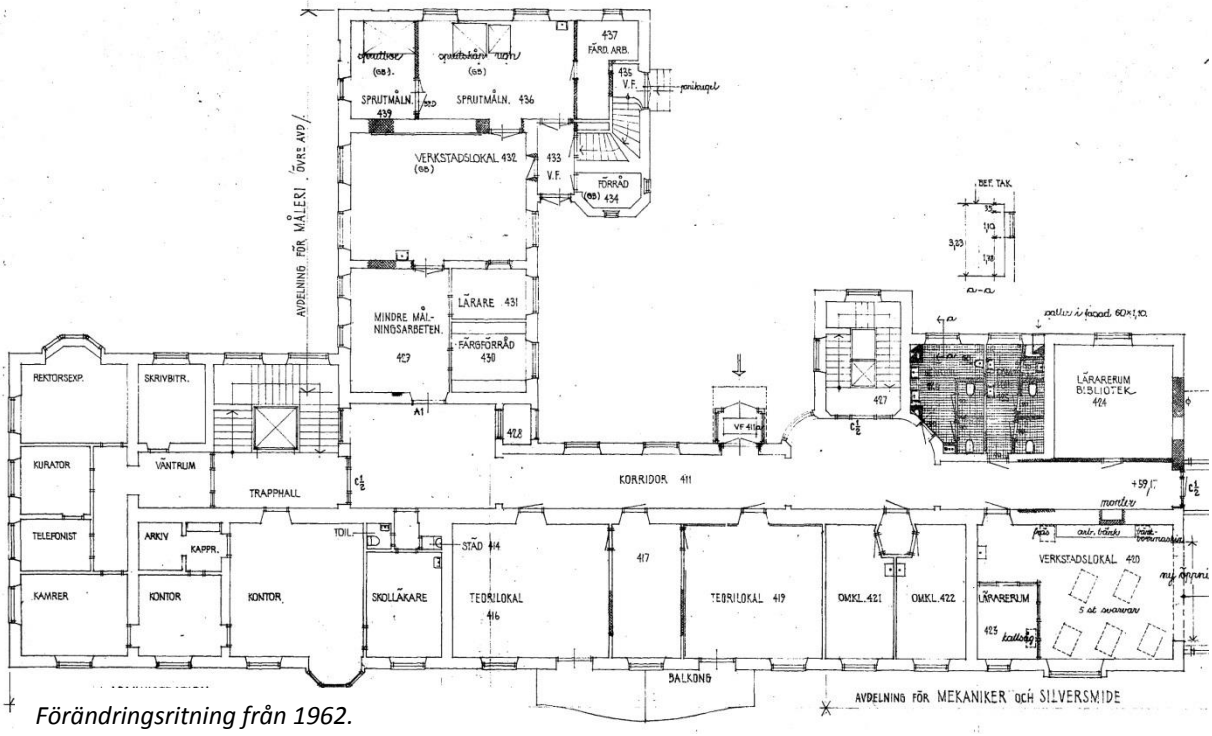


Plan 3. Relationshandling 2009.



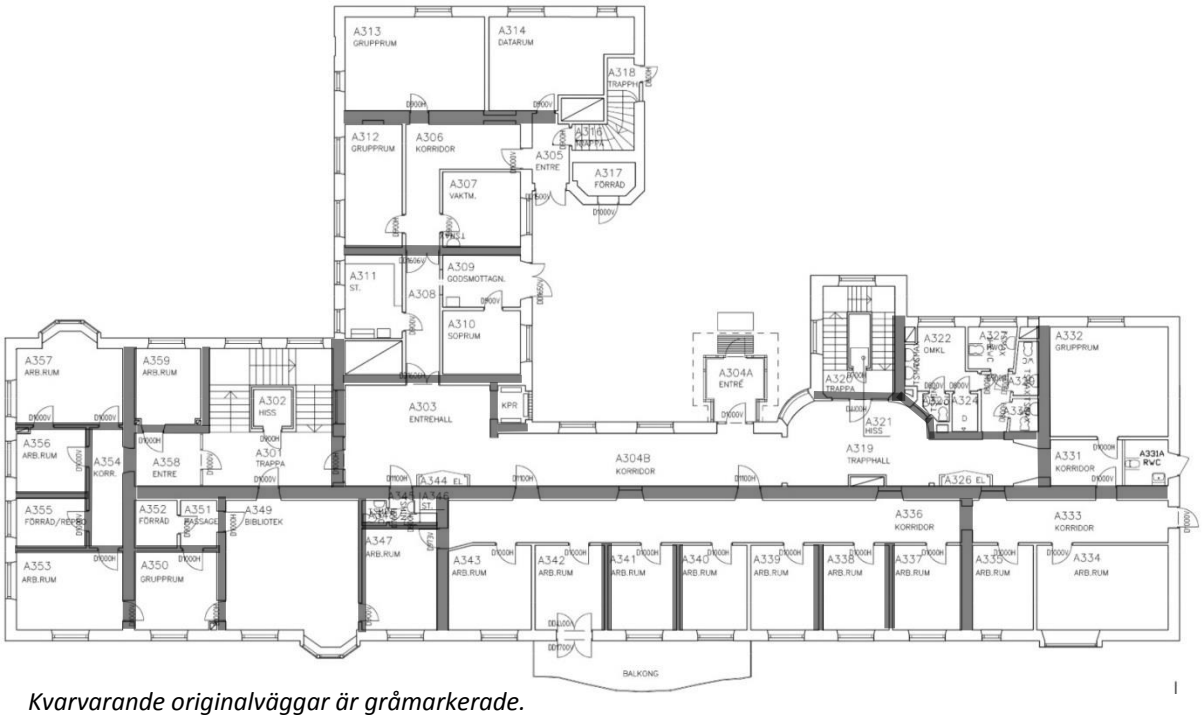
Ursprunglig planlösning 1910.

I samband med 1962 års ombyggnad ändrades våningens planlösning. Köksdelen mot norr byggdes om till verkstäder. Mot väster tillkom en sekundär mindre korridor i den stora sal som ursprungligen innehöll bokbinderi, och rummet delades i fyra rum. Flera av lättväggarna i rummen mot östra gaveln revs i och de större rummen fick ny användning som verkstad och bibliotek. Huvudkorridoren förlängdes för passage till det nyuppförda elevhemmet. Burspråket mot gården samt två fönsteröppningar i dess anslutning ersattes av två nya fönsteröppningar med ny placering och fönstren mot tillbyggnaden sattes igen.



Förändringsritning från 1962.

Sedan 1962 har rummen mot söder delats i en sekundär korridor och små rum med vardera ett fönster. Byggnadskroppen mot norr har också delats in i korridor och mindre rum. Av den ursprungliga planlösningen kvarstår grundstrukturen och de bärande väggarna.



Kvarvarande originalväggar är gråmarkerade.

Entréhall och korridor A303-304 och 319

Rum A303 byggdes som vestibul och var sammankopplad med trapphuset genom en välvd dörröppning. I vestibulen fanns ett vindfång med utgång mot gården. Mot korridoren fanns ett dörrparti.

1962 togs dörrpartiet mot korridoren bort och den välvda dörröppningen mot trapphuset försågs med ett glasparti. I senare tid har dörren mot gården satts igen och vindfånget rivits.



Plan 3. Originalväggar är gråmarkerade.

Den ursprungliga rumsindelningen är till stora delar bevarad. Rummen har delvis bevarade originaldetaljer.

<u>Original/äldre</u>
Rumsindelning
Putsade bärande väggar
Bröstning i handslaget tegel
Slätputsat tak
Välvda dörröppningar
Balkongdörr
Dörrparti mot gårdstrapphus
Fönster
Radiatorer



Rum A303. Entréhall med ursprunglig rumsindelning och välvd entré mot huvudtrapphuset. Bröstning av handslaget tegel, putsad vägg och spegeldörr till vänster i bild är original.



Rum A303. Vy mot korridor. Ursprungligen fanns ett dörrparti mot korridoren och ett vindfång vid den igensatta dörröppningen till vänster i bild. Bröstning av handslaget tegel, putsad vägg och spegeldörr är original.



Rum A304B. Korridor med fönster mot gården. Socklar, putsade väggar, foder och fönster är original.



Rum A319. Trapphall med ursprunglig rumsindelning. Sockel, putsade väggar, fönster och dörrparti mot trapphuset är original.



Dörrpartiet mot trapphuset är original. Dörrbladet är utbytt.

Rum A305-318

Rum A305-318 byggdes som köksavdelning med separat entré från gården.

1962 byggdes avdelningen om till verkstad och därefter har rummen delats in i korridor och mindre rum.

Rumsindelningen består idag av de bärande väggarna från den ursprungliga planlösningen och från förändringarna från 1962 och senare. Rummen har enstaka bevarade originaldetaljer.



Plan 3. Originalväggar är gråmarkerade.

<u>Original/äldre</u>
Putsade bärande väggar
Dörr
Fönster



Rum A308. Korridor med senare tillkommen rumsindelning. Spegeldörren till vänster i bild är original, möjligen flyttad.



Rum A312. Kontor med senare tillkommen rumsindelning. Fönstren är original.



Rum A314. Kontor med senare tillkommen rumsindelning. Fönstren är original.

Rum A322-335



Plan 3. Originalväggar är gråmarkerade.

Rum A322-335 planerades som avdelning för gipsning och operation med mottagningsrum och intilliggande sjuksalar i rummen mot söder.

1962 byggdes avdelningen om för undervisning med lärarrum, verkstad och undervisningslokaler. En wc-avdelning byggdes i anslutning till gårdstrapphuset och våningsplanet kopplades samman med tillbyggnaden genom att den ursprungliga korridoren förlängdes. Därefter har en sekundär korridor byggts genom rumsavsnittet mot söder. Rummen har delats in i mindre rum för wc och omklädning, samt grupprum och arbetsrum.

Rumsindelningen består idag av de bärande väggarna från den ursprungliga planlösningen och från förändringarna från 1962 och senare. Rummen har enstaka originaldetaljer.

<u>*Original/äldre*</u>
Putsade bärande väggar
Socklar
Putsade tak
Fönster
Fönsterbänk



Rum A332. Rum med senare rumsindelning. Det finns delvis bevarade originaldelar i form av sockel, fönsterbänk, fönster och putsat tak.



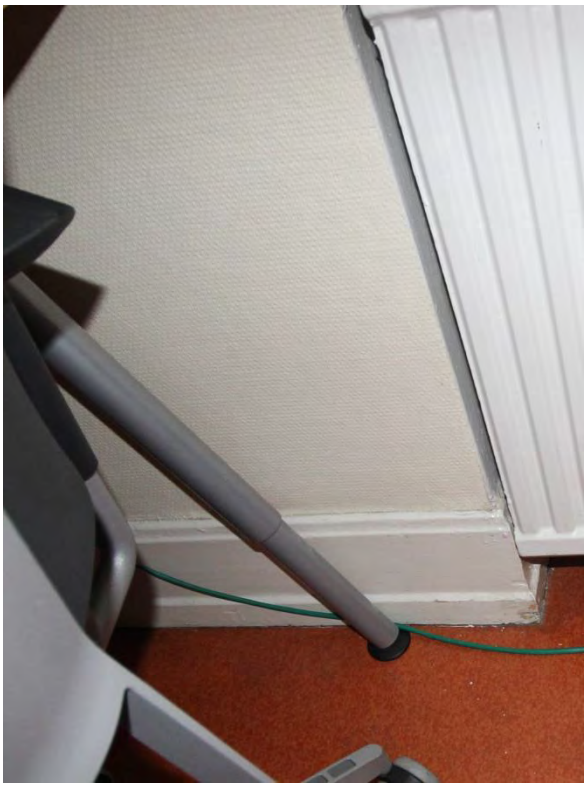
Rum A333/336. Sekundär korridor med igensatta dörrar mot ursprunglig korridor till höger i bild. Utmed den bärande putsade väggen finns originalsockel.



Rum A334. Hörnrum med större fönster i burspråk. Det finns bevarade originaldelar i form av sockel, fönster och fönsterbänk.



Rum A341. Originalrum som delats av i bakkant för att åstadkomma en korridor. Taket har putsade hålkäl i anslutning till originalväggar. originaldelar i form av sockel, fönster och fönsterbänk.



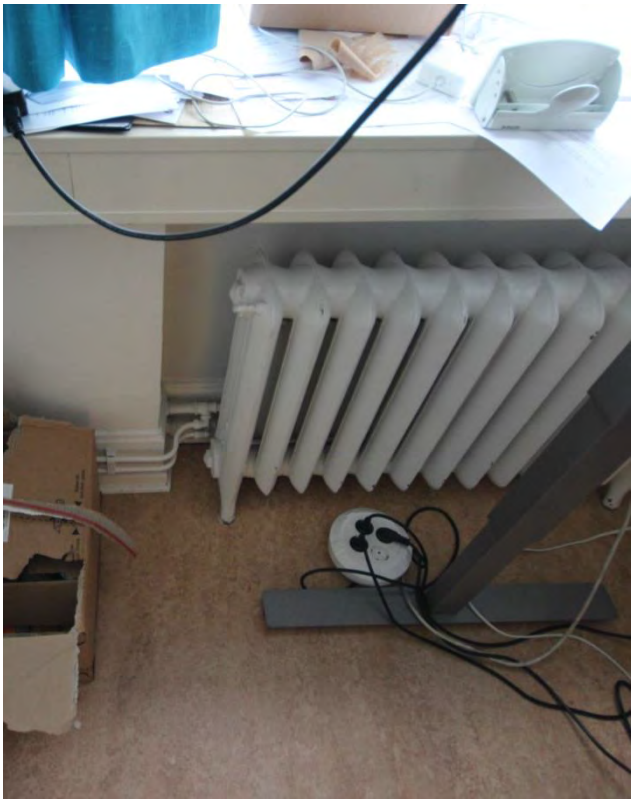
Rum A339. Exempel på originalsockel.



Rum A337. Exempel putsat hålkäl och rundstav som följt originalrumsindelningen.



Rum A342. Rum med utgång till balkong. Sockel, fönsterdörr och putsat hålkäl är original.



Rum A343. Exempel på originalradiator.



Rum A343. Exempel på originalfönster. Utåtgående kopplat fyrluftsfönster med spröjs i de nedre lufterna.

Rum A345-357 och 359

Rummen utgörs av tre sammanhängande rum mot söder och fyra rum mot västra gaveln med en internkorridor. I anslutning till dessa rum finns ytterligare ett litet rum med fönster mot norr.

Rummen har originalplanlösning och till stora delar bevarade originaldetaljer.



Plan 3. Originalväggar är gråmarkerade.

<u>Original/äldre</u>
Rumsindelning
Socklar
Dörrar
Foder
Fönster
Putsade tak



Rum A347. Originalrum. Det finns bevarade originaldelar i form av sockel, fönsterbänk, fönster, putsat tak och spegeldörr.



Rum A349. Originalrum. Sockel, spegeldörrar, foder, fönsterbänk, fönster och putsat tak är original.



Rum A350. Originalrum. Sockel, dörr med överljus, foder, fönsterbänk, fönster och putsat tak är original.



Rum A353. Originalrum. Sockel, foder, fönsterbänk, fönster och putsat tak är original.



Rum A356. Originalrum. Sockel, foder och putsat tak är original. Dörrbladet är utbytt.



Rum A357. Originalrum med burspråk mot norr. Sockel, foder, fönsterbänk, fönster och putsat tak är original.



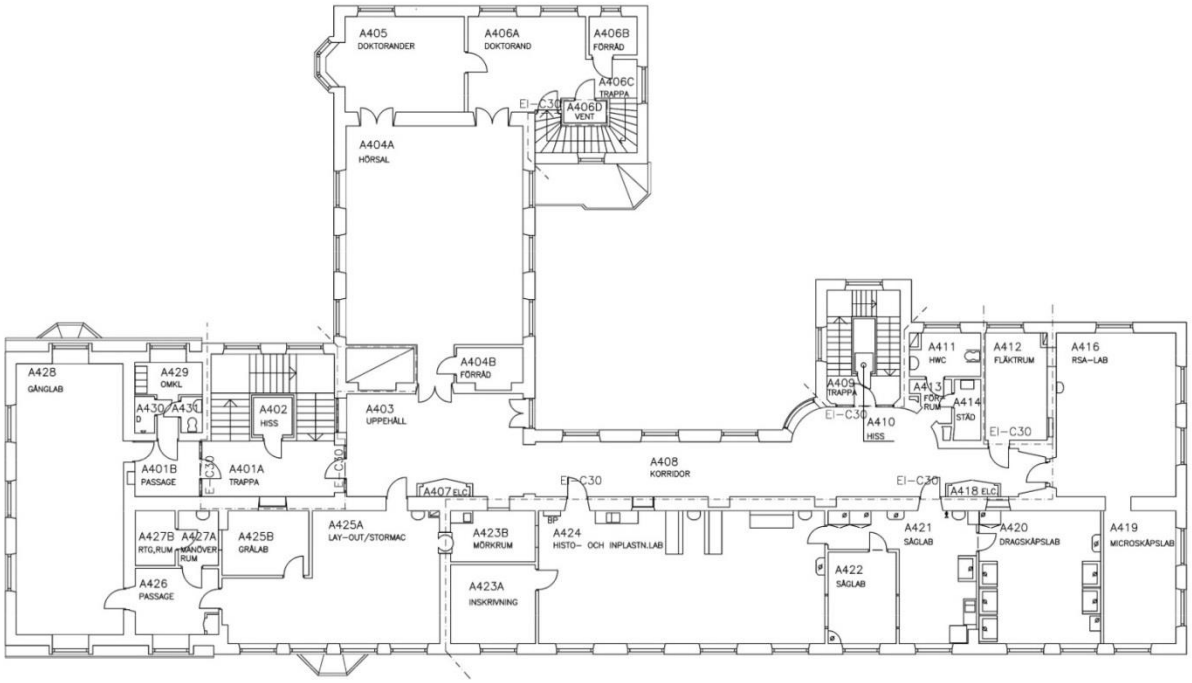
Rum A357. Exempel på fönsterbänk i vit marmor – original.

Plan 4

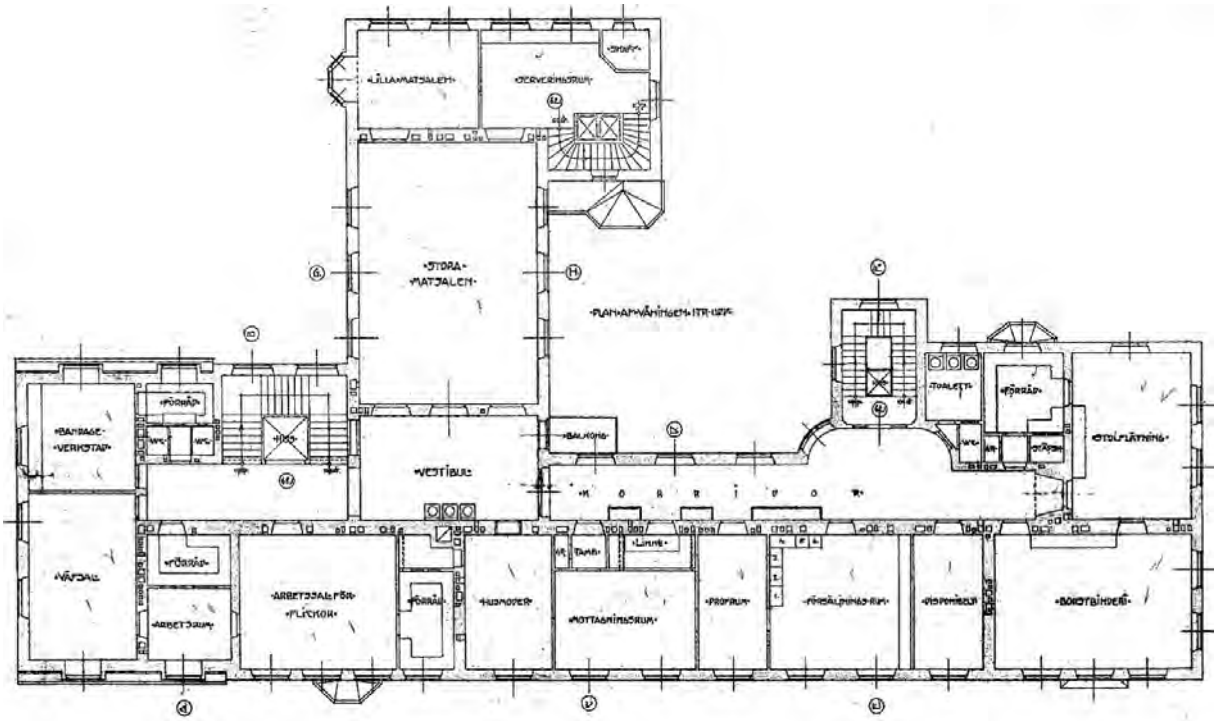
(F d plan 1)

Inledning

Plan 4 nås primärt från huvudtrapphuset, alternativt från östra trapphuset. Planlösningen utgår huvudsakligen ifrån huvudtrapphusets trapphall och entréhallen samt den korridor som löper i byggnadens längdriktning. Utmed korridoren finns rum mot söder och den leder även vidare till rummen i byggnadens östra del. Den L-formade byggnadskroppen mot norr nås från entréhallen eller via ett mindre trapphus mellan plan 2 och 5. Rum med fönster mot västra gavelfasaden nås från trapphallen.

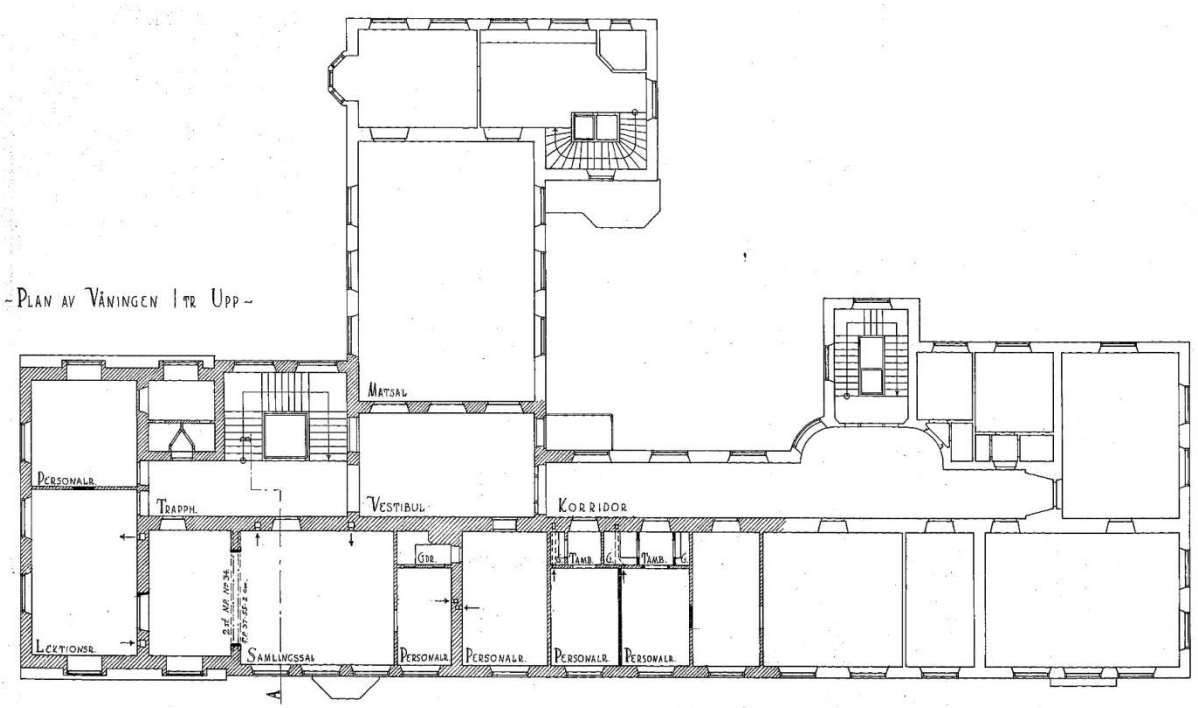


Plan 4. Relationshandling 2000.



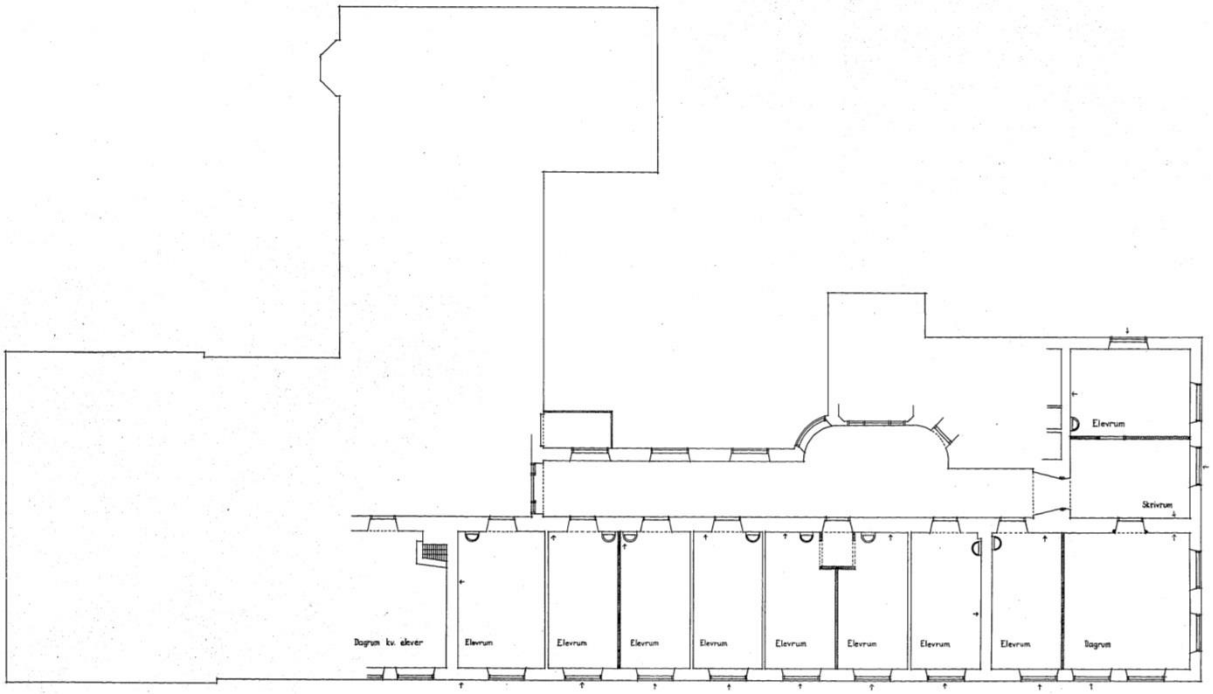
Ursprunglig planlösning 1910.

1928 genomfördes mindre ändringar av planlösningen. Några av rummen mot söder slogs samman till ett stort rum och i anslutning till korridoren delades ett rum av till två.



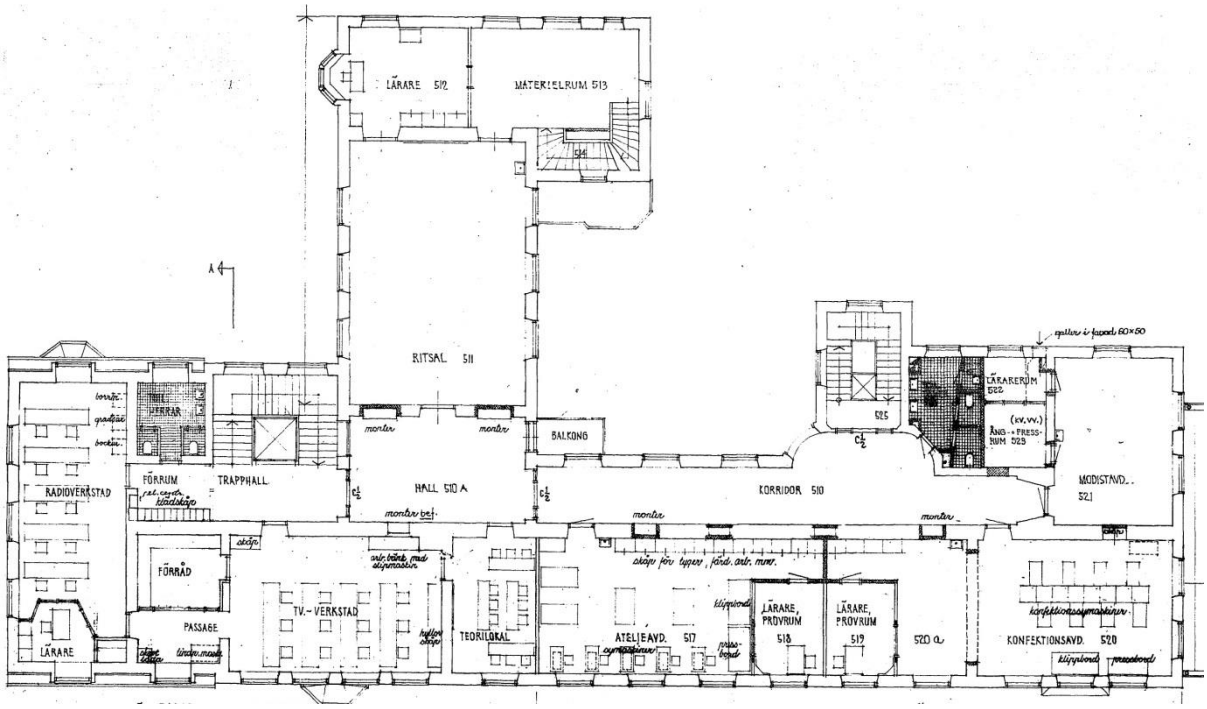
Förändringsritning från 1928.

1949 justerades planlösningen ytterligare då några av rummen utmed korridoren samt i östra delen av byggnaden delades av till flera små rum.



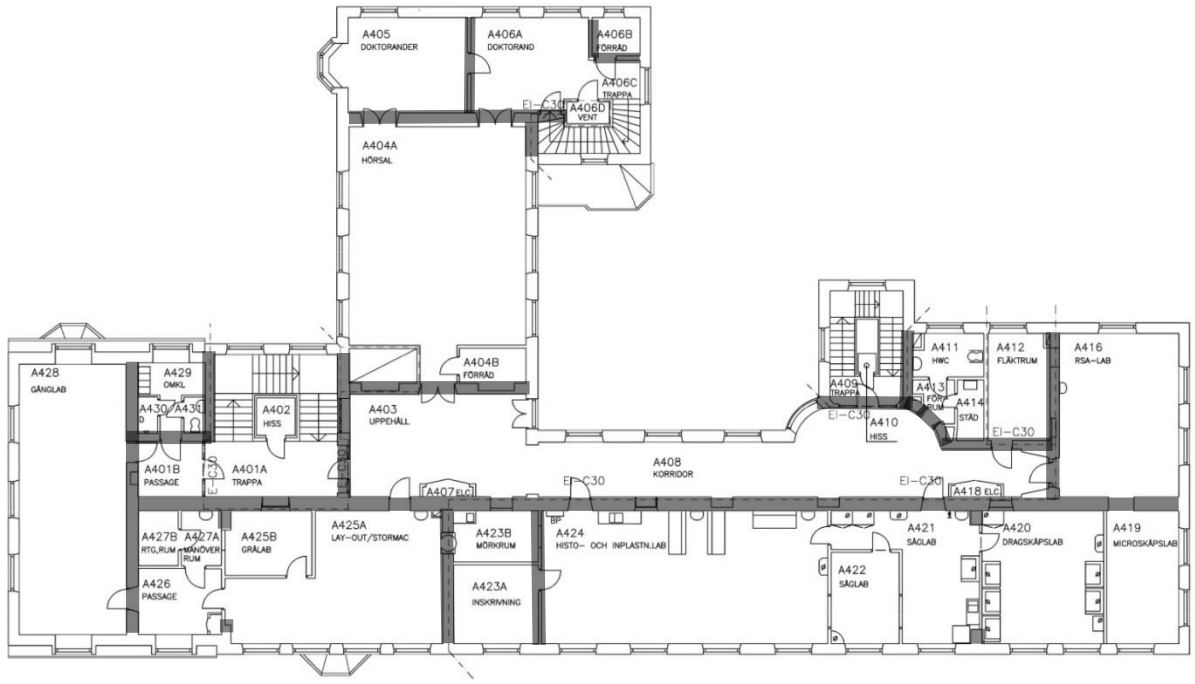
Förändringsritning från 1949.

1961 påbörjades en ombyggnad som sedan fortsatte 1962 i samband med den invändiga moderniseringen och tillbyggnaden av elevhemmet. Rum mot östra och västra gavelfasaden samt mot söder slogs generellt samman för att åstadkomma större rumsytor men flera av dem försågs även med mindre utrymmen inom den större strukturen. Till följd av den nya rumsindelningen sattes flera dörrar igen och liksom på flera av de andra våningarna installerades montrar i de tidigare dörröppningarna.



Förändringsritning från 1962.

Sedan 1962 har ett par av rummen mot söder delats i mindre rum.
Av den ursprungliga planlösningen kvarstår grundstrukturen och de bärande väggarna. Den L-formade byggnadskroppen har i det närmaste ursprunglig planlösning.



Kvarvarande originalväggar är gråmarkerade.

Entréhall och korridor A403 och 408

Rum A403 byggdes som vestibul och var sammankopplad med trapphuset genom en välvd dörröppning. I vestibulen fanns en ursprungligen en utgång till en balkong i hörnet mot gården. Mot korridoren fanns ett dörrparti.

1962 togs dörrpartiet mot korridoren bort och den välvda dörröppningen mot trapphuset försågs med ett glasparti. I senare tid har balkongen mot gården rivits och balkongdörren satts igen.



Plan 4. Originalväggar är gråmarkerade.

Rummen har originalplanlösning och till stora delar bevarade originaldetaljer.

<u>Original/äldre</u>
Rumsindelning
Putsade bärande väggar
Bröstning i handslaget tegel
Slätputsat tak
Välvda dörröppningar
Dörrparti mot gårdstrapphus
Fönster
Balkongdörr



Rum A403. Entréhall med ursprunglig rumsindelning och välvd entré mot huvudtrapphuset. Bröstning av handslaget tegel, putsade väggar och putsat tak är original.



Rum A403. Vy mot korridor. Ursprungligen fanns ett dörrparti mot korridoren. Dörröppningen är nu delvis igensatt och har en senare enkeldörr. Bröstning av handslaget tegel, putsad vägg och fönsterdörr mot f d balkong är original.



Rum A408. Korridor med fönster mot gården. Tegelbröstning, putsade väggar, fönster och radiatorer är original.



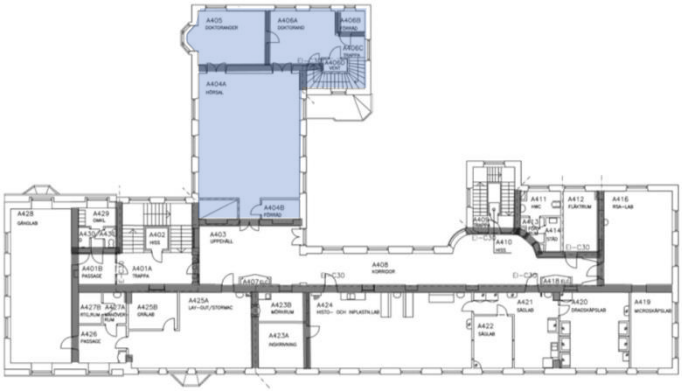
Rum A408. Trapphall med ursprunglig rumsindelning. Tegelbröstning, putsade väggar, fönster och dörrparti mot trapphuset är original.



Dörrpartiet mot trapphuset är original. Dörrbladet är utbytt.

Rum A404-406

Rum A404-406 byggdes som en stor och en liten matsal med serveringsrum. Från serveringsrummet fanns trappa och mathissar till den underliggande köksavdelningen. Den stora matsalen hade ursprungligen tre dörrar mot vestibulen.



Plan 4. Originalväggar är gråmarkerade.

1962 sattes två av dessa igen då matsalen med intilliggande rum togs i anspråk för ritsal, materiel och lärarrum. Innanför dörrarna har i senare tid ett schakt tagits upp och ett litet förråd byggts.

Rummen har originalplanlösning och till stora delar bevarade originaldetaljer.

<u>Original/äldre</u>
Putsade bärande väggar
Socklar
Paneler
Pardörrar
Fönsterbänkar
Foder
Fönster
Tak (delvis)
Taklister



Rum A404A. Fd matsal med övervägande ursprunglig rumsindelning, schakt och förråd har tillkommit i hörnen mot vestibulen. Paneler, radiatorer, pardörrar, fönsterfoder, fönsterbänkar och fönster är original.



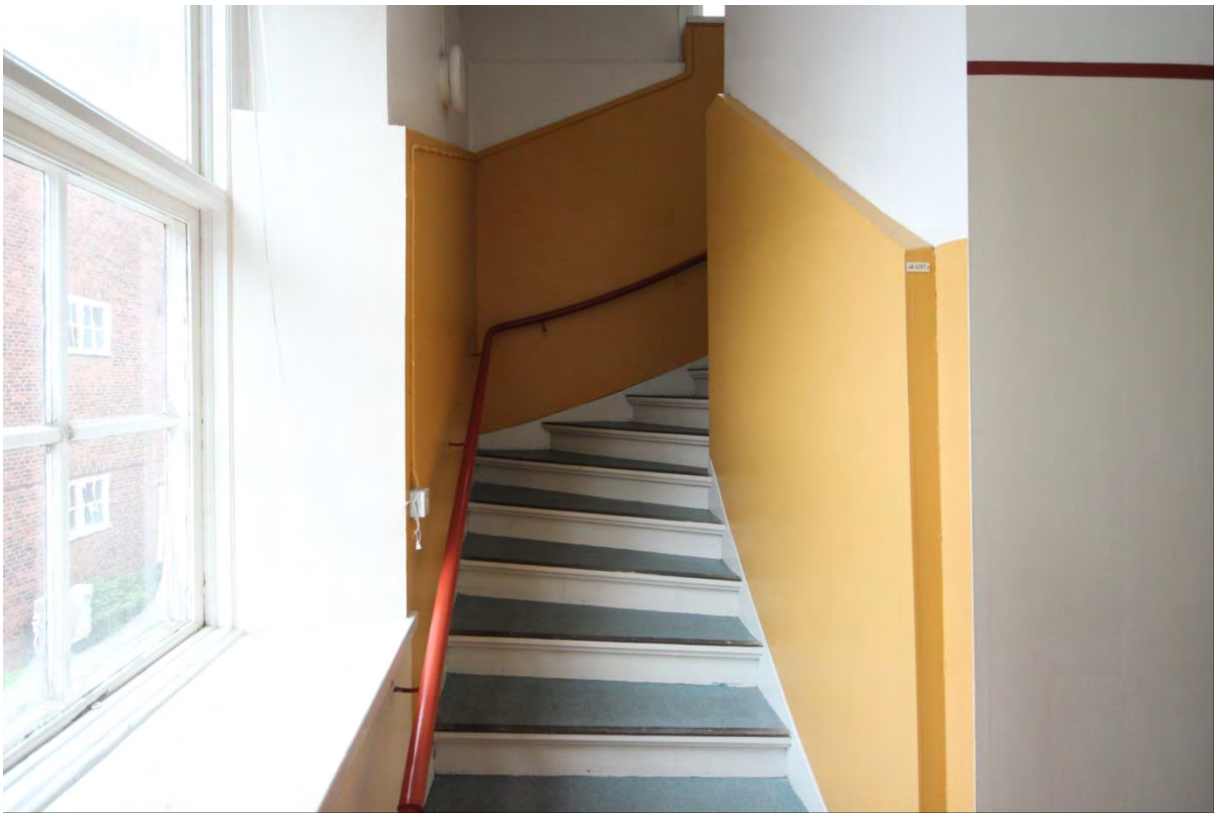
Rum A405. F d matsal med ursprunglig rumsindelning. Paneler, pardörrar, fönsterfoder, fönsterbänkar och fönster är original.



Rum A405. F d matsal med ursprunglig rumsindelning. Paneler, pardörrar, fönsterfoder, fönsterbänkar och fönster är original.



Rum A406A. F d serveringsrum med ursprunglig rumsindelning. Dörrar, foder och radiator är original.



Rum A3406C. Trätrappa med inklädd panel. Trappa, fönster och panel är original.

Rum A411-423

Rum A411-412 byggdes som toaletter och förråd. Rum A41-420 utgjorde två större rum med fönster och övriga rum A421-423 var fördelade på rum med en eller två fönster mot söder.

1962 slogs rummen mot söder samman till större lokaler för undervisning i sömnad med lärarrum, ateljé och undervisningslokaler.

Därefter har ett par av rummen delats i mindre rum.



Plan 4. Originalväggar är gråmarkerade.

Rumsindelningen består idag av de bärande väggarna från den ursprungliga planlösningen och från förändringarna från 1962 och senare. Rummen har enstaka originaldetaljer.

<u>Original/äldre</u>
Putsade bärande väggar
Socklar (rum A423)
Putsade tak
Fönster
Fönsterbänkar



Rum A416. Originalrum. Fönster och fönsterbänkar är original.



Rum A419. Större rum som delats. Fönster och fönsterbänkar är original.

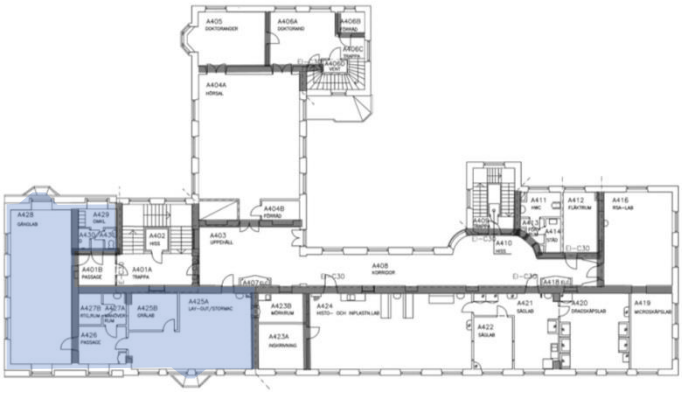


Rum A424. Rum som slagits samman av mindre rum. Senare lättvägg till vänster i bild. Fönster och fönsterbänkar är original.

Rum A425-429

Rum A425-429 utgjordes ursprungligen av tre större rum med intilliggande förråd.

1962 slogs rum två rum mot söder samman till en större TV-verkstad och de två rummen mot öster slogs samman till en radioverkstad. Förrådet mot norr inreddes med wc.



Plan 4. Originalväggar är gråmarkerade.

Rumsavsnittet har ett originalrum. I övrigt utgörs rumsindelningen av bärande väggar från den ursprungliga planlösningen och från förändringarna från 1962 och senare. Rummen har enstaka originaldetaljer.

<u>Original/äldre</u>
Putsade bärande väggar
Socklar
Dörrar
Foder
Fönster
Putsade tak



Rum A425. Rum med senare rumsindelning. Fönster och fönsterbänkar är original. Fönstren har kompletterats med innanfönster.



Rum A426. Rum med paneler i anslutning till originalväggar. Paneler och fönster är original.



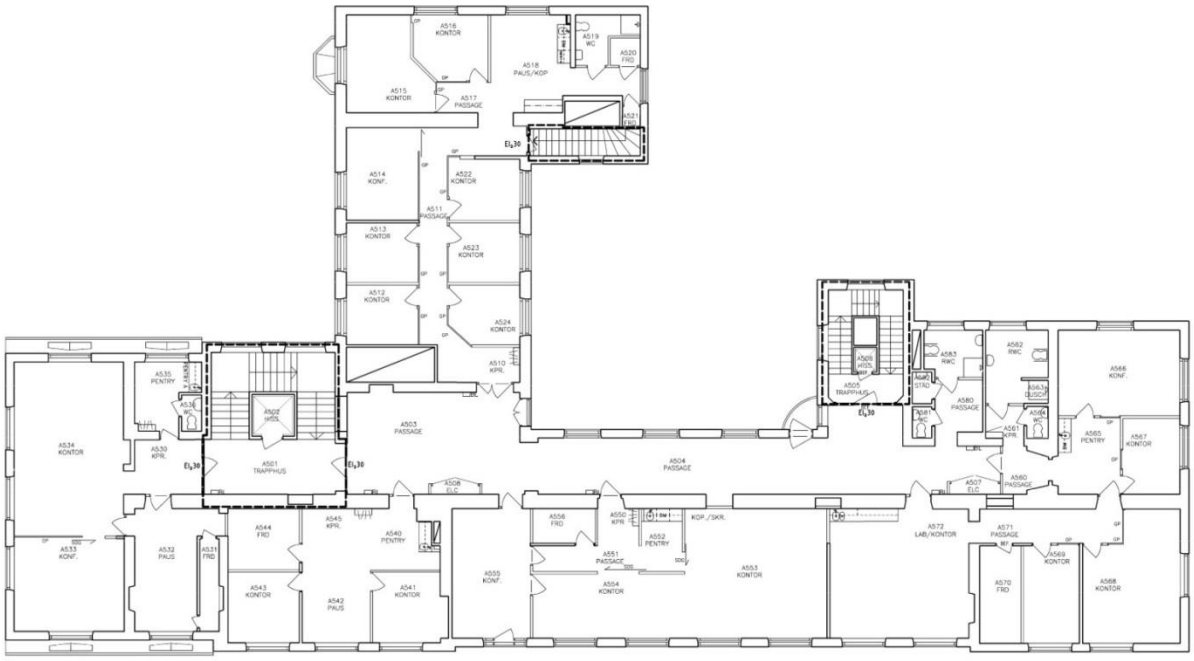
Rum A428. Originalrum. Rum med senare rumsindelning. Fönster och fönsterbänkar är original. Fönstren har kompletterats med innanfönster.

Plan 5

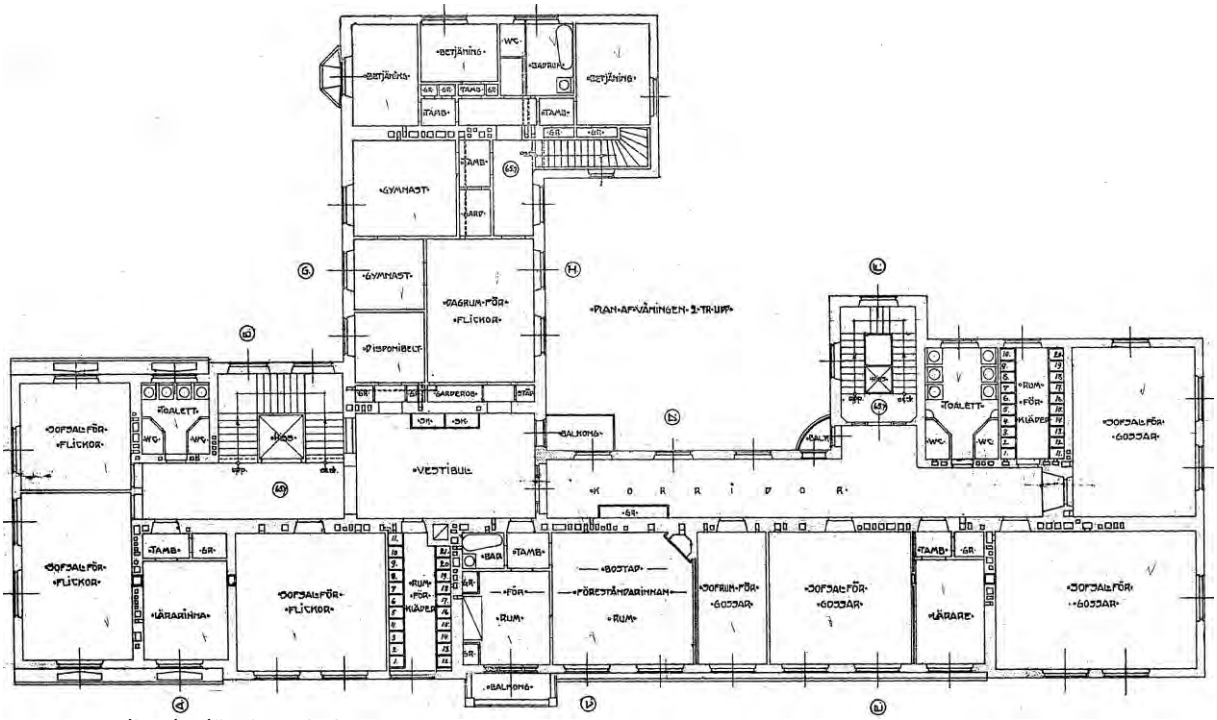
(F d plan 2)

Inledning

Plan 5 nås primärt från huvudtrapphuset, alternativt från östra trapphuset. Planlösningen utgår huvudsakligen ifrån huvudtrapphusets trapphall och entréhallen samt den korridor som löper i byggnadens längdriktning. Utmed korridoren finns rum mot söder och den östra gaveln. Den L-formade byggnadskroppen mot norr nås från entréhallen. I denna del finns även ett mindre trapphus mellan plan 2-5. Rum med fönster mot västra gavelfasaden nås från trapphallen.

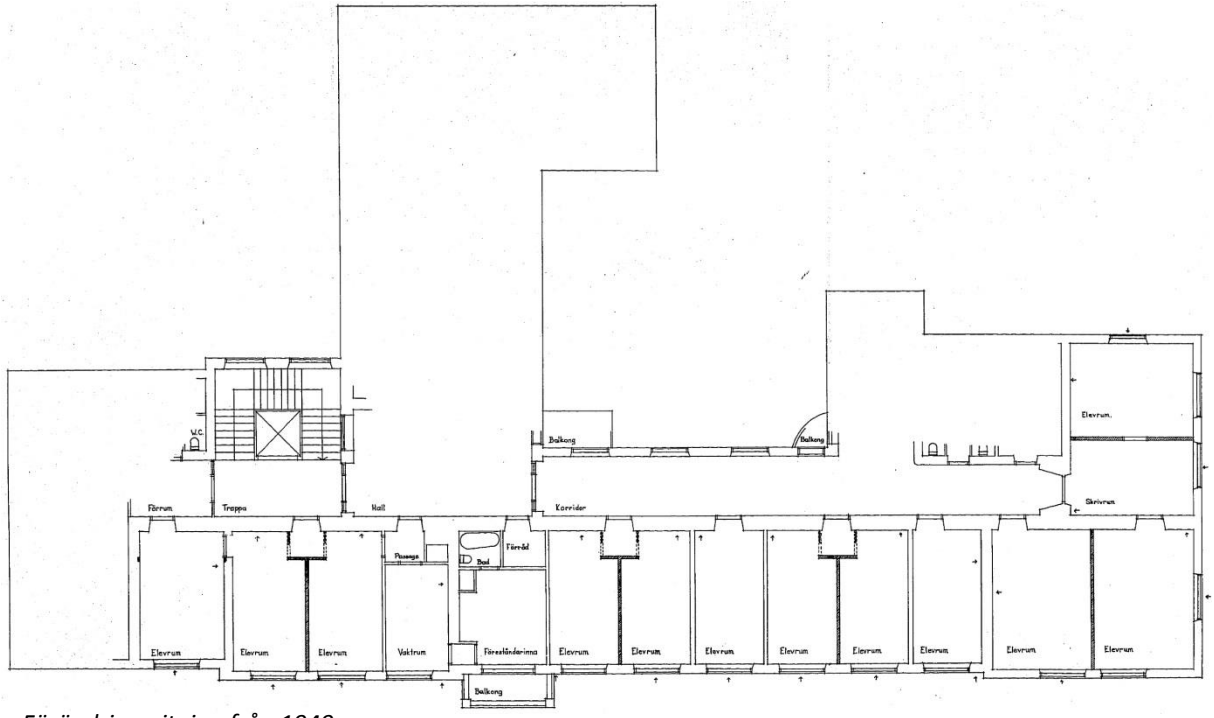


Plan 5. Relationshandling 2011.



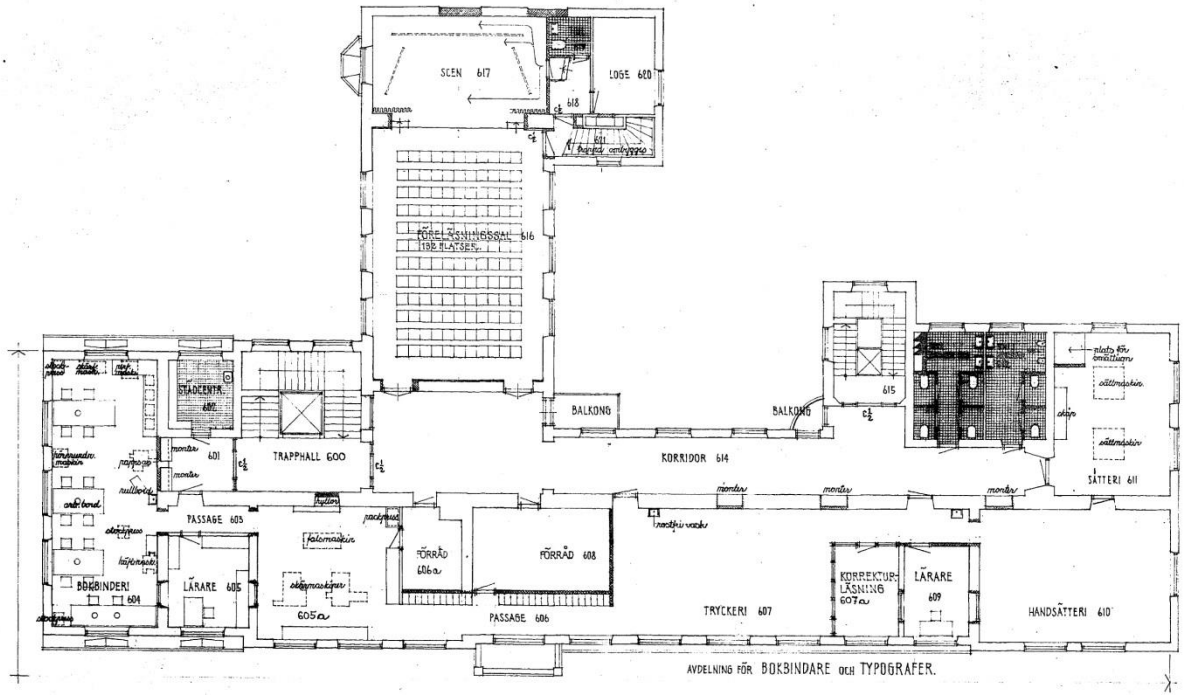
Ursprunglig planlösning 1910.

1949 genomfördes en ändring av planlösningen då flera av rummen mot söder, huvudsakligen utmed korridoren samt mot öster delades av till mindre rum.



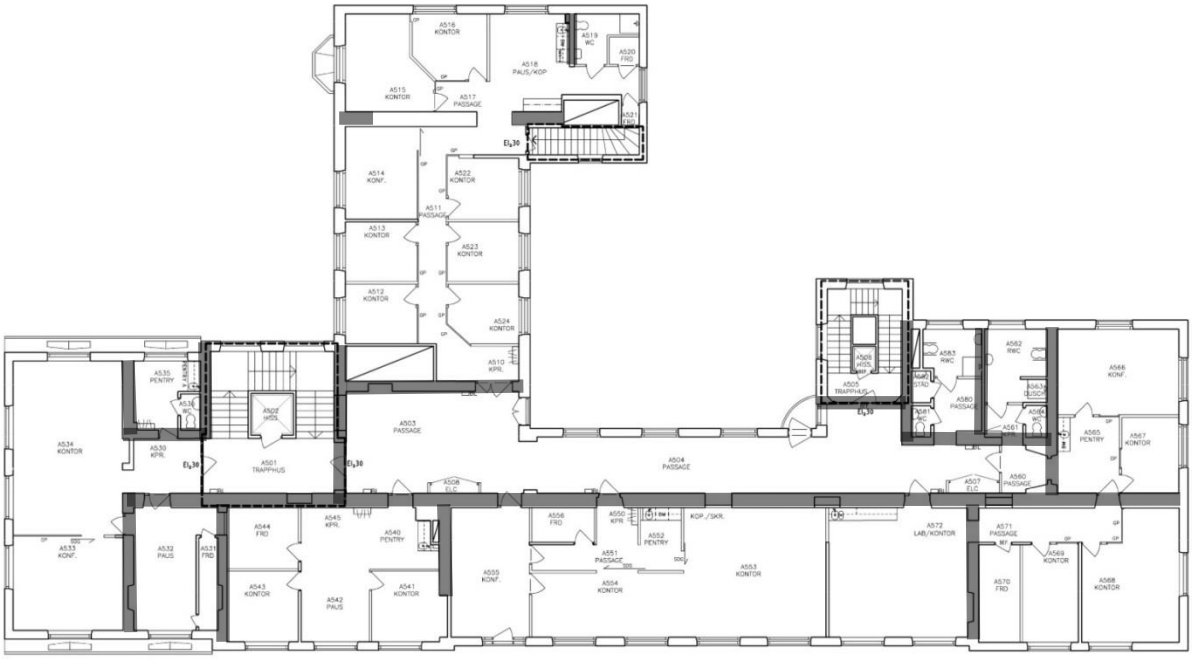
Förändringsritning från 1949.

I samband med 1962 års ombyggnad ändrades våningens planlösning återigen. I den L-formade delen slogs flera av de små rummen samman till ett stort rum som löpte utmed byggnadskroppens hela längd och i resten av byggnaden gjordes liknande åtgärder med syftet att åstadkomma större rumsytor med mindre rum inom den större strukturen.



Förändringsritning från 1962.

Sedan 1962 har rumsindelningen ändrats återigen, generellt sett har de större rummen delats i mindre rum. Av den ursprungliga planlösningen kvarstår grundstrukturen och de bärande väggarna.



Kvarvarande originalväggar är gråmarkerade.

Entréhall och korridor A503-504

Rum A503 byggdes som vestibul och var sammankopplad med trapphuset genom en välvd dörröppning. I vestibulen fanns en ursprungligen en utgång till en balkong i hörnet mot gården. Mot korridoren fanns ett dörrparti.



Plan 5. Originalväggar är gråmarkerade.

1962 togs dörrpartiet mot korridoren bort och den välvda dörröppningen mot trapphuset försågs med ett glasparti. I senare tid har balkongen mot gården rivits och balkongdörren satts igen.

Rummen har originalplanlösning och till stora delar bevarade originaldetaljer.

<u>Original/äldre</u>
Rumsindelning
Putsade bärande väggar
Bröstning i handslaget tegel
Slätputsat tak
Välvda dörröppningar
Dörrparti mot gårdstrapphus
Fönster
Balkongdörr



Rum A503. Entréhall med ursprunglig rumsindelning och välvd entré mot huvudtrapphuset. Bröstning av handslaget tegel och putsade väggar är original.



Rum A403. Vy mot korridor. Ursprungligen fanns ett dörrparti mot korridoren. Bröstning av handslaget tegel, putsad vägg och fönsterdörr mot f d balkong är original.



Rum A504. Korridor med fönster mot gården. Tegelbröstning, putsade väggar, fönster och radiatorer är original. Fönstren har sekundära innanfönster.



Rum A504. Korridor med ursprunglig rumsindelning. Tegelbröstning, putsade väggar, fönster och balkongdörr är original.



Rum A504. Dörrpartiet mot trapphuset är original. Dörrbladet är utbytt.

Rum A510-524

Rum A404-406 byggdes som gymnastik och dagrum för flickor. Utmed gaveln fanns personalbostäder med trappa ner till matsal och köksavdelning.

1962 slogs rummen samman till en stor föreläsningssal med scen och intill denna inreddes en loge med wc. Rummen har originalplanlösning och till stora delar bevarade originaldetaljer.



Plan 5. Originalväggar är gråmarkerade.

Rumsindelningen består idag av de bärande väggarna från den ursprungliga planlösningen och från förändringarna från 1962 och senare. Rummen har enstaka originaldetaljer.

<u>Original/äldre</u>
Putsade bärande väggar
Fönster
Fönsterbänkar
Fönsterfoder
Paneler
Radiatorer



Passage A511. Senare tillkommen rumsindelning – passage med glaspartier mot intilliggande kontor. Inga originaldetaljer.



Rum A512. Kontor med senare rumsindelning. Fönsterfoder, fönsterbänk, fönster och radiator är original. Innanfönstren är sekundära.



Rum A518. Senare rumsindelning, inga originaldetaljer.



Rum A518. Passage med fönster mot öster. Senare rumsindelning, inga originaldetaljer utom fönster.



Rum A522. Kontor med senare rumsindelning. Fönsterfoder, fönsterbänk, fönster, panel och radiator är original. Panelen löper genom rum A522-524. Innanfönstren är sekundära.

Rum A532-535

Rum A532-535 utgjordes ursprungligen av fyra större rum med och ett mindre för förvaring samt wc i det mindre rummet mot norr. Rummen var planerade som sovavdelning för flickor.



Plan 5. Originalväggar är gråmarkerade.

1962 slogs rummen mot väster samman till bokbinderi, rummen mot söder delades av i en korridor och ett mindre lärarrum samt skrivmaskinssal.

Rumsindelningen utgörs av bärande väggar från den ursprungliga planlösningen och från senare förändringar. Rummen har enstaka originaldetaljer.

<u>Original/äldre</u>
Putsade bärande väggar
Socklar (rum 532)
Spegeldörr (rum535)
Foder
Fönster
Putsade tak



Rum A532. Rum med senare rumsindelning. Sockel till höger i bild samt fönster och fönsterbänk är original.



Rum A534. Sammanslaget rum. Fönster och fönsterbänkar är original.



Rum A535. Originalrum med senare tillkommet wc till höger i bild. Fönster och fönsterbänk är original.

Rum A555-583

Rum A555-583 byggdes som fyra större rum och tre mindre mot söder och öster. I anslutning till trapphuset fanns toaletter och förvaring. Rummen var planerade som bostad för föreståndarinnan och sovavdelning för pojkar.



Plan 5. Originalväggar är gråmarkerade.

1962 slogs rummen mot söder samman till stora lokaler för sätteri och tryckeri. Intill trapphuset kompletterades med ytterligare toaletter.

Därefter har de stora rummen delats i mindre rum.

Rumsindelningen består idag av de bärande väggarna från den ursprungliga planlösningen och från förändringarna från 1962 och senare. Rummen har enstaka originaldetaljer.

Original/äldre
Putsade bärande väggar
Socklar
Tegelbröstning
Putsade tak
Fönster
Fönsterbänkar



Rum A560. Förrum som delats av från korridoren med tegelsbröstning – original.



Rum A566. Större rum som delats. Senare rumsindelning. Inga originaldetaljer utom fönster och en radiator.



Rum A568. Rum med senare rumsindelning. Fönsterfoder, fönster, fönsterbänkar och radiator är original.



Rum A571. Passage med senare rumsindelning. Inga originaldetaljer.

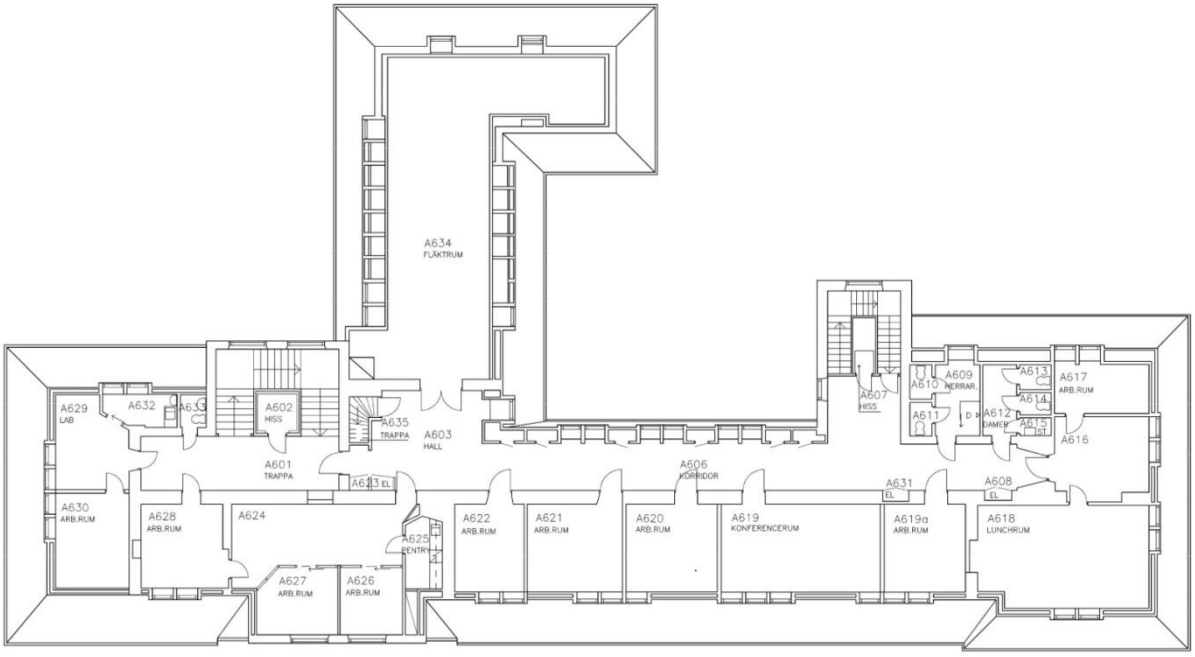


Rum A572. Rum med senare rumsindelning. Fönsterfoder, fönster, fönsterbänkar och radiatorer är original.

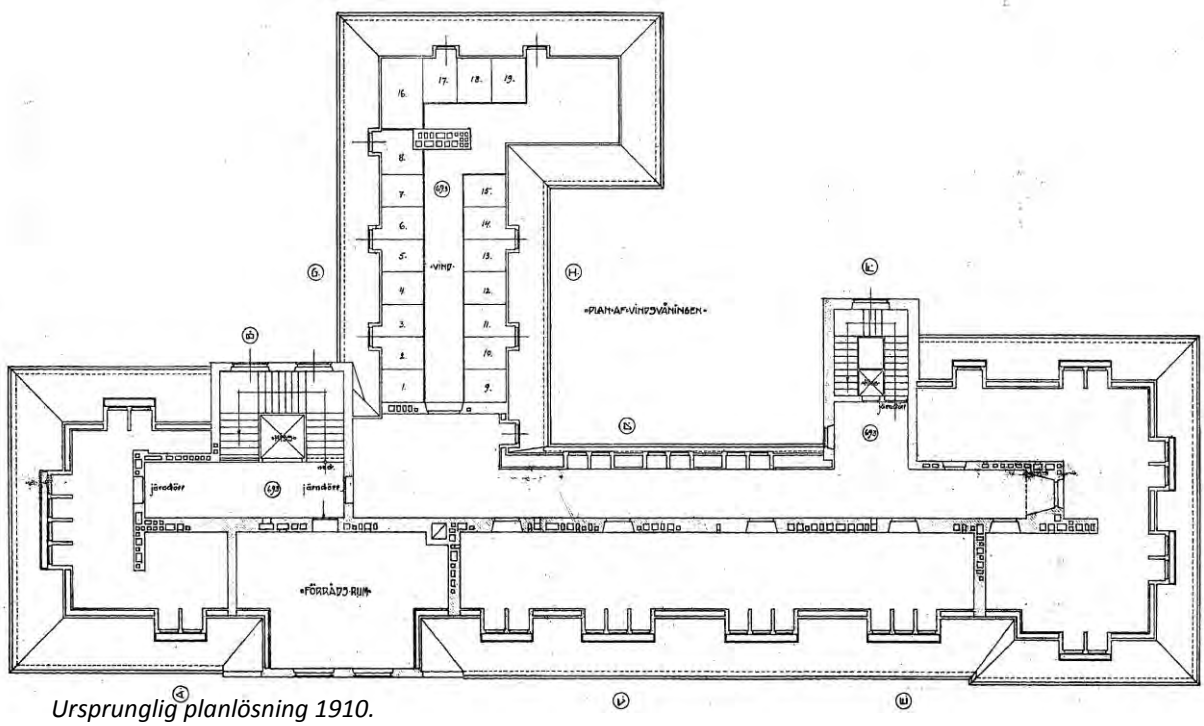
Plan 6
(F d vindsvåning)

Inledning

Plan 6 nås primärt från huvudtrapphuset t, alternativt från östra trapphuset. Planlösningen utgår huvudsakligen ifrån huvudtrapphusets trapphall och entréhallen samt den korridor som löper i byggnadens längdriktning. Utmed korridoren finns rum mot söder och den leder även vidare till rummen i byggnadens östra del. Den L-formade byggnadskroppen mot norr nås från entréhallen. Rum med fönster mot västra gavelfasaden nås från trapphallen.

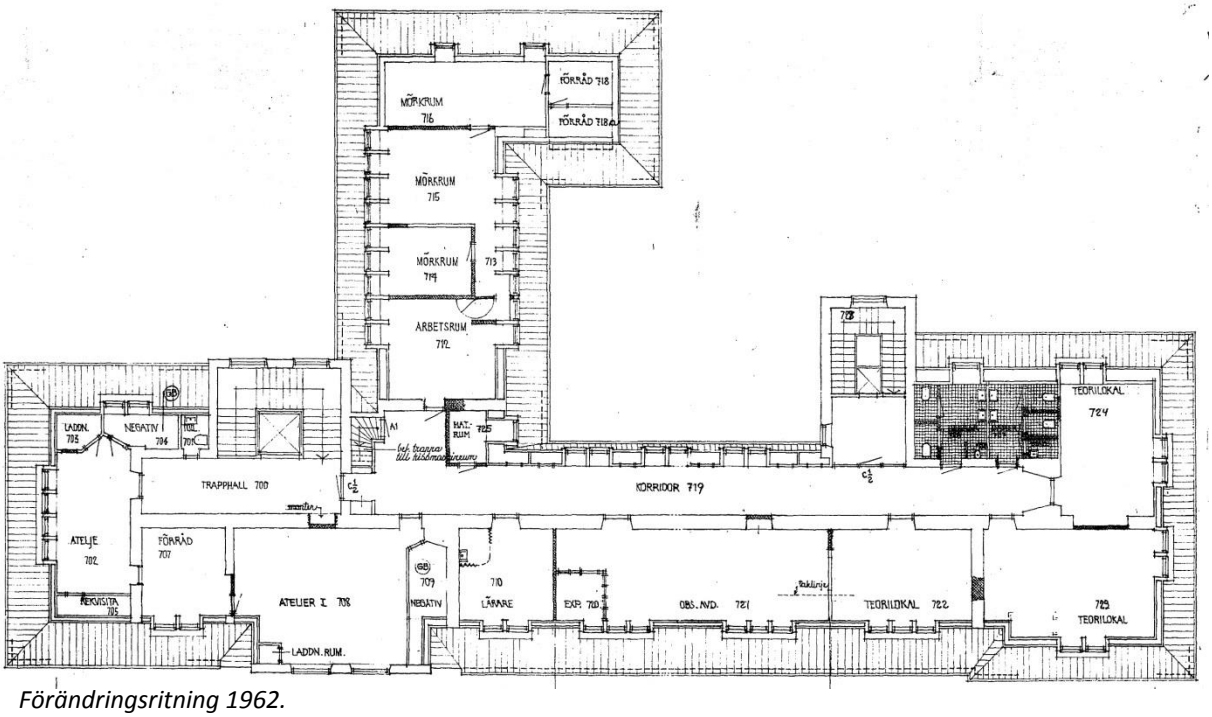


Plan 6. Relationshandling 1992.



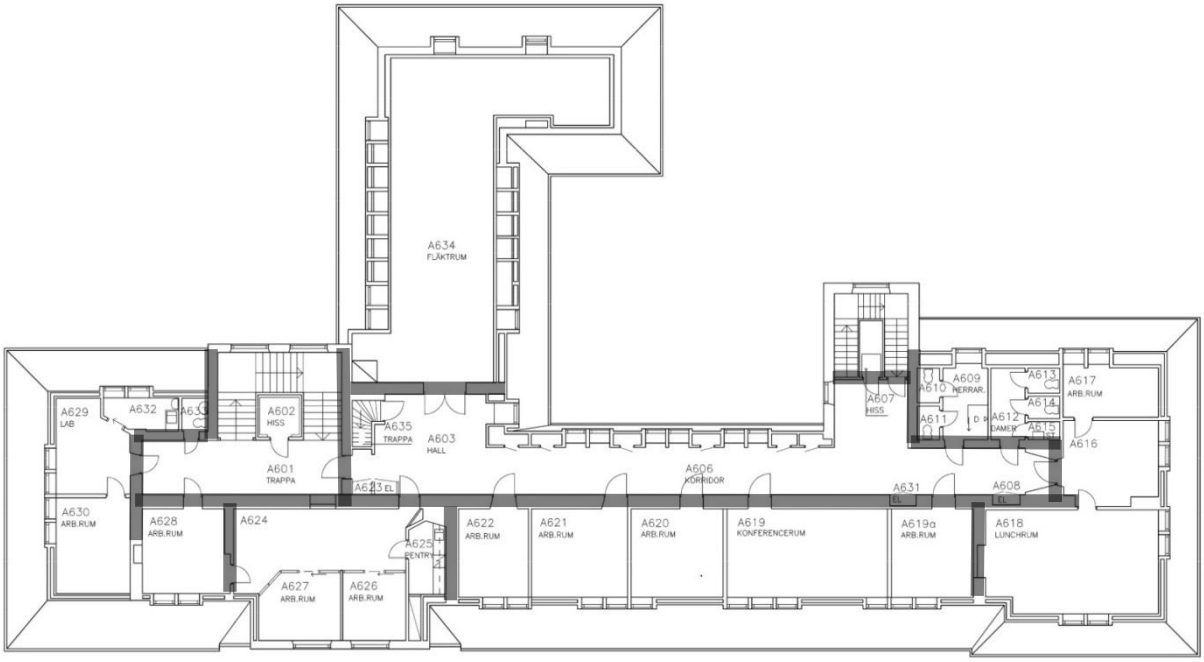
Ursprunglig planlösning 1910.

I samband med 1962 års ombyggnad ändrades våningens planlösning. Vindsvåningen var dock sannolikt redan inredd sedan byggnaden stod färdig. Ateljéer och undervisningssalar inreddes och i den L-formade delen tillkom flera mindre mörkrum.



Förändringsritning 1962.

Sedan 1962 har rumsindelningen ändrats återigen, generellt sett har de större rummen delats i mindre rum. I den L-formade delen har de mindre rummen slagits samman till ett stort fläktrum. Av den ursprungliga planlösningen kvarstår grundstrukturen och de bärande väggarna.

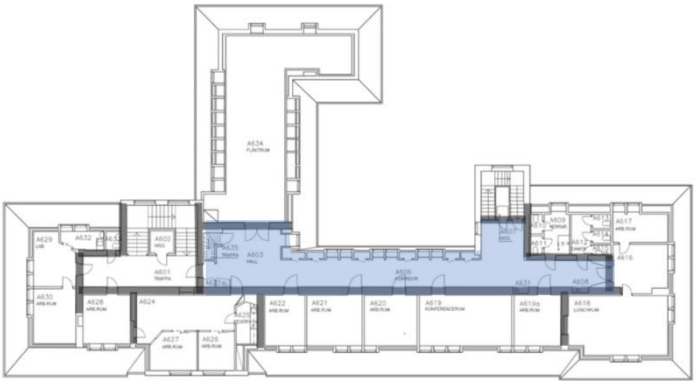


Kvarvarande originalväggar är gråmarkerade.

Entréhall och korridor A603, 606 och 608

Rum A603, 606 och 608 byggdes som en korridor avskild från trapphuset genom en järndörr. Denna byttes senare ut mot en glasdörr.

Korridoren har originalplanlösning och delvis bevarade originaldetaljer.



Plan 6. Originalväggar är gråmarkerade.

<u>Original/äldre</u>
Rumsindelning
Putsade bärande väggar
Slätputsat tak
Socklar
Förrådsdörrar
Fönster



Rum A603. Entréhall med ursprunglig rumsindelning. Socklar, förrådsdörrar och putsat tak är original.



Rum A606. Förråd mot ytterväggen – original.

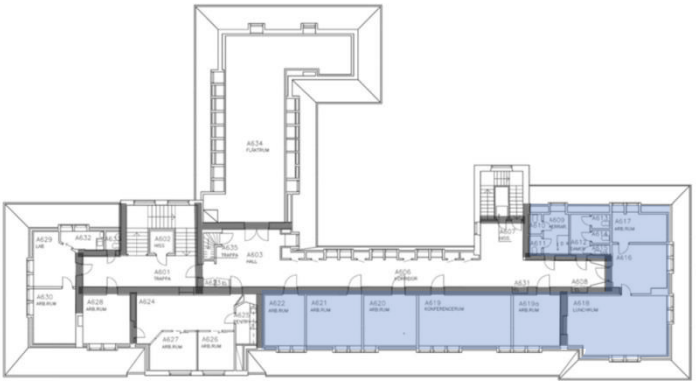


Rum A606. Hall mot trapphus och hiss. Sockel, putsade väggar och tak – original.

Rum A610-622

Rum A610-622 byggdes enligt originalritningarna som två stora vindsutrymmen utan angiven funktion. Dessa inreddes dock med största sannolikhet redan då huset byggdes.

1962 inreddes fem mindre lokaler för undervisning och lärarrum. I anslutning till trapphuset byggdes wc. Därefter har ytterligare ombyggnad skett och de större rummen delats i mindre rum.



Plan 6. Originalväggar är gråmarkerade.

Rumsindelningen består idag av de bärande väggarna från den ursprungliga planlösningen och från förändringarna från 1962 och senare. Rummen har delvis bevarade originaldetaljer.

<u>Original/äldre</u>
Putsade bärande väggar
Socklar
Panel
Putsade tak
Fönster
Fönsterbänkar



Rum A616. Rum som delats av i senare tid. Panel, putsade väggar och tak är original.



Rum A618 a. Senare rumsindelning. Panelen följer yttervägen utmed hela rumsavsnittet. Panel, putsade väggar och tak är original.



Rum A618. Senare rumsindelning. Panelen följer yttervägen utmed hela rumsavsnittet. Panel, putsade väggar och tak är original.



Rum A619. Senare rumsindelning. Panelen följer ytterväggen utmed hela rumsavsnittet. Panel, putsade väggar och tak är original.

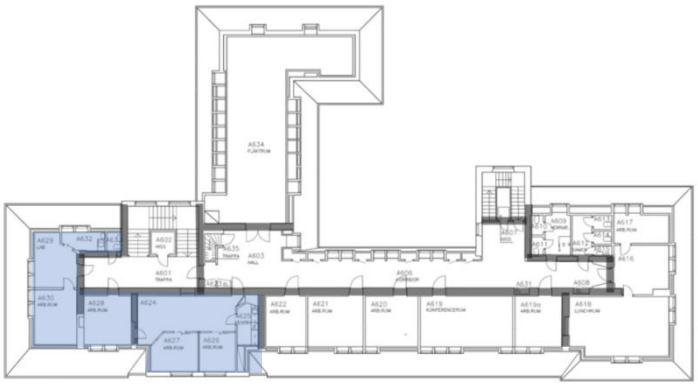


Rum A621. Senare rumsindelning. Panelen följer ytterväggen utmed hela rumsavsnittet. Panel, putsade väggar och tak är original.

Rum A624-633

Rum A624-633byggdes enligt originalritningarna som två stora vindsutrymmen utan angiven funktion. Dessa inreddes dock med största sannolikhet redan då huset byggdes.

1962 inreddes tre lokaler för ateljé och förråd. Därefter har ytterligare ombyggnad skett och de större rummen delats i mindre rum.



Plan 6. Originalväggar är gråmarkerade.

Rumsindelningen består idag av de bärande väggarna från den ursprungliga planlösningen och från förändringarna från 1962 och senare. Rummen har delvis bevarade originaldetaljer.

<u>Original/äldre</u>
Putsade bärande väggar
Socklar
Panel
Putsade tak
Fönster
Fönsterbänkar



Rum A624. Rum med senare rumsindelning.



Rum A626. Kontor med senare rumsindelning. Panelen följer yttervägggen utmed hela rumsavsnittet. Panel, putsade väggar och tak är original.



Rum A630. Kontor med senare rumsindelning. Panelen följer yttervägggen utmed hela rumsavsnittet. Panel, putsade väggar och tak är original.

Översiktlig teknisk status

Följande bedömning är översiktlig och bygger på observationer som gjorts i samband med fotodokumentation av exteriör och interiör. Redovisningen nedan skall ses som exempel på skador som påträffats och inte som någon fullständig skadeinventering.

Stomme

Inga skador har observerats som kan tyda på rörelser i stommen, typ sättningssprickor eller liknande.

Exteriör

I samband med dokumentationen konstaterades att byggnadens exteriör är i generellt gott skick. Endast några mindre skador observerades.



Färgsläpp på trädetaljer i brunt på burspråk.

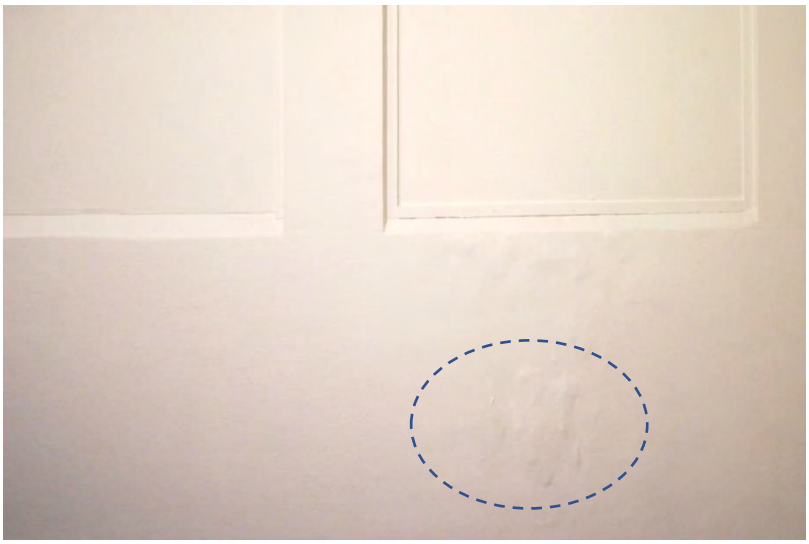


Påväxt vid stuprör tyder på läckage. Färgsläpp på plåttak.

Interiör

Interiören har renoverats i olika skeden och skicket är varierande, men överlag gott, genom våningsplanen. Några enstaka fuktgenomslag har påträffats i ytterväggar, sannolikt i lägen där fogsystem alternativt dränering är bristfällig, och behöver åtgärdas med utvändliga underhållsåtgärder.

Nedan listas exempel på skador som observerats i samband med fotodokumentationen av interiören. Installationerna är inte bedömda.



Rum A208b. Resning i ytskikt. Sannolikt förhöjd fukthalt i mur p g a markfukt.



Rum A406b, hörn mot nordväster. Färgsläpp sannolikt p g a inträngande fukt i murverk.

Byggnadsbeskrivning och antikvarisk bedömning (Byggnad B-C)

Exteriör

Sammanfattning

Byggnaden är uppförd i senfunktionalistisk stil med slätputsade fasader och betongdetaljer i relief och frilagd ballast. Tillbyggnaden har en sammanhållen volym och en symmetrisk men variationsrik fasaduppbyggnad till följd av fönsterutformning och fönsterindelning.

Exteriören är välbevarad utom då det gäller fasadkulören som ändrats i senare tid.

Original
Byggnadsvolym
Sockel i natursten
Sockel i betong
Putsade fasader
Fasaddekor i betong
Indragen huvudentré
Fönster
Fönsterdörrar
Balkonger mot söder
Balkonger mot norr
Takutformning
Skärmtak utmed norra fasaden
Skärmtak östra fasaden
Inslag av kopparplåt



Byggnadens exteriör är huvudsakligen i originalutförande.

Beskrivning

Byggnaden har en sammanhållen volym med raka byggnadskroppar och en högre och en lägre byggnadsdel. I väster ansluter den ursprungliga byggnaden från 1912.

Det två till sju våningar höga huset är anpassat till topografin och utmed den lägre byggnaden löper den äldre byggnadens kraftfulla terrass i natursten. Den högre byggnadskroppen är placerad i höjd med gatan och sockelvåningen med huvudentrén är klädd med granitskivor. Övriga fasaders sockel utgörs av betong.

Fasaderna är slätputsade i en röd kulör med kontrasterande fönsteromfattningar och detaljer i betong. Ursprungligen var fasaderna i en beige kulör. Huvudentrén är indragen med utbytt dörrparti. Byggnaden kan även nås från en utanpåliggande entré mot väster och från ett varuintag i östra fasaden. Den utanpåliggande entrén är ombyggd. I samband med att vindfånget byggdes om tillkom även ett kvadratiskt skärmtak i dess anslutning. Samtliga dörrar är utbytta.

Fönstersättningen är överlag symmetrisk men variationsrik avseende fönsterutformningen och till viss del även avseende indelningen. Den lägre byggnadskroppens fasad mot norr är uppglasad och mot söder återfinns fönsterband och mindre kvadratiska fönster i den nedersta våningen. Fönsterband finns även i den högre byggnadskroppens södra och norra fasad medan övriga fönster huvudsakligen utgörs av enluftsfönster grupperade i par. Gavelfasaden mot söder har indragna balkonger och i motsvarande fasad mot norr finns utanpåliggande balkonger. De utanpåliggande balkongerna är kompletterande med en utrymningstrappa. Fönstren är till övervägande del i original liksom fönsterdörrarna till balkongerna. En sekundär utrymningstrappa finns även mot söder och via en senare tillkommen trappa från terrassen nås plan 3.

De flacka koppartaken har ett kraftigt taksprång och kopparklädd takfot. Den högre byggnadskroppen har ett valmat tak medan den lägre har ett sadeltak som mot norr övergår i ett skärmtak som löper utmed den uppglasade fasaden. Ytterligare ett skärmtak finns i östra fasaden. Kopparplåt återkommer även i andra plåtdetaljer såsom i stuprör och i fönsterbleck.



Södra fasaden. Till vänster i bild skymtar byggnaden från 1910 och till höger i bild klinikbyggnaden från 1926.



Södra fasaden av den högre byggnadskroppen (byggnad C). Naturstensmuren fortsätter öster om tillbyggnaden.



Södra fasaden – lågdelen (byggnad B).



Högdelens västra fasad med del av lågdelens norra fasad till höger i bild.



Högdelens norra fasad.



Högdelens östra fasad.



Sockelvåningen mot söder är klädd med skivor av granit. Betongskylten i relief – ÄY – står för Änggårdens Yrkesskolor.



Sockel mot söder – detalj.



Övriga socklar är av betong.



Senare tillkommen utrymningstrappa i den högre delens södra fasad.



Mot norr är de utanpåliggande balkongerna kompletterade med en utrymningstrappa.



Indragna balkonger mot söder. Den översta balkongen har två senare fönster.



En av balkongerna från insidan.



Indragen huvudentré. Den glasade porten är utbytt.



Sekundärt vindfång och fristående skärmtak. Taket som löper utmed fasaden är original.



Dekorativa fönsteromfattningar av betong med frilagd ballast.



Mot söder – fönsterbröstning och pelare i betong.



Fönsterband i lågdelens södra fasad.



Fönsterbleck av kopparplåt – original.



Flacka tak avtäckta med kopparplåt. Påbyggnaden för hissmaskineriet har byggts till ytterligare och huvar har tillkommit.

Interiör

Sammanfattning

Elevhemmets interiör är översiktligt inventerad eftersom större delen är mycket likartad avseende planlösning, material och detaljer.

Plan 4-6 är väl bevarad avseende planlösningen liksom köket och tillhörande utrymmen. Övriga våningars rumsindelning har till stora delar ändrats över tid vilket bland annat medfört att mindre rum slagits samman till större och vice versa. Ursprungliga detaljer finns främst i form av fönster och fönsterbänkar men enstaka dörrar och något golv finns bevarat medan övriga detaljer generellt är utbytta. Trapphusen är överlag väl bevarade.

Sammantaget har interiören en delvis bevarad planlösning och byggnadens ursprungliga funktion finns fortfarande avläsbar i bevarad originalplanlösning. Enstaka detaljer finns bevarade men är till större delen utbytta eller senare tillkomna.

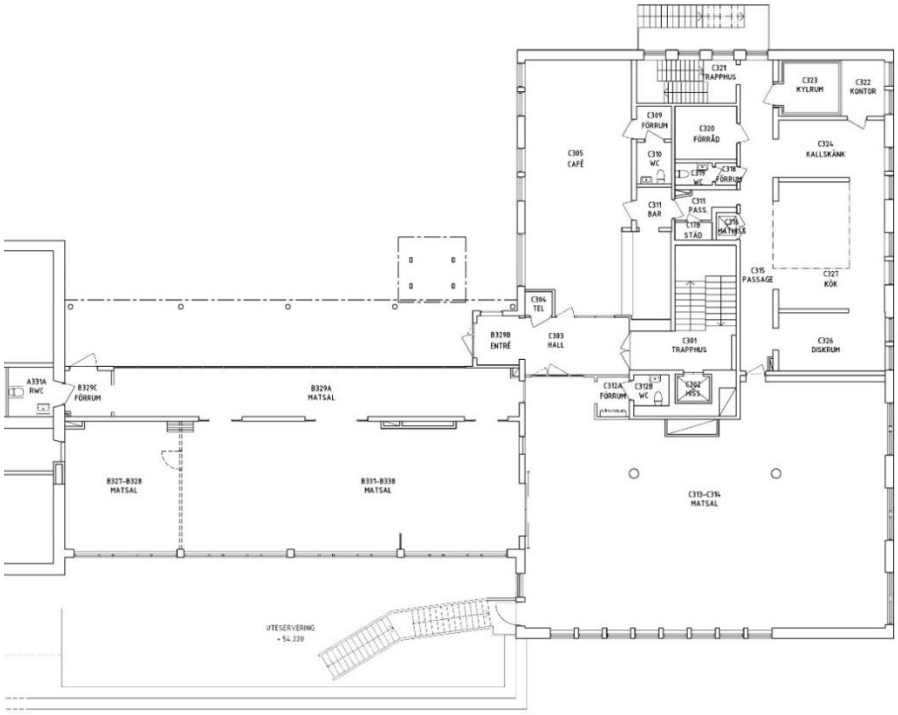


Matsal på plan 3.

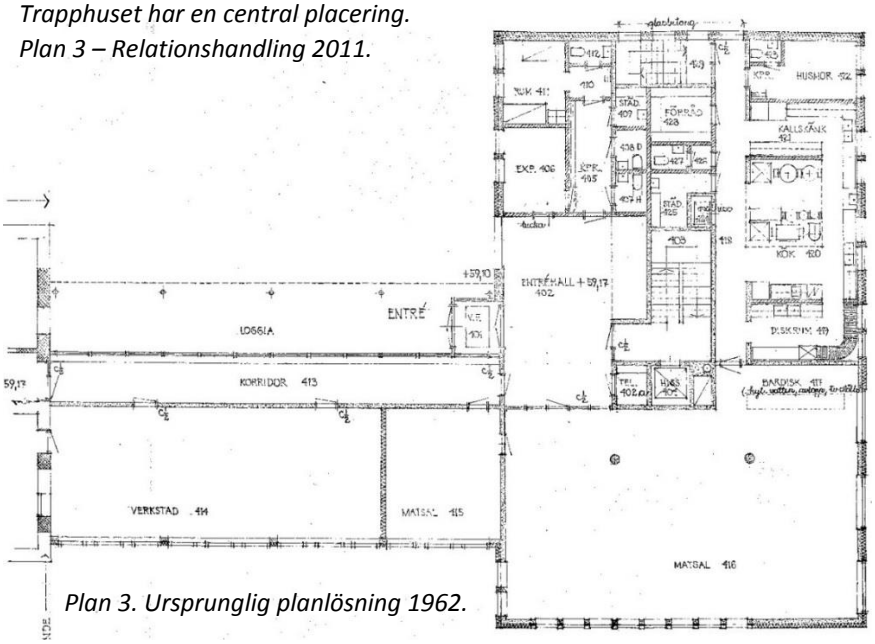
Huvudtrapphus

Inledning

Huvudtrapphuset är centralt placerat i byggnad C och nås från huvudentrén i gatuplan samt från entrén mot gården. Trapphuset sträcker sig igenom samtliga våningar – plan 0-7. Mellan våningsplanen finns två trapplopp med vilplan emellan. Trappspindeln är rektangulär och hisschaktet har en separat placering. Den nedersta våningens trapphall är sammankopplad med trapphuset, medan övriga våningsplan överlag är avskilda från trapphuset med väggar eller glasade dörrpartier. 2002 avskiljdes våningsplanen på plan 4 och 6 från trapphuset med glasade dörrpartier, i övrigt är rumsindelningen i trapphuset huvudsakligen ursprunglig.



Trapphuset har en central placering.
Plan 3 – Relationshandling 2011.

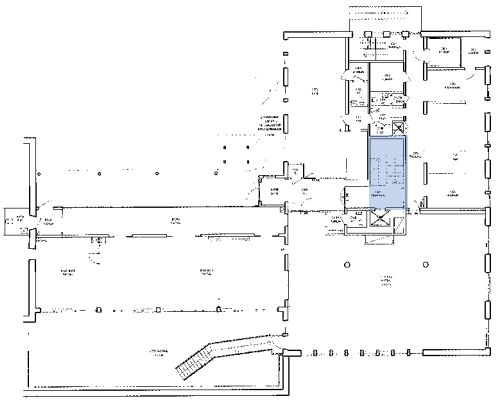


Plan 3. Ursprunglig planlösning 1962.

Plan 0-7

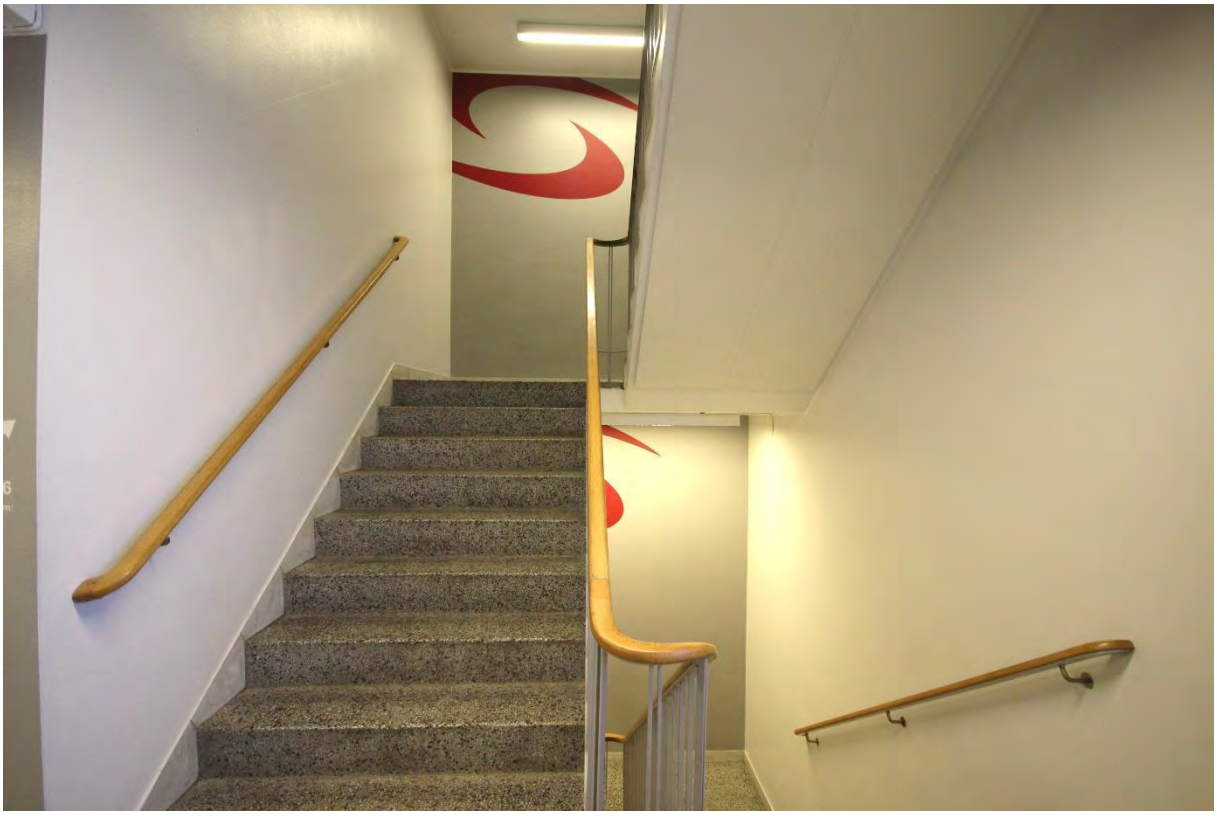
Trapphuset är centralt beläget i byggnad C. Mellan våningsplanen finns två raka trapplopp med vilplan emellan.

Planlösningen är huvudsakligen i original med till stora delar bevarade originaldetaljer.



Huvudtrapphuset plan 0-7.

<u>Exempel på originaldetaljer</u>
Golv i terrazzo
Sockel i marmor
Trapplopp i terrazzo
Vangel i marmor
Handledare i trä
Smidesräcke med träöverliggare



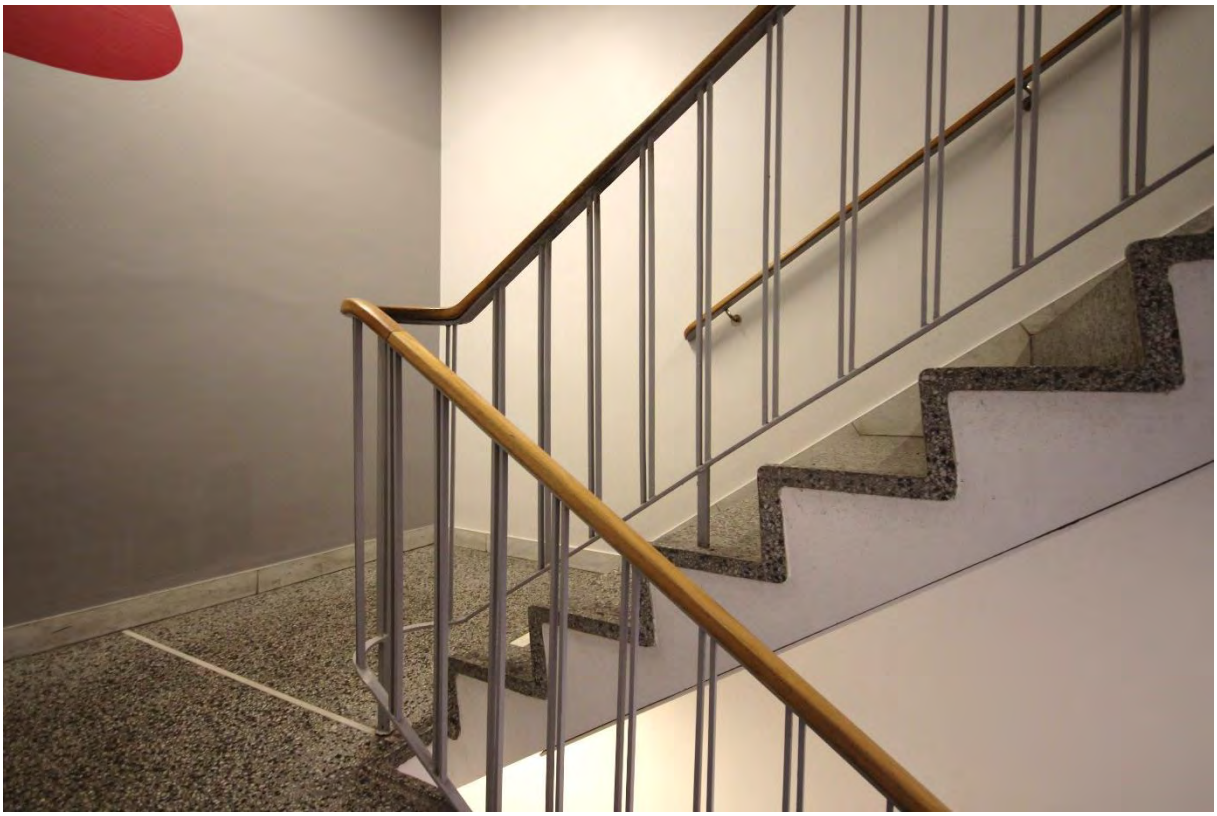
Trappa i terrazzo, räcke i smidesjärn med träöverliggare samt handledare i trä med ledstångskrok i stål – original. Trapphusets väggar har en senare bemålning.



Golv i terrazzo och sockel i marmor – original.



Trappa i terrazzo och vangel i marmor – original.



Trappräcke i smide med trääverliggare – original. Räcket har en senare bemålning.

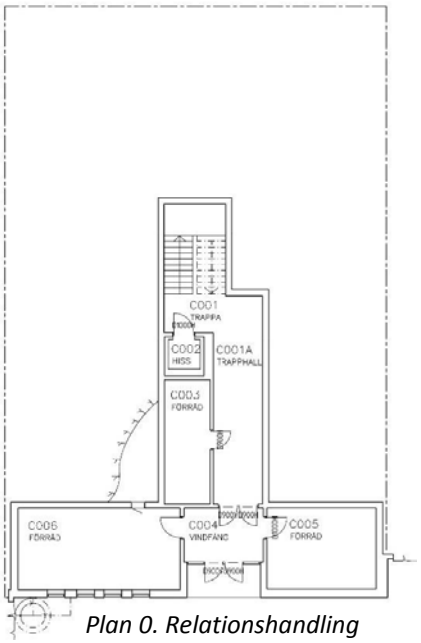


Samtliga dörrar mot trapphuset är utbytta eller senare tillkomna. Bilden visar senare tillkomna dörrpartier. Även hissfronterna är utbytta.

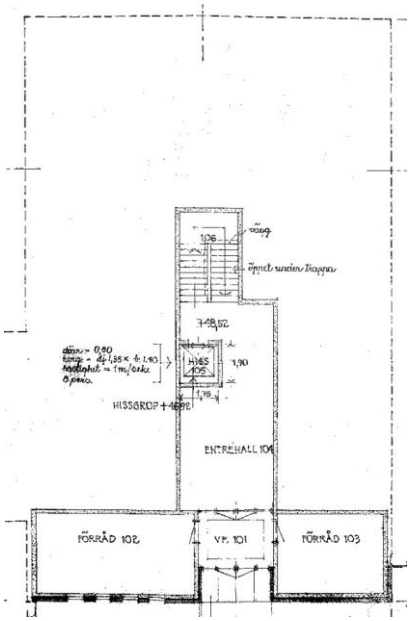
Plan 0

Plan 0 nås primärt från huvudingången i södra gaveln eller via hiss eller trappa. 2002 inreddes ytterligare ett förråd, i övrigt är planlösningen i original.

Våningsplanet är inte inventerat.



Plan 0. Relationshandling från 2002.

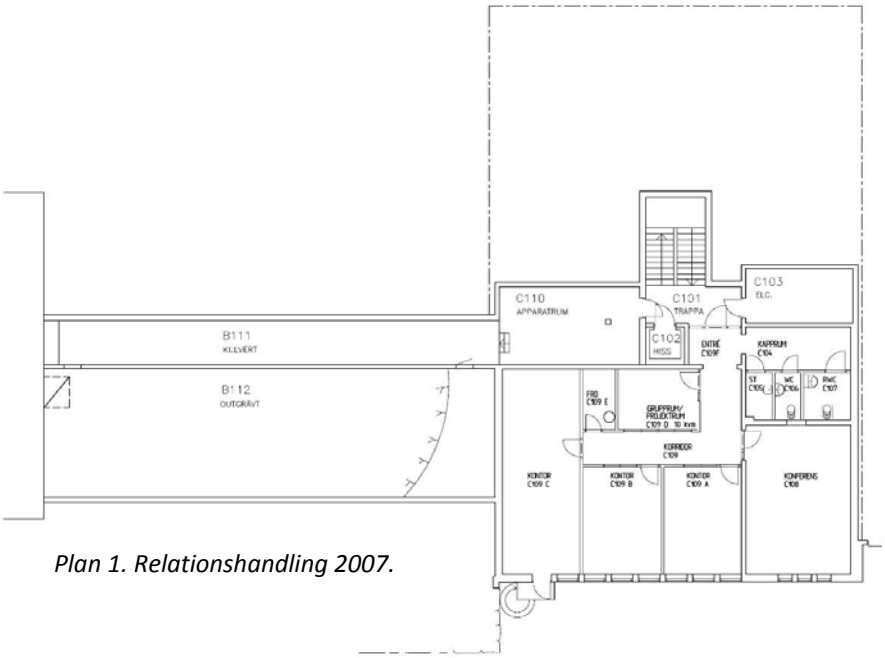


Ursprunglig planlösning 1962.

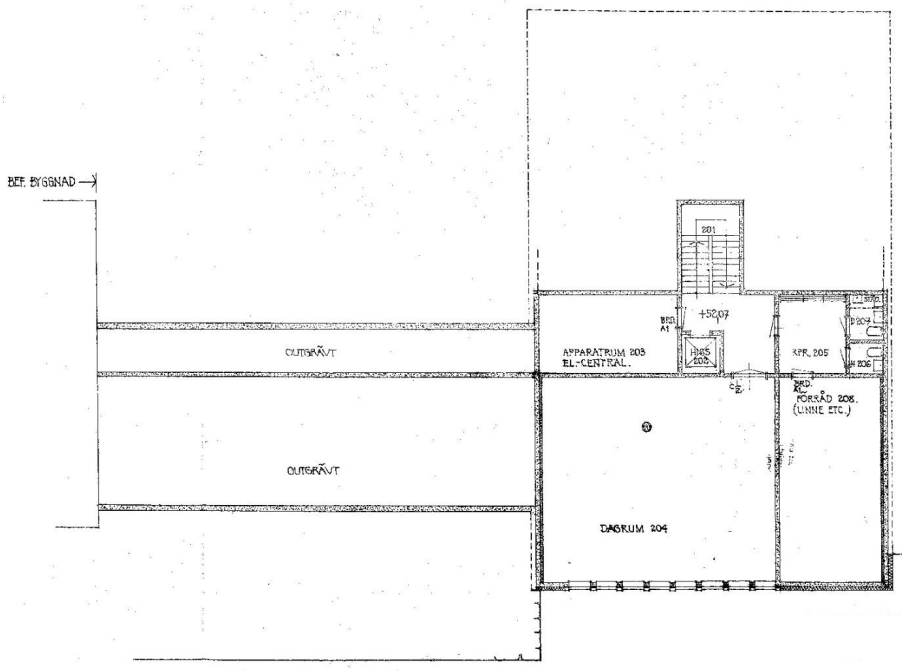
Plan 1

Plan 1 nås via hiss eller trappa. 2007 inreddes våningen med kontor, WC-utrymmen och ytterligare ett teknikutrymme. Den ursprungliga planlösningen är ändrad.

Våningsplanet är inte inventerat.



Plan 1. Relationshandling 2007.

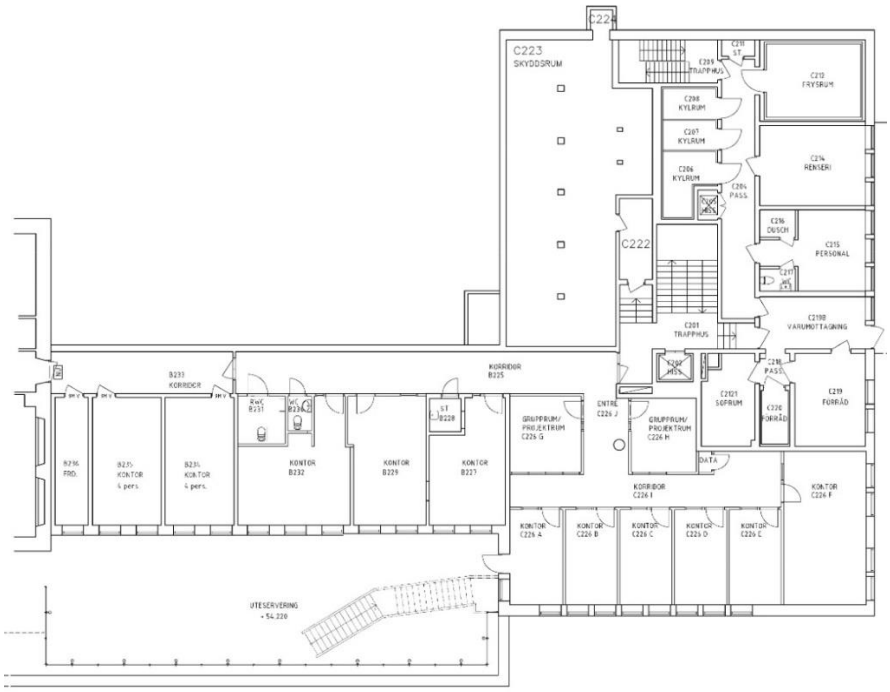


Ursprunglig planlösning 1962.

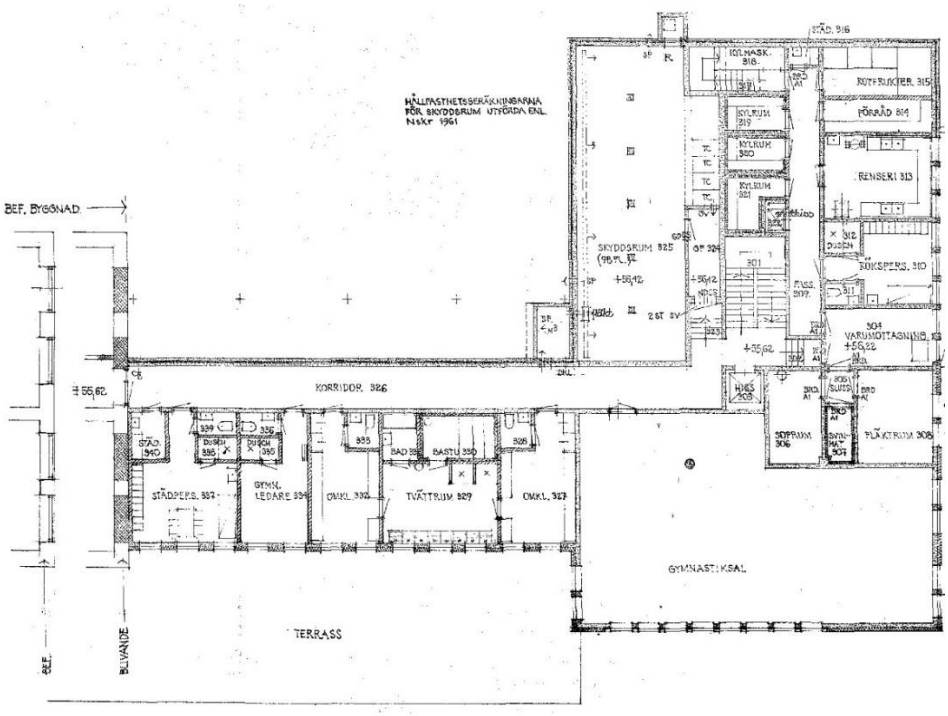
Plan 2

Inledning

Plan 2 nås primärt från huvudtrapphuset, via hiss eller trappa. Våningen nås också från den äldre byggnaden, via en dörr i byggnad B:s västra del. Planlösningen utgår från trapphuset och tre korridorer som leder vidare till rum i anslutning till dessa. En av korridorerna nås också från ett trapphus på byggnad C:s norrsida. Ett skyddsrum nås från huvudtrapphuset.



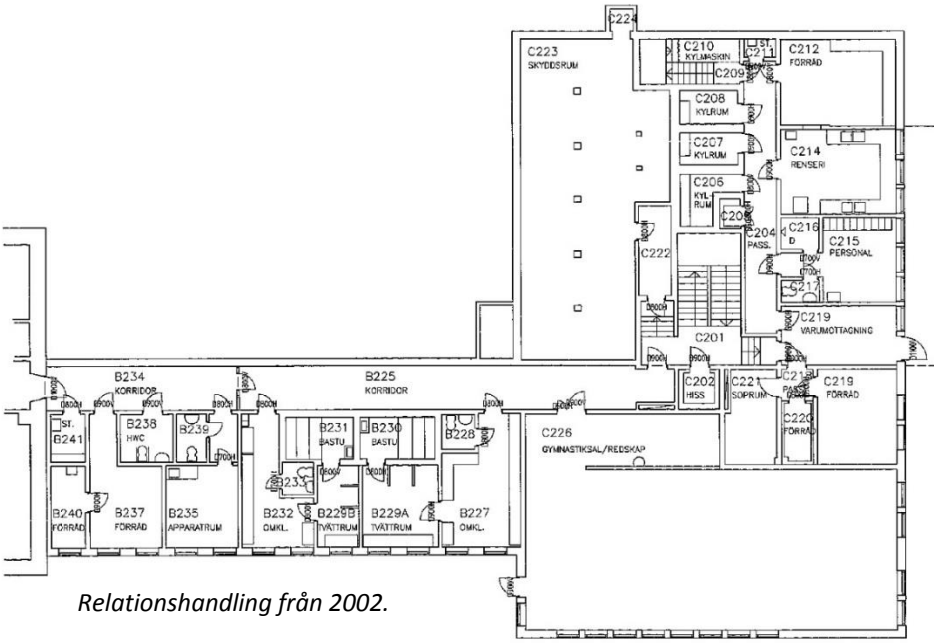
Plan 2. Relationshandling från 2011.



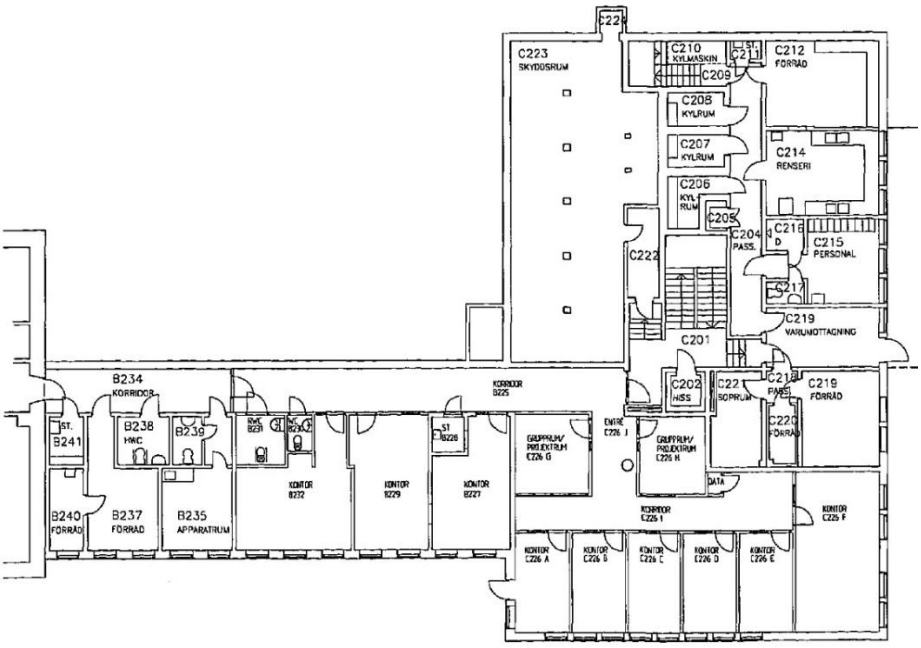
Ursprunglig planlösning 1962.

2002 genomfördes smärre justeringar av planlösningen på plan 2. Ett omklädningsrum för städpersonal försågs med ett rumsavdelande väggparti och några WC-utrymmen fick ändrad indelning. I gymnastiksalen tillkom en vägg som delvis delade av rummet.

2007 genomfördes en större förändring av planlösningen då gymnastiksalen byggdes om till förmån för mindre kontorsutrymmen. I lågdelen revs ett antal lättväggar när några rum slogs samman.

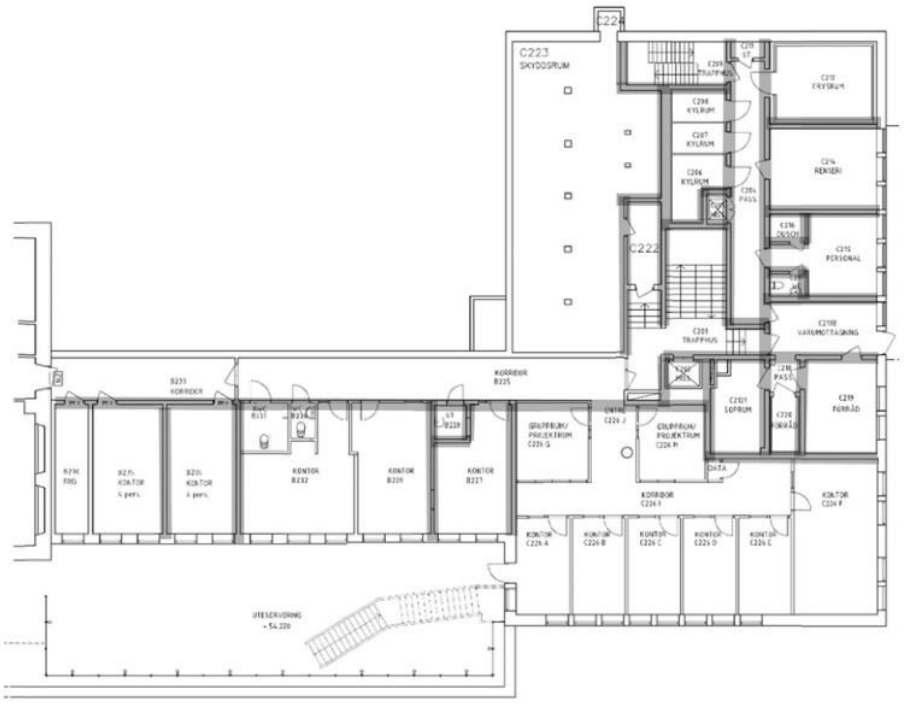


Relationshandling från 2002.



Relationshandling från 2007. Gymnastiksalen inreddes till kontor.

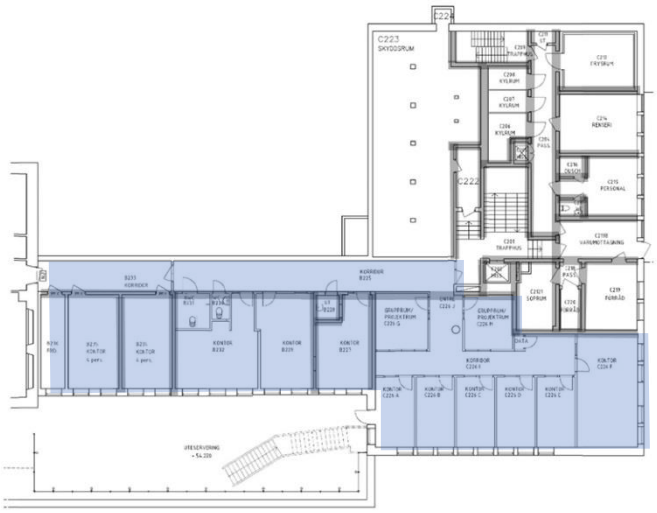
Därefter har ytterligare ombyggnad skett. Utrymmena i byggnad B har byggts om till kontor med ytterligare sammanslagning av rumsytor som följd. Av den ursprungliga planlösningen kvarstår grundstrukturen och rumsindelningen i norra delen av byggnad C.



Kvarvarande originalväggar är gråmarkerade.

Korridor B225-B233, rum B227-B236, korridor C226I-C226J samt rum C226A-C226H

Korridor B225-B233 utgjordes ursprungligen av en sammanhängande korridor mellan trapphuset och den äldre byggnaden. 2002 och 2007 delades den av. Rum B227-B236 utgjordes ursprungligen av omklädningsrum och personalrum mm. 2007 och senare har rummen byggts om till kontor med justerad planlösning som följd. Även gymnastiksalen (C226A-J) har byggts om till kontor.



Plan 2. Originalväggar är grämarkerade.

Planlösningen är huvudsakligen ändrad. Rummen har enstaka originaldetaljer.

<u>Exempel på originaldetaljer</u>
Sockel (B225-B233)
Betongpelare
Fönster



Korridor B225. Vy mot trapphus. Utmed ytterväggen löper en originalsockel – övriga detaljer är utbytta eller senare tillkomna.



Kontoren som inretts i den tidigare gymnastiksalen nås genom en sekundär korridorsbildning (C226-C226J). Rumsindelning och samtliga detaljer på bilden är senare tillkomna.

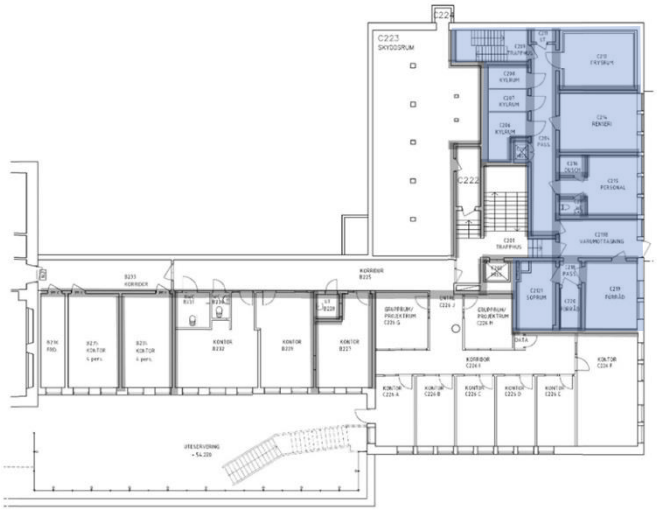


Samtliga kontor har utbytta eller senare tillkomna delar med undantag för fönster som är original. Bilden visar B235.

Passage C204 och trapphus C209, rum C206-C208, C211-C212 samt C214-C221

Rummen i denna del utgjordes ursprungligen av utrymmen hörande till köket och de fyller alltjämt samma funktion. I anslutning till norra ytterväggen finns en trappa förbunden med köket en våning upp.

Den ursprungliga planlösningen är till stora delar bevarad. Rummen har delvis bevarade originaldetaljer.



Plan 2. Originalväggar är gråmarkerade.

<u>Exempel på originaldetaljer</u>
Golv
Sockel
Fönster
Trappa med trapplopp, golv, vangel i terrazzo
Smidesräcke och handledare



Passage C204 med betonggolv, socklar och dörrar delvis i original. Till vänster i bild, mathiss med originalfront.



C214 med klinkergolv och fönster i original.

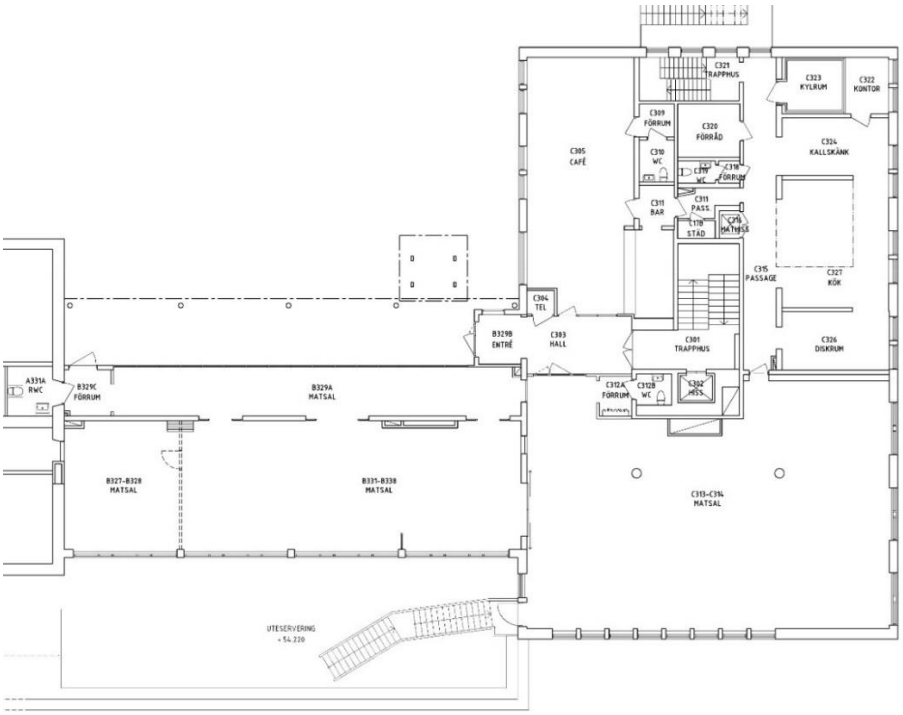


En trappa förbinder köket på plan 3 med förråds- och kylutrymmena på plan 2 (C209). Trappa, vangel och golv i terrazzo, smidesräcke, handledare samt fönster – original.

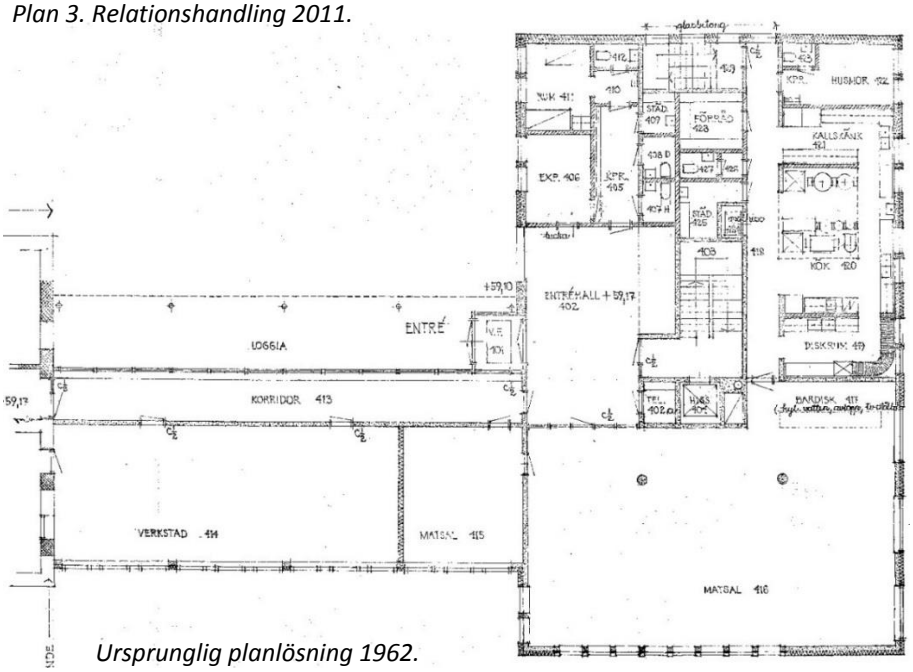
Plan 3

Inledning

Plan 3 nås primärt från huvudtrapphuset, via hiss eller trappa eller från entrén mot gården. Våningen nås också från den äldre byggnaden, via en dörr i husets västra del. Planlösningen utgår från entréhallen och två korridorer, en i byggnad B och en i byggnad C, som leder vidare till rum i dessa delar. En av korridorerna nås också från trapphuset på byggnad C:s norrsida.

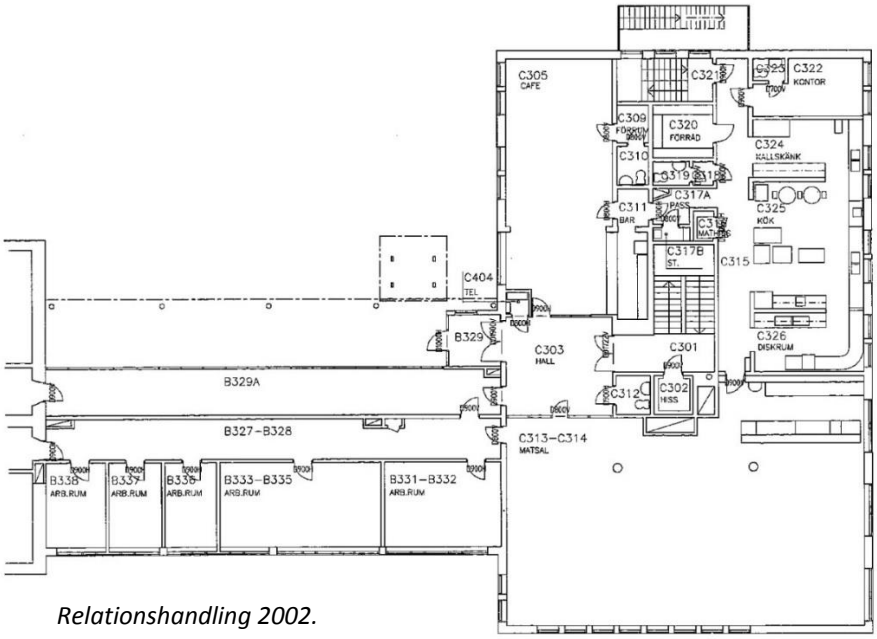


Plan 3. Relationshandling 2011.



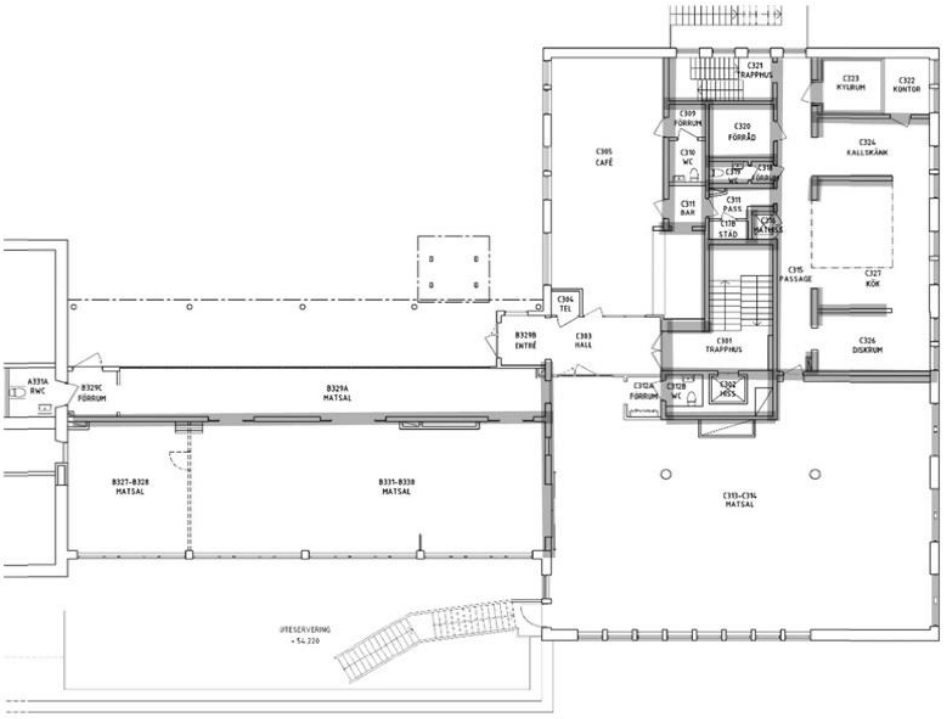
Ursprunglig planlösning 1962.

2002 genomfördes en större förändring på plan 3 då verkstad och matsal delades av till mindre arbetsrum och en sekundär korridorsbildning. Även entréhallen delades och rummen i anslutning till expeditionen byggdes om och slogs delvis samman till en större cafélokal med en passage till köket. 2009 revs rumsindelningen med arbetsrum och korridor från 2002 till förmån för en stor matsal. Även den ursprungliga korridoren fick ny användning som matsal. Ett av rummen i köksdelen delades av till två utrymmen.



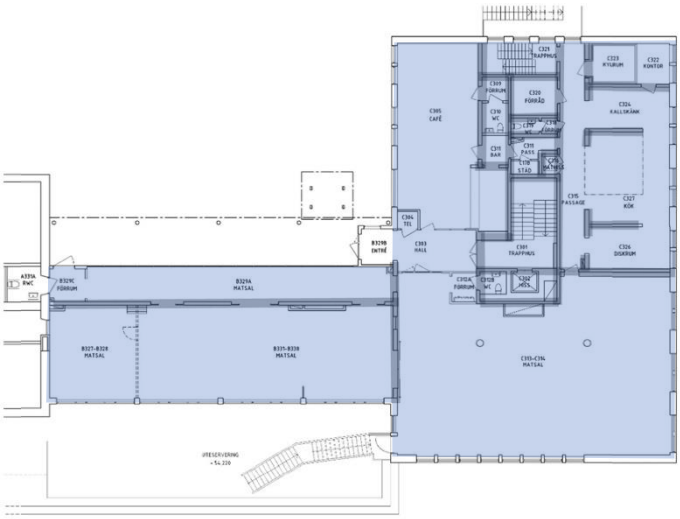
Relationshandling 2002.

Därefter har enstaka ändringar genomförts och av den ursprungliga planlösningen kvarstår grundstrukturen och till större delen även rumsindelningen i byggnad C.



Kvarvarande originalväggar är gråmarkerade.

Samtliga rum



Plan 3. Originalväggar är gråmarkerade.

Rummen i byggnad B utgjordes ursprungligen av matsal och verkstad samt en korridor mellan entréhallen i byggnad C och den äldre byggnaden. Planlösningen har justerats i etapper 2002 och 2009 och inrymmer idag matsalar. Den större matsalen i byggnad C har huvudsakligen bibehållit sin rumsindelning liksom köksdelen. Cafédelen utgjordes ursprungligen av entréhall och expedition med tillhörande småutrymmen.

2002 och senare har rummen delvis byggts om med justerad planlösning som följd. En passage har även upprättats mellan cafédel och kök. Cafédelen har nyligen byggts om för ny funktion.

Den ursprungliga planlösningen är delvis bevarad. Rummen har delvis eller enstaka bevarade originaldetaljer.

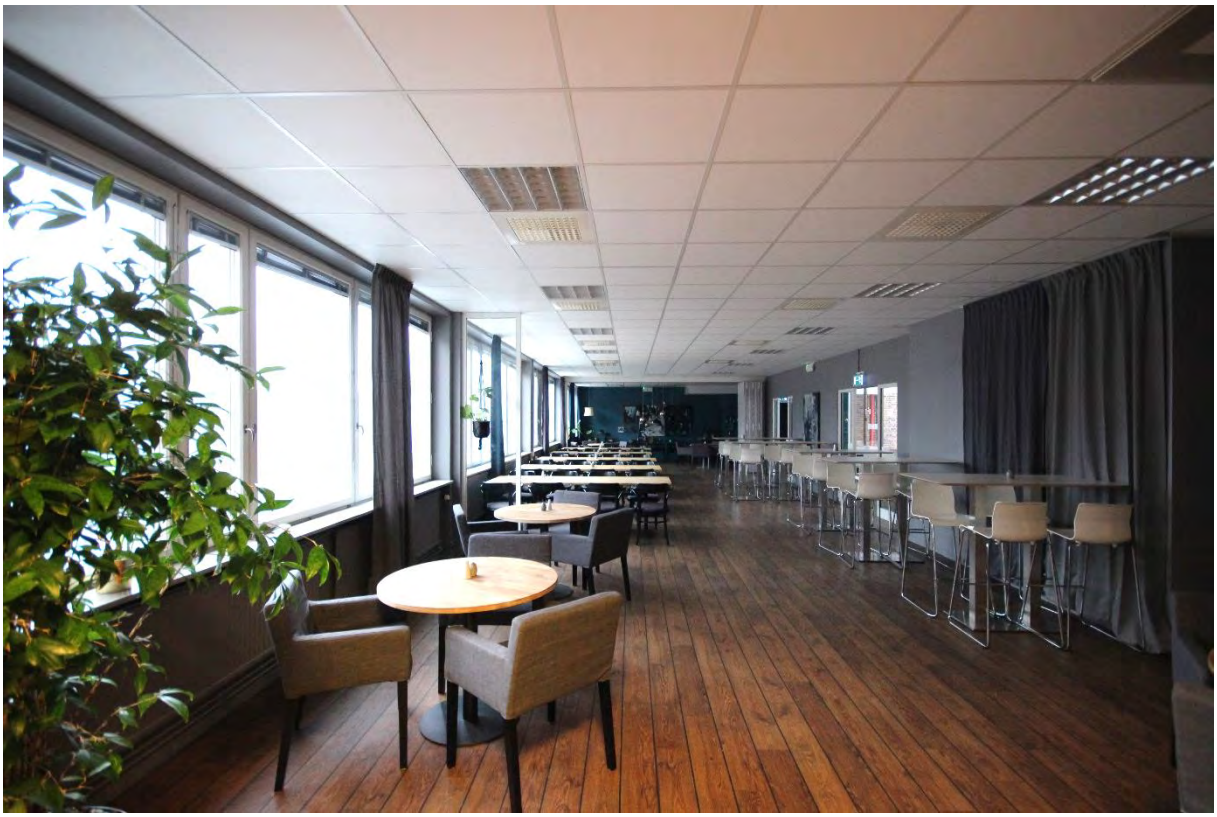
<u>Exempel på originaldetaljer</u>
Golv
Sockel
Pelare
Fönster och fönsterbänkar



Entréhall (C303) med ändrad rumsindelning. Terrazzogolv samt marmorsockel i original – övriga detaljer är utbytta eller senare tillkomna.



Vy mot fd entréhall och expedition (C305). 2002 slogs utrymmena samman till cafélokal och rummet har nyligen byggts om igen. Fönster och fönsterbänkar är original – övriga detaljer är utbytta eller senare tillkomna.



Matsalar i byggnad B – B327-B328 samt B331-B338. Ursprungligen mindre matsal och större verkstadslokal. Fönster och fönsterbänkar i original – övriga detaljer är utbytta eller senare tillkomna.



Matsal C313-C314 med bevarad funktion och planlösning. Fönster och fönsterbänkar samt betongpelare i original – övriga detaljer är utbytta eller senare tillkomna.

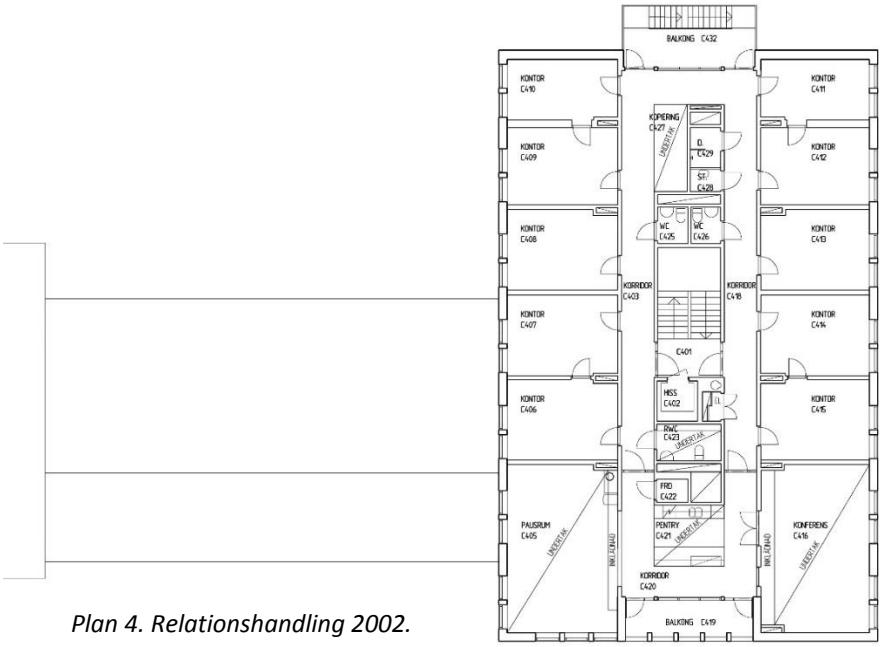


Köksutrymmen med till stora delar bevarad planlösning och funktion. Till höger i bild, dörrar i original och på golvet ligger originalklinker. Övriga detaljer som bilden visar är utbytta eller senare tillkomna.

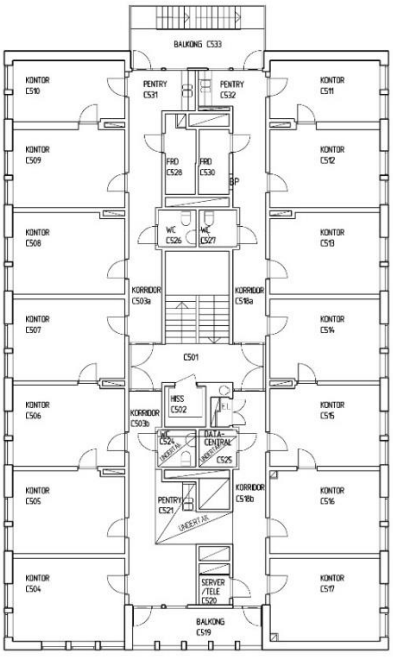
Plan 4-6

Inledning

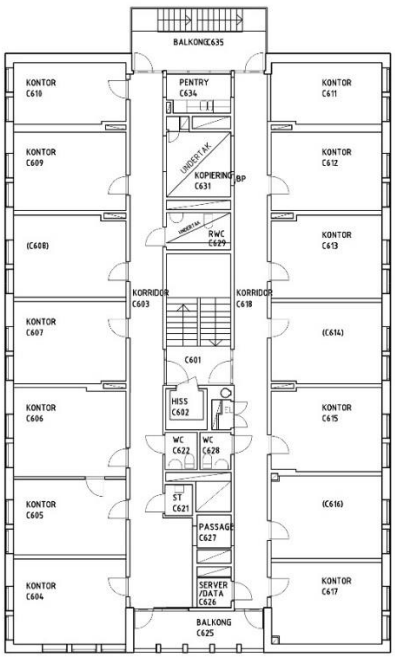
Plan 4-6 nås primärt från huvudtrapphuset, via hiss eller trappa. Samtliga plan har likartad struktur med två korridorer i byggnadens längdriktning på ömse sidor om trapphuset. Utmed korridorerna finns rum med fönster åt väster respektive åt öster. Samtliga rum nås från intilliggande korridor men i förekommande fall även från intilliggande rum. På plan 5 är korridorerna avdelade. Från korridorerna nås även gavlarnas balkonger och på plan 4:as södersida finns ett större pausrum samt ett större konferensrum.



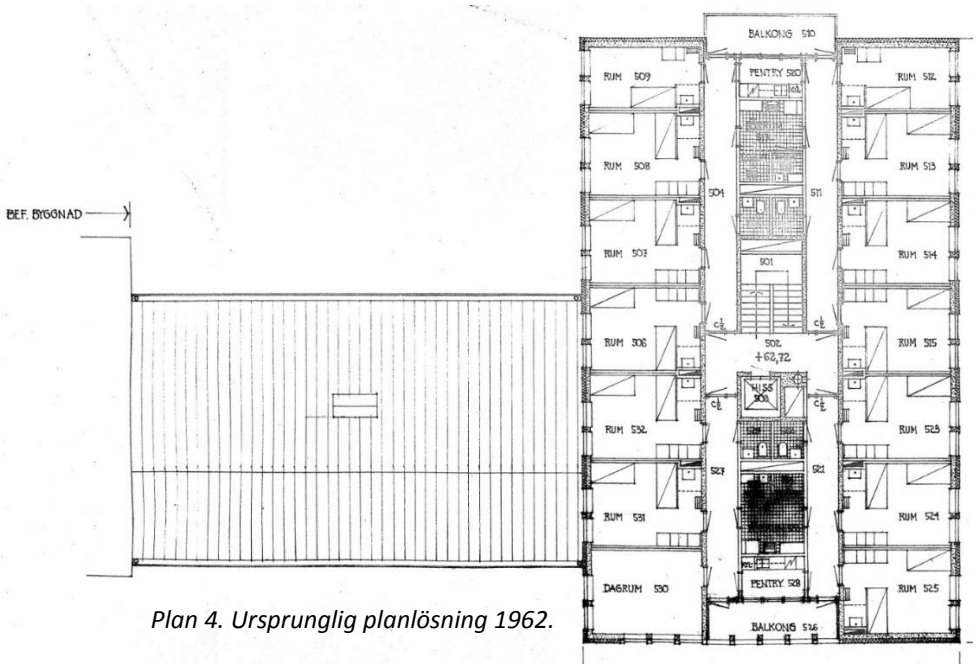
Plan 4. Relationshandling 2002.



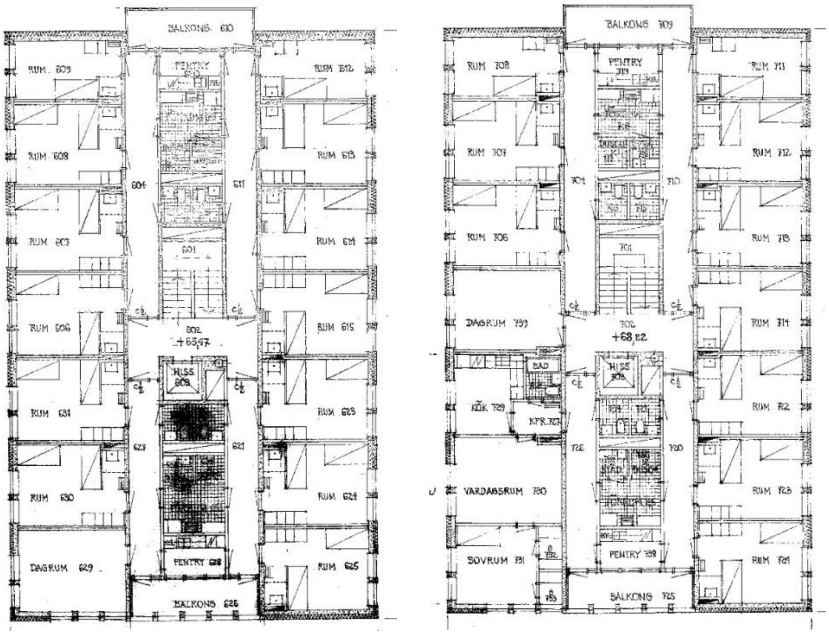
Plan 5. Relationshandling 2002.



Plan 6. Relationshandling 2012.

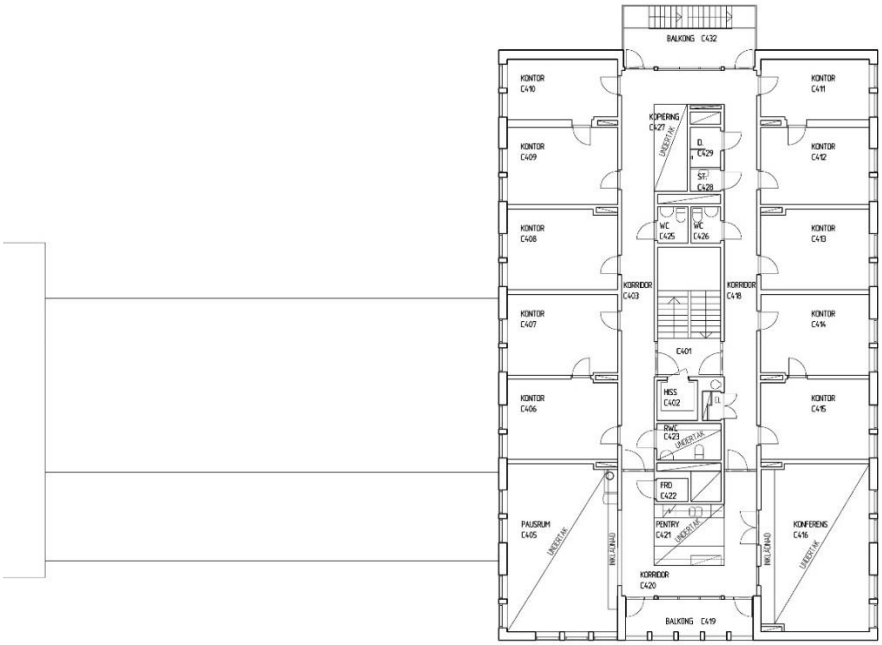


Plan 4. Ursprunglig planlösning 1962.



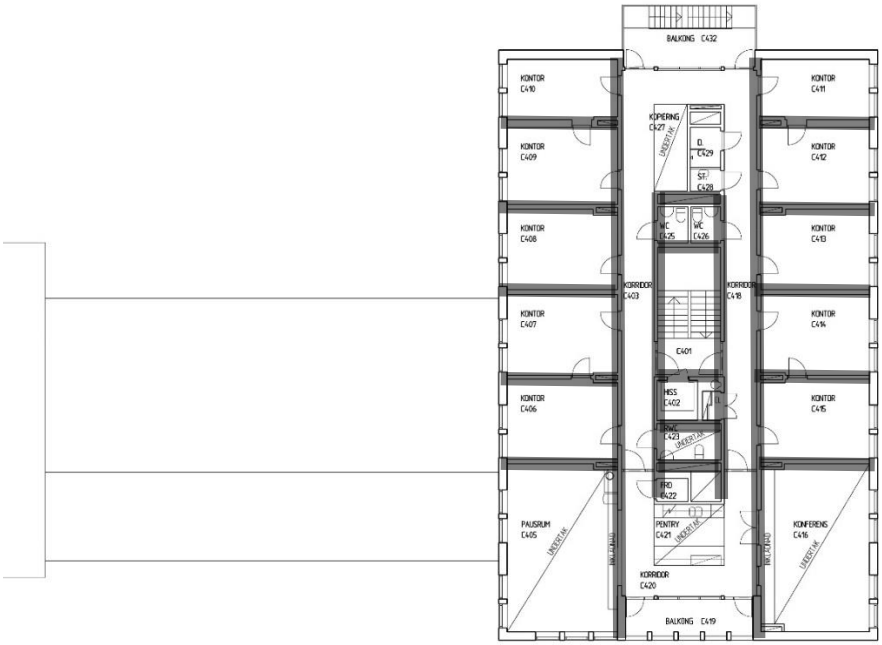
Plan 5 och 6. Ursprunglig planlösning 1962.

2002 genomfördes en ombyggnad av samtliga våningsplan i samband med att det som då var forskarlägenheter byggdes om till kontor. Bland annat revs handfat och annan fast inredning i de tidigare elevrummen. Planlösningen justerades något, bland annat slogs några rum samman på plan 4 och 6, wc-utrymmena byggdes om och teknikutrymmen inreddes.

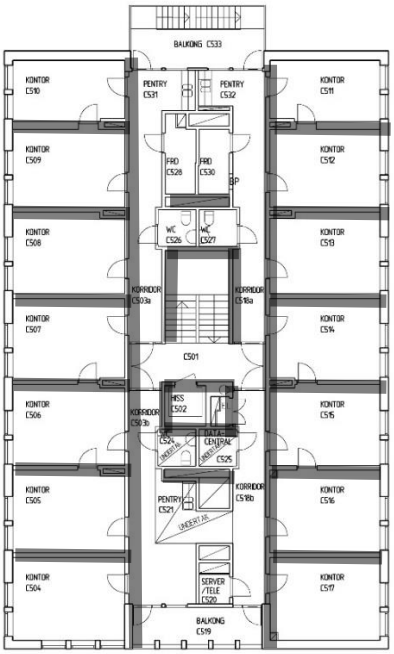


2002 byggdes forskarlägenheterna på plan 4-6 om till kontor. Ritningen visar plan 4. Relationshandling 2002.

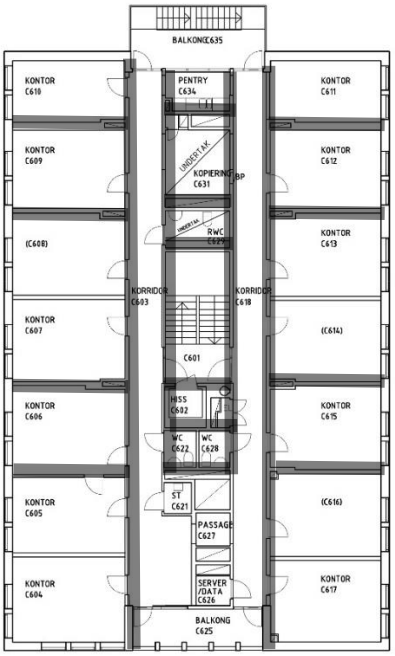
Därefter har ytterligare några justeringar gjorts, bland annat har de rum som slogs samman på plan 6 återigen delats av. Den ursprungliga planlösningen är till stora delar bevarad.



Plan 4. Kvarvarande originalväggar är gråmarkerade.



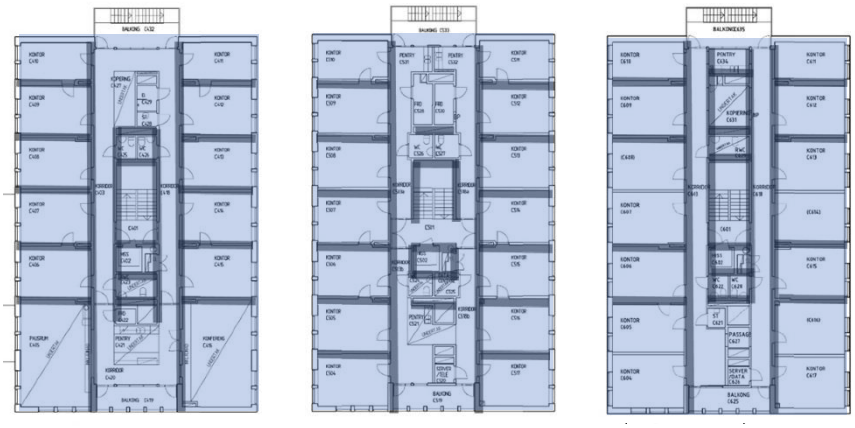
Plan 5. Kvarvarande originalväggar är gråmarkerade.



Plan 6. Kvarvarande originalväggar är gråmarkerade.

Samtliga plan

Våningsplanen inrymde ursprungligen enskilda sovrum för elever vid Yrkesskolan. Därtill fanns dagrum, pentryn, kök och WC-utrymmen. 2002 byggdes våningarna om för kontor. På plan 4 inreddes även konferensrum och pausrum mot söder.



Plan 4-6. Kvarvarande originalväggar är gråmarkerade.

Den ursprungliga planlösningen är till stora delar bevarad. Rummen har enstaka bevarade originaldetaljer.

Exempel på originaldetaljer
Fönster och fönsterbänkar
Fönsterdörrar



Korridor på plan 4 (C403). Samtliga detaljer på bilden är utbytta eller senare tillkomna.



Korridor på plan 5 (C503). Samtliga detaljer på bilden är utbytta eller senare tillkomna.



Korridor på plan 6 (C618). Samtliga detaljer på bilden är utbytta eller senare tillkomna.



Fönsterdörr, fönster samt fönsterbänk i original. (C603)



Pausrum (C405) på plan 5, ursprungligen två rum - dagrum och enskilt sovrum – som slogs samman 2002.



Kontor på plan 4 (C407). Fönster och fönsterbänk i original – övriga detaljer är utbytta.



Kontor på plan 6 (C607). Fönster och fönsterbänk i original – övriga detaljer är utbytta.



Detalj fönsterbänk i kalksten – original.

Översiktlig teknisk status

Följande bedömning är översiktlig och bygger på observationer som gjorts i samband med fotodokumentation av exteriör och interiör. Redovisningen nedan skall ses som exempel på skador som påträffats och inte som någon fullständig skadeinventering.

Stomme

Inga skador har observerats som kan tyda på rörelser i stommen, typ sättningssprickor eller liknande.

Exteriör

I samband med dokumentationen konstaterades att byggnadens exteriör är i generellt gott skick. Endast några mindre skador observerades.



Fasad mot öster - Stuprör i behov av översyn. Fasaden har även en påkörningsskada.



Visst färgsläpp på balkonger.

Interiör

Byggnaden är invändigt översiktligt inventerad. Interiören har överlag renoverats i senare tid och skicket är genom de rum och våningsplan som inventerats huvudsakligen gott.

Installationerna är inte bedömda.

Kulturhistorisk värdering

Området

Området kring Medicinareberget och nuvarande Sahlgrenska har sedan 1880-talet byggts ut och anpassats efter skiftande behov. Stråket utmed Per Dubbsgatan präglas i hög grad av de stora friliggande institutioner som etablerades här under slutet av 1800-talet och början av 1900-talet. Sahlgrenska sjukhusområde har en mer sammansatt karaktär som utgår ifrån den första sjukhusanläggningens huvudstråk, men där nya byggnader har adderats efter hand och idag utgör en tät struktur med många förbindelsepunkter byggnaderna emellan.

Den successiva utbyggnaden har resulterat i en sammansatt byggnadsmiljö med representanter från olika skeden i sjukhusområdets utveckling. De äldre byggnaderna är välbevarade och de flesta används fortfarande för sjukvård av olika slag.

Byggnaderna representerar synen på god vård under olika tider och speglar samtidigt välfärdssamhällets framväxt där sjukvården byggts ut och utvecklats från filantropiskt finansierade satsningar till allmän sjukvård som en rättighet för alla. Sammantaget ger området, som kulturmiljö betraktat, en bild av sjukvårdens framväxt och de stora materiella och mänskliga insatser som gjorts på det medicinska fältet under de senaste 125 åren.

Vanföreanstalten (Byggnad A)

Kulturhistoriskt sammanhang

Fram till slutet av 1800-talet stod personer med fysisk funktionsnedsättning utanför det ordinarie samhället. De var hänvisade till den vård den egna familjen kunde bistå med, eller till den bristfälliga sociala omsorg som anordnades genom fattighusen och stod oftast helt utan möjlighet till egen försörjning. Genom byggandet av vanföreanstalter ändrades detta.

Vanföreanstalterna sågs vid tiden som lösningen både på de medicinska, men även de sociala problem som funktionshindrade stod inför. Uppförandet av dessa anstalter kom till stånd genom donationer, utanför den etablerade sjukhusverksamheten, och i Sverige byggdes endast tre vanföreanstalter. Anstalterna hade stora upptagningsområden vilket präglade verksamheten som utgjordes av skola, bostad och vårdinrättning.

Vanföreanstalten på Per Dubbsgatan 10 ger en möjlighet till inblick i det historiska skeende som förflyttade frågan om vård av människor med funktionsnedsättningar från en enskild angelägenhet till samhällsfråga. Byggandet av vanföreanstalter medförde att en grupp som tidigare varit åsidosatt synliggjordes och vanförevården blev upptakten till debatten om funktionshindrades rätt i samhället i stort.

Byggnad och arkitektur

Vanföreanstalten på Per Dubbsgatan 10 uppfördes med höga arkitektoniska och byggnadstekniska ambitioner och har stora kvaliteter både avseende gestaltning och material. Arkitekturen är förankrad i tidens nationalromantiska ideal med assymmetriskt placerade volymer, branta tak och med udda inslag av balkonger och burspråk som inspirerats av medeltidens organiskt framväxta byggnader och miljöer. Byggnadens höga materialkvaliteter och påfallande hantverksskicklighet

utgör en högst väsentlig del av det arkitektoniska uttrycket och som stor utsträckning baserades på yrkeskunnandet hos de hantverkare som uppförde byggnaden. Exteriören är mycket välbevarad, inte minst på grund av den höga kvaliteten på material och utförande

Även interiören har mycket stora kvaliteter avseende rumsvolymer, ljusinsläpp och material som visar på den höga ambition med vilken byggnaden uppfördes. Invändigt har byggnaden genomgått större förändringar då användningen har förändrats över åren, men entré, trapphus, matsal samt korridorsystem överlag är välbevarade.

Tillbyggnaden (Byggnad B-C)

Kulturhistoriskt sammanhang

Genom vanförevårdsutredningen 1951 riktades kritik mot det befintliga systemet med vanföreanstalter, och i utredningen föreslogs bland annat att eleverna på dessa institutioner istället borde gå i vanliga skolor, bo med sina familjer och få ortopedisk hjälp på sjukhus. Samtidigt minskade förekomsten av tuberkulos och polio drastiskt vilket minskade behovet av vårdplatser.

Från mitten av 1900-talet påbörjades arbetet med att ge plats åt de funktionshindrade i vanliga skolor. Vanföreanstalten lades ner i sin tidigare form och 1962 byggdes huset om till Änggårdens yrkesskolor med undervisning i olika yrkesförberedande ämnen. Den befintliga byggnaden kompletterades med en tillbyggnad för elevhem.

Byggnad och arkitektur

Elevhemmet på Per Dubbsgatan 12 uppfördes i senfunktionalistisk stil med slätputsade fasader i ädelputs och betongdetaljer i relief och frilagd ballast. Tillbyggnaden har en sammanhållen volym och en hög sockelvåning klädd med natursten, samt en markerad takfot och ett flackt tak – ett formspråk som ansluter till den intilliggande ortopediska klinikens strama klassicism. Exteriören kontrasterar däremot i materialval mot intilliggande byggnaders röda tegelfasader. Tillbyggnaden är uppförd med betongstomme som byggts på plats med industriella metoder. Exteriören är välbevarad utom då det gäller fasadkulören som ändrats i senare tid.

Även interiören har vissa kvaliteter i rumsvolymer och detaljer. Invändigt har byggnaden genomgått större förändringar, men trapphuset är välbevarat liksom planlösningen på plan 4-6.

Sammanfattande värdering

Vanföreanstalten på Per Dubbsgatan 10 har ett högt kulturhistoriskt värde som en av ett fåtal byggnader som bidragit till det kollektiva synliggörandet av människor med funktionsnedsättningar. Byggnadens höga tekniska och arkitektoniska kvaliteter bidrar i hög grad till förståelsen av den ambition som kännetecknade satsningen på denna vid tiden åsidosatta grupp i samhället. Byggnaden som helhet har även ett mycket högt kulturhistoriskt värde som exempel på det tidiga 1900-talets oerhört drivna och kvalitetsmedvetna byggnadskultur.

Tillbyggnaden på Per Dubbsgatan 12 har i sammanhanget ett begränsat kulturhistoriskt värde som en årsring vilken tillkommit till följd av vanföreanstaltens avvecklande och ombyggnad till yrkesskola.

Begreppet ”det kollektiva synliggörandet” ovan är lånat ur Lotta Holmes avhandling *Konsten att göra barn raka – Om ortopedi och vanförevård i Sverige till 1920.*

Käll- och bildförteckning

Otryckta källor och arkiv

Akademiska hus
Relationsritningar

Arkitektregistret Arkitekturmuseum (Ernst Torulf)

Carlotta – databas för museisamlingar (Vanföreanstalten i Helsingborg)
http://carl.kulturen.com/medi/web/object/31752

Helsingborgs stadslexikon (Tegelbruk)
https://stadslexikon.helsingborg.se/tegelbruk-2/

Holme, Lotta, Konsten att göra barn raka. Ortopediskt magasin (1997)
http://www.old.ortopedisktmagasin.se/407/rakabarn/rakabarn.html

Kulturmiljöunderlag Sahlgrenska sjukhuset & Medicinareberget mm, Göteborgs Stadsmuseum Kulturmiljörapport 2013:01

Medicinhistoriska museet i Göteborg
Vogel, Anna, *En återblick på 50-årig verksamhet inom Föreningen för bistånd åt vanföra i Göteborg 1885-1935* (1935)

NE (handikapprörelsen, nationalromantik, polio, stenhuggeri, tuberkulos)

Norrbacka och Eugeniahemmets vänner http://www.norrbacka-eh.se/

Rapport från Riksantikvarieämbetet – Plattform Kulturhistorisk värdering och urval 2015-01-19.

Stadsbyggnadskontoret i Göteborg, arkivet (SBK)
Bygglovshandlingar, Änggården 718:40

Stockholms läns landsting (Rivning av Norrbackainstitutet)
http://www.nyakarolinskasolna.se/sv/Byggprojektet/Bygginformation/Rivning-av-S1-flygeln-Norrbackainstitutet/

Tryckta källor

Ahlberg, Sven Olof, *Bevara betongen* (2012)

Danielsson, Hilmer J. & Jacobsson, Mejse, Byggnadssätt och byggnadskostnader i Stockholm 1883-1939 (1948)

Hjertberg, Per, *Från ”Bracka” till Posthus* (1992)

Holme, Lotta, *Konsten att göra barn raka – Ortopedi och vanförevård i Sverige till 1920* (1996)

Linde Bjur, Gunilla & Engström, Krister, *Arkitekter och fasader Göteborg 1850-1920* (2013)

Lindgren, Jack & Moeschlin, Jan, *Tegel: tillverkning, konstruktion, gestaltning* (1985)

Lönnroth, Gudrun (red.) *Kulturhistoriskt värdefull bebyggelse, del I – Ett program för bevarande*, Stadsbyggnadskontoret och Stadsmuseet (1999)

Moderna Göteborg – Kulturhistoriskt värdefull bebyggelse, del III (2015)

Törnqvist, Lars & A:son Palmqvist, Lena (red.), *Svenskt bygge: teknikens förändringar och arbetets villkor vid dagens och gårdagens byggande* (1988)

Vanföreanstalterna och Eugeniahemmet, 1951 års vanförevårdsutredning SOU 1954:28

Fotografier och illustrationer

Källor till äldre fotografier och illustrationer finns angivna i bildtexterna.

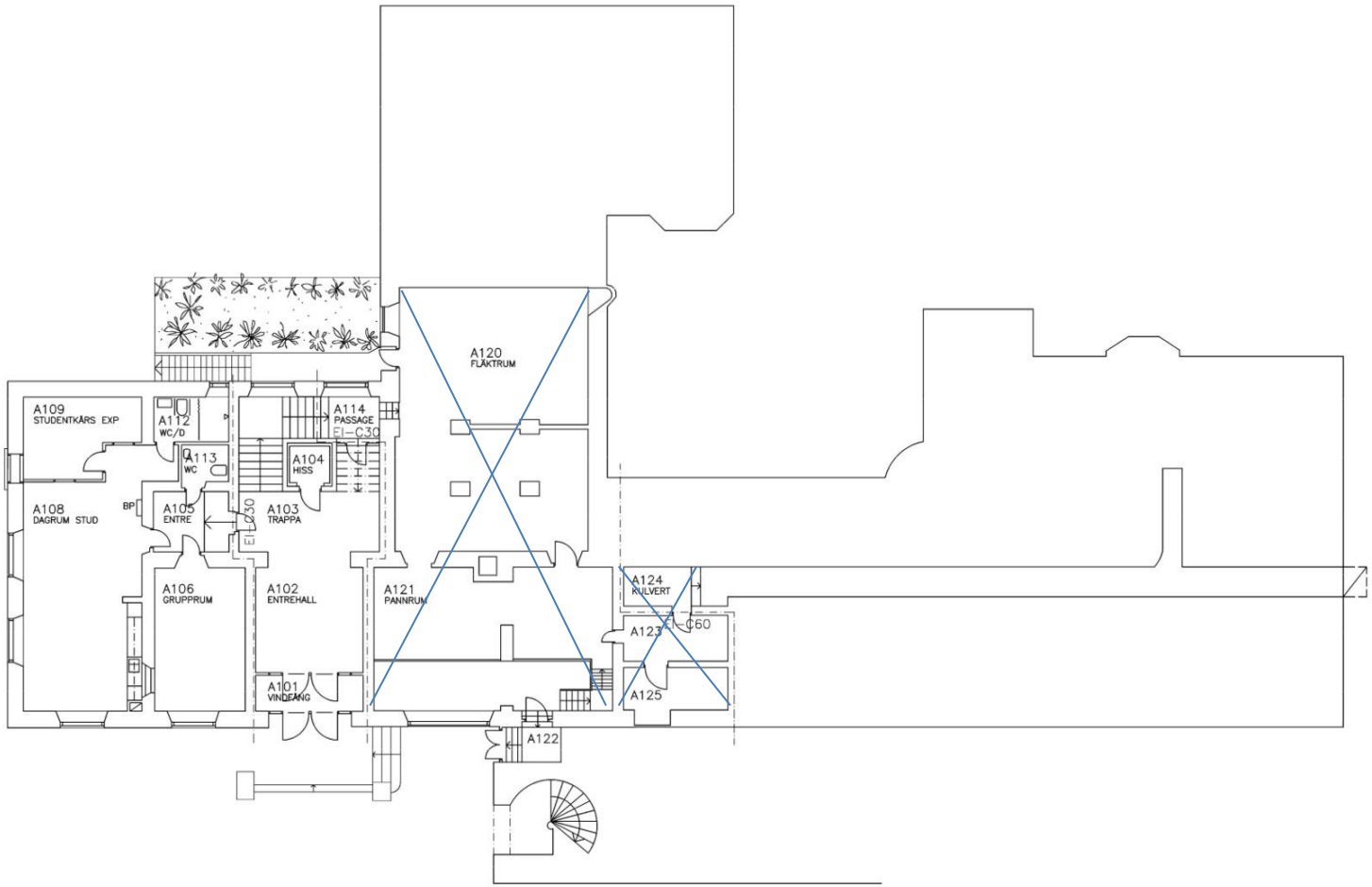
Övriga fotografier är tagna av Lindholm Restaurering 2018.

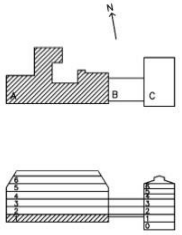
F d vanföreanstalten – Dokumentation och kulturhistorisk beskrivning

Bilaga till interiör beskrivning – plan 1

Samtliga rum är dokumenterade med ett eller flera fotografier och bildfilerna är namnade efter rumsnumreringen. Den fullständiga dokumentationen finns endast digitalt.

Kryssade rum är ej dokumenterade





URSPRUNGLIG ARKITEKT: IVAR TENGBOM OCH ERNST TORULF 1910

1m 0 5 10m
Skala 1:100

Reg nr 00017:1/2–62012
Rasterfil 20006116

B		Relationsritning galleriet ab	00.05.25	AD
A		Allmän justering	96.06.14	SWr
BET	ANT	ÄNDRINGEN AVSER	DATUM	SIGN

Arkitektlaget
Vilhelm Hammarsten 9 411 17 Göteborg 031-171365

017 ÄNGGÅRDEN
HUS A PLAN 1 +52.720
RELATIONSRITNING

HANDLÄGGARE: BOEL LOSBERG–THEMAN
GÖTEBORG 1995–11–01

SKALA 1:100

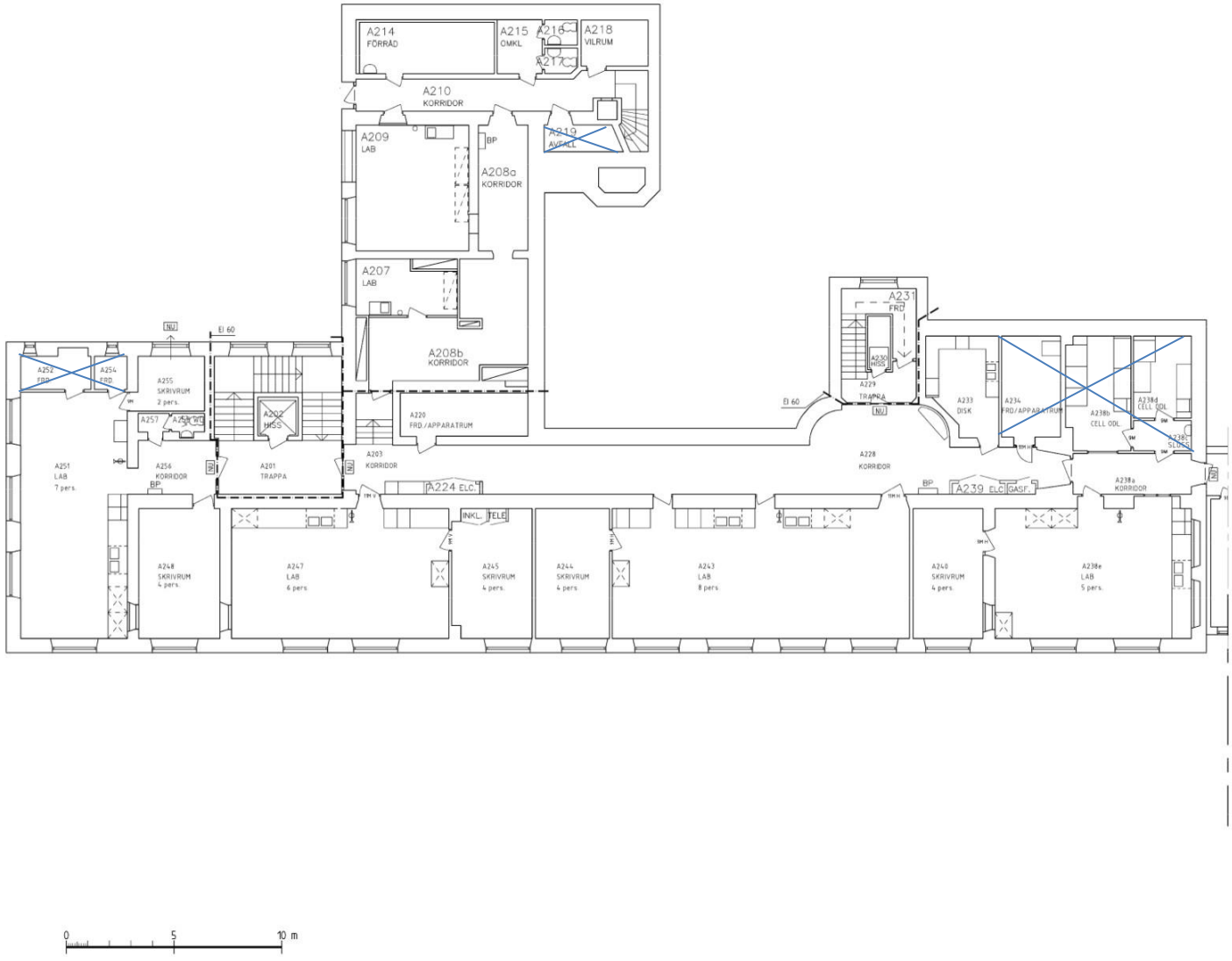
RITNINGSNUMMER: A 30:11
RIKER REV: B

F d vanföreanstalten – Dokumentation och kulturhistorisk beskrivning

Bilaga till interiör beskrivning – plan 2

Samtliga rum är dokumenterade med ett eller flera fotografier och bildfilerna är namnade efter rumsnumreringen. Den fullständiga dokumentationen finns endast digitalt.

Kryssade rum är ej dokumenterade



RELATIONSHANDLING

AKADEMISKA HUS

ÄNGGÅRDEN

AKADEMISKA HUS VÄST AB
www.akademiskahus.se

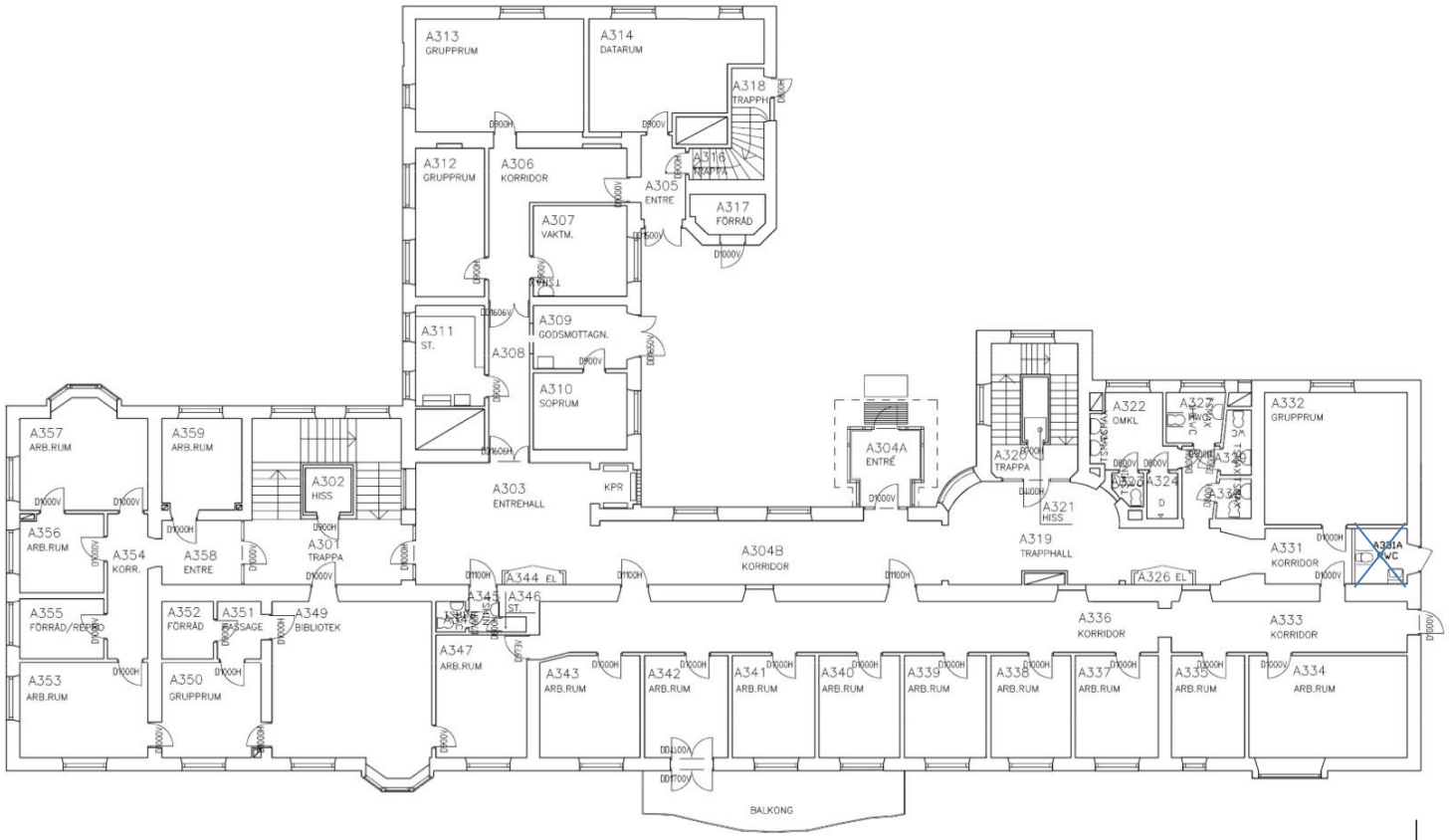
UPPRAG NR 048 05 01	RITAD AV WKI	HANDLÄGGARE CED
ANSVARIG Johan Norén		
KONSULT KANOZI ARKITEKTER		
DATUM 2008-11-06	REV./REL. DATUM 2010-04-01	
REGISTERFASTIGHET ÄNGGÅRDEN 718:138	HUS A PLAN 2	
ANLÄGGNINGSNR 00017001		
HUSDEL A / PLANID 03 / ANSV. PART A		
REGISTRERINGSNUMMER 00017:001/2-62014	FORMAT A1 / SKALA 1:100	NUMMER A-40.1-200 / RET

F d vanföreanstalten – Dokumentation och kulturhistorisk beskrivning

Bilaga till interiör beskrivning – plan 3

Samtliga rum är dokumenterade med ett eller flera fotografier och bildfilerna är namnade efter rumsnumreringen. Den fullständiga dokumentationen finns endast digitalt.

Kryssade rum är ej dokumenterade



0 5 10 m

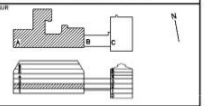
URSPRUNGLIG ARKITEKT: IVAR TENGBOM OCH ERNST TORULF 1910

RITNING BASERAD PÅ UNDERLAG FRÅN ARKITEKTLAGET AB, 1995-11-01
MÅTTAVVIKELSER KAN FÖREKOMMA

BET	ANT	ÄNDRINGEN AVSER	DATUM	SIGN

RELATIONSHANDLING

LOKALISERINGSFIGUR



AKADEMISKA HUS

ÄNGGÅRDEN

AKADEMISKA HUS VÄST AB
www.akademiskahus.se

UPPDRAG NR	RITAD AV	HANDLÄGGARE	BOEL LOSBERG-THEMAN
ANSVARIG			
KONSULT	ARKITEKTLAGET		
DATUM	1995-11-01	REV./REL. DATUM	2009-04-01

REGISTERFASTIGHET: ÄNGGÅRDEN 718:138
ANLÄGGNINGSNR: 00017001
HUSDEL: A | PLANID: 04 | ANSV. PART: A
REGISTRERINGSNUMMER: 00017:001/2-62016

HUS A
PLAN 3

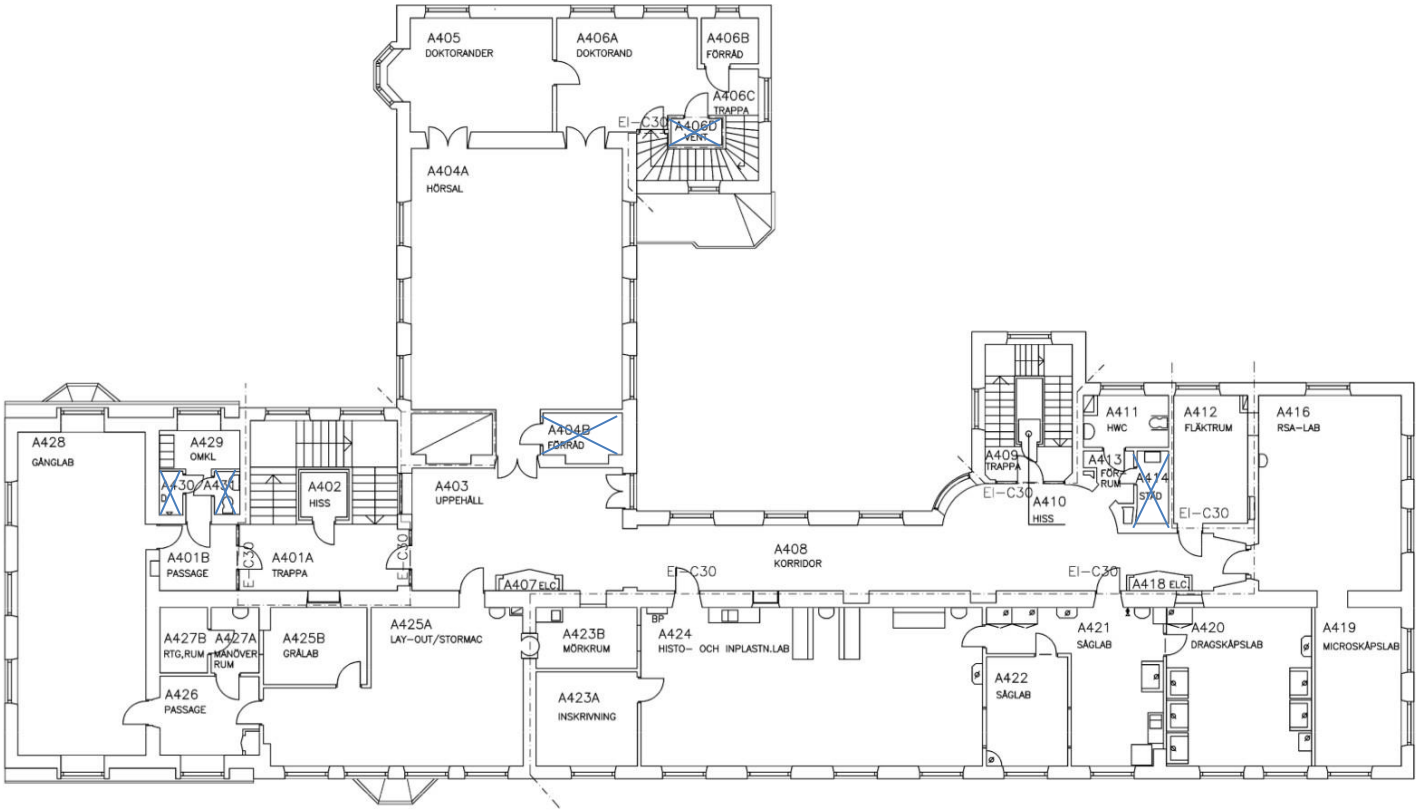
FORMAT: A1 | SKALA: 1:100 | NUMMER: A-40.1-300 | BET

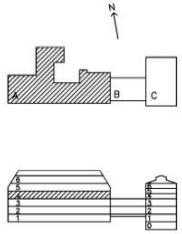
F d vanföreanstalten – Dokumentation och kulturhistorisk beskrivning

Bilaga till interiör beskrivning – plan 4

Samtliga rum är dokumenterade med ett eller flera fotografier och bildfilerna är namnade efter rumsnumreringen. Den fullständiga dokumentationen finns endast digitalt.

Kryssade rum är ej dokumenterade





URSPRUNGLIG ARKITEKT: IVAR TENGBOM OCH ERNST TORULF 1910

1m 0 5 10m
Skala 1:100

Reg nr 00017:1/2–62018
Rasterfil 20006122

A		Relationsritning galleriet ab	00.05.25	AD
BET	ANT	ÄNDRINGEN AVSER	DATUM	SIGN

Arkitektlaget
Västra Hamngatan 9 411 17 Göteborg 031–171385

HANDLÄGGARE BOEL LOSBERG–THEMAN
GÖTEBORG 1995–11–01

017 ÄNGGÅRDEN
HUS A PLAN 4 +62.720
RELATIONSRITNING

SKALA 1:100

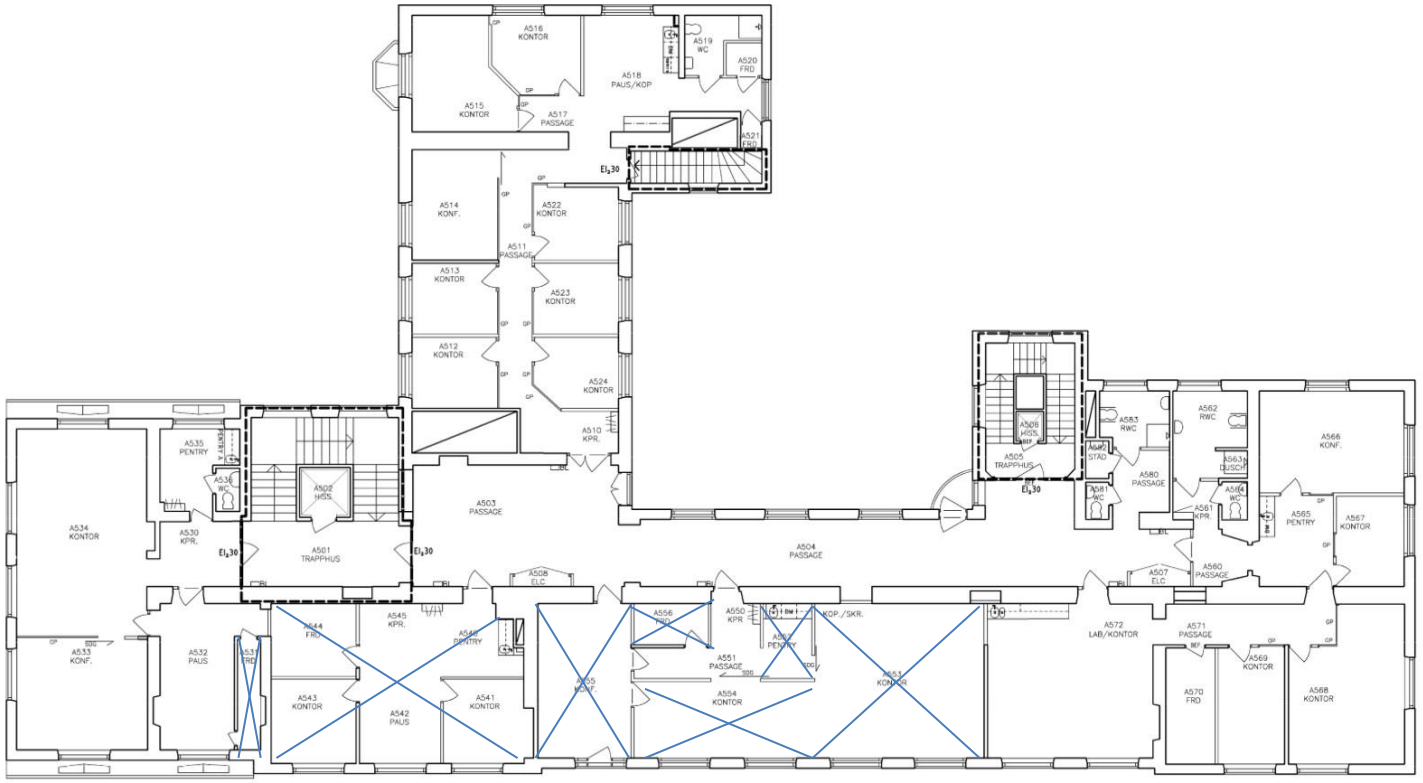
RITNINGSNUMMER A 30:14
ANDR BET A

F d vanföreanstalten – Dokumentation och kulturhistorisk beskrivning

Bilaga till interiör beskrivning – plan 5

Samtliga rum är dokumenterade med ett eller flera fotografier och bildfilerna är namnade efter rumsnumreringen. Den fullständiga dokumentationen finns endast digitalt.

Kryssade rum är ej dokumenterade



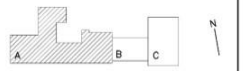
PLAN 5

HÄNVISNINGAR

BET	ANT	ÄNDRINGEN AVSER	DATUM	SIGN

RELATIONSHANDLING

LOKALISERINGSFIGUR



AKADEMISKA HUS

ÄNGGÅRDEN 017 GÖTEBORG

AKADEMISKA HUS VÄST AB
akademiskahus.se

UPPDRAG NR	RITAD AV	HANDLÄGGARE
048 08 02	KvG	K v GEIJER

ANSVARIG: Johan Norén

KONSULT: KANOZI Arkitekter

DATUM	REV./REL. DATUM
2011-01-26	2011-10-11

REGISTERFASTIGHET: ÄNGGÅRDEN 718:138

ANLÄGGNINGSNR: 00017001

HUSDEL	PLANID	ANSV. PART
A	06	A

HUS A
PLAN 5

REGISTRERINGSNUMMER: 00017:001 / 2-62020

FORMAT	SKALA	NUMMER	BET
A1	1:100	A-40.1-500	

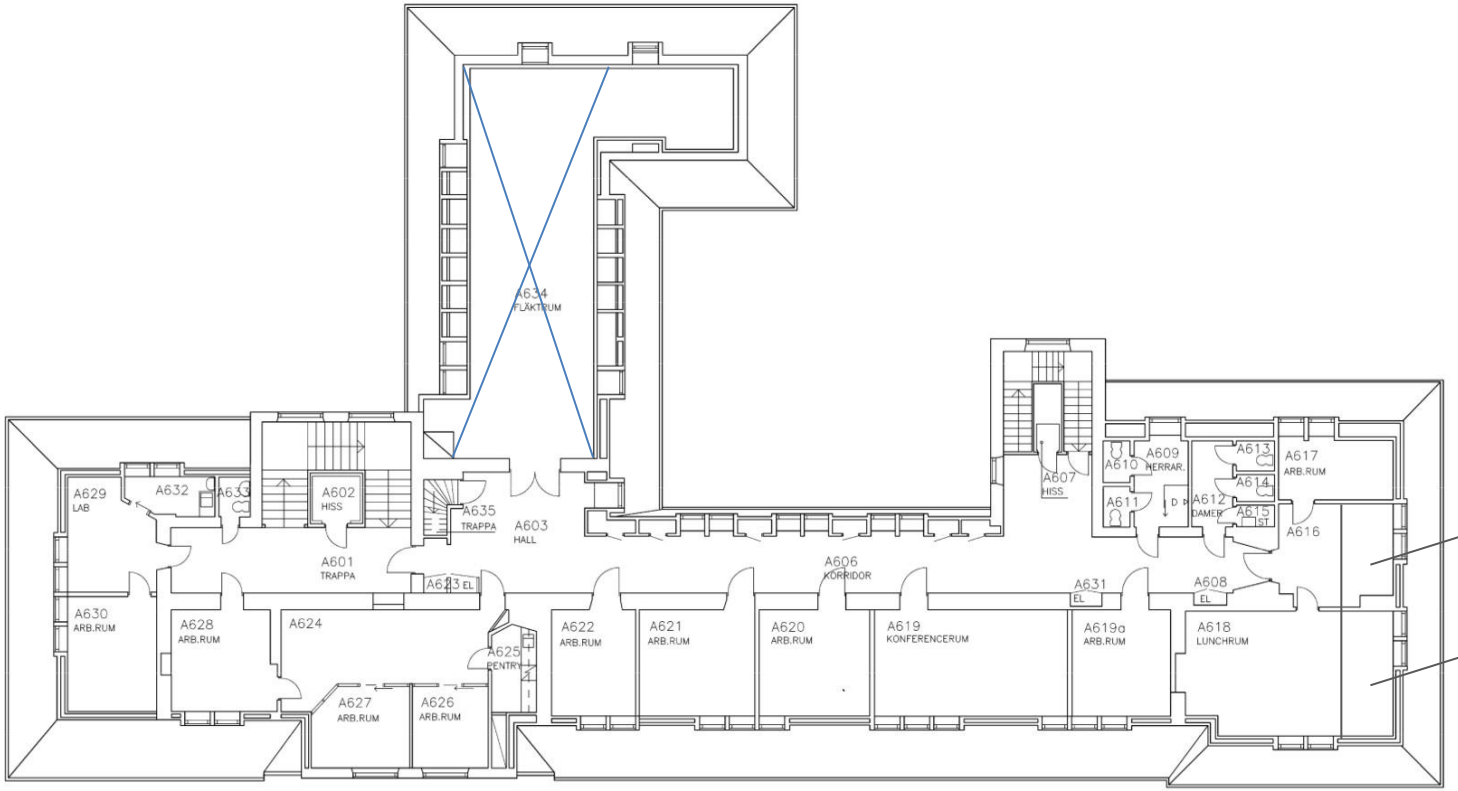
0 1 2 3 4 5 10m
A1 SKALA 1:100 , A3 SKALA 1:200

F d vanföreanstalten – Dokumentation och kulturhistorisk beskrivning

Bilaga till interiör beskrivning – plan 6

Samtliga rum är dokumenterade med ett eller flera fotografier och bildfilerna är namnade efter rumsnumreringen. Den fullständiga dokumentationen finns endast digitalt.

Kryssade rum är ej dokumenterade



0 5 10 m

URSPRUNGLIG ARKITEKT: IVAR TENGBOM OCH ERNST TORULF 1910

RITNING BASERAD PÅ UNDERLAG FRÅN ARKITEKTLAGET AB, 1995-11-01
MÅTTAVVIKELSER KAN FÖREKOMMA

BET	ANT	ÄNDRINGEN AVSER	DATUM	SIGN
		Rum A618-A620	2010-06-15	VÖ

RELATIONSHANDLING

LOKALISERINGSFIGUR

AKADEMISKA HUS

ÄNGGÅRDEN

AKADEMISKA HUS VÄST AB
www.akademiskahus.se

UPPDRAG NR	RITAD AV	HANDLÄGGARE: LOSBERG-THEMAN
ANSVARIG		
KONSULT: ARKITEKTLAGET		
DATUM: 1995-11-01		REV./REL. DATUM: 2010-06-15

REGISTERFASTIGHET: ÄNGGÅRDEN 718:138
FASTIGHETSNR: 00017001
HUSDEL: A | PLANID: 07 | ANSV. PART: A
REGISTRERINGSNUMMER: 00017:001/2-62022

HUS A
PLAN 6

FORMAT: A1 | SKALA: 1:100 | NUMMER: A-40.1-600 | BET